

K

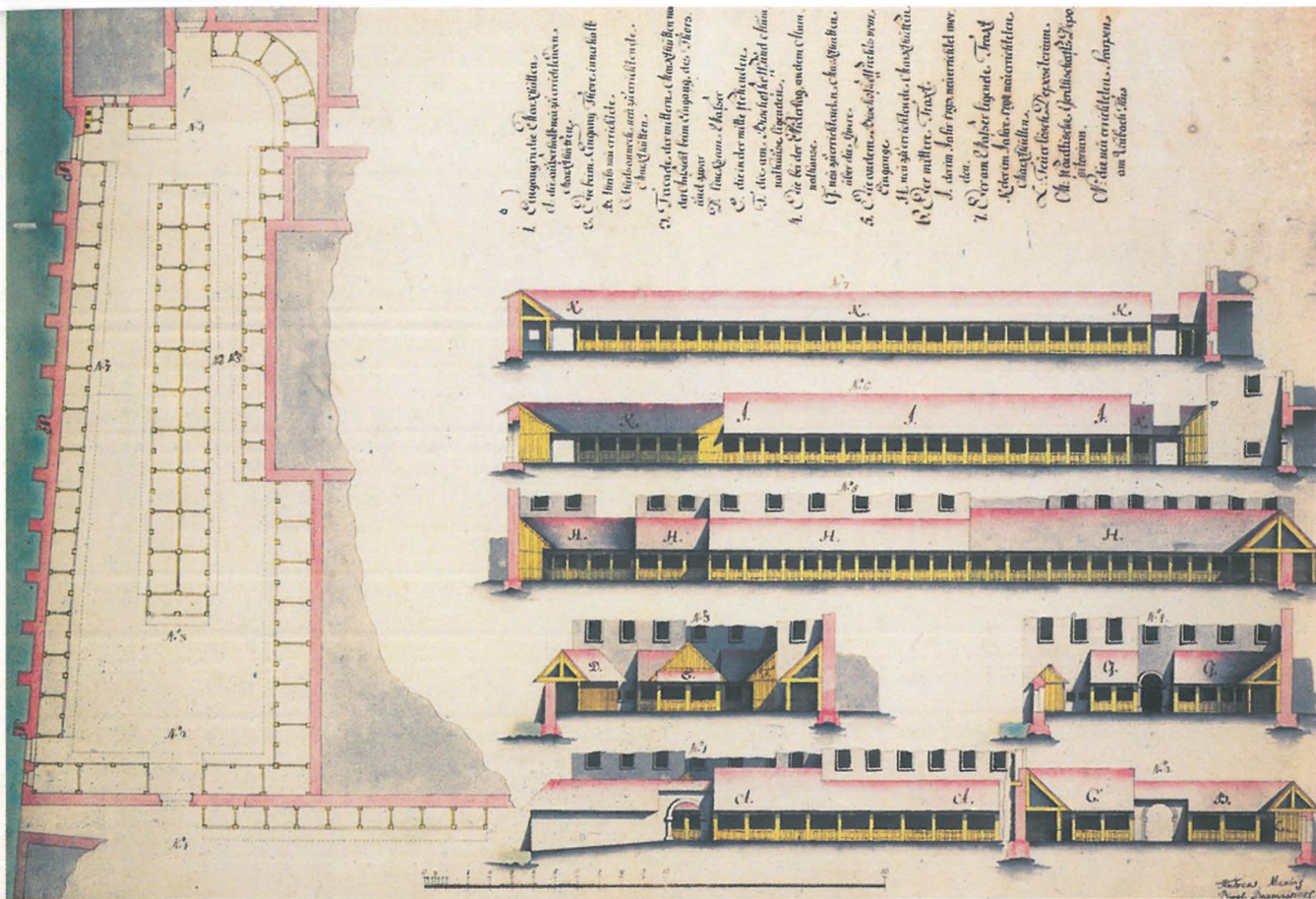
11667

319970564

COBISS •

PLEČNIKOVE TRŽNICE Z OKOLICO V ZGODOVINI

ARHITEKTURI IN ZGODOVINSKI ORIS PREDELA
 MED LUBLJANICO, CIRIL - METODOVIM TRGOM,
 STRITARJEVO IN KOPITARJEVO ULICO
 ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana

Na naslovni strani: Andreas Menini, Tržnice in mesnice na nabrežju Ljublanice
za škofijsko in semeniško palačo, okoli leta 1795
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 18/1

Na hrbtni strani: Zahodna in južna vrata stolnice (foto Tomi Lombar)

ŽIVILSKI TRG IN PLEČNIKOVE TRŽNICE Z OKOLICO V ZGODOVINI

***ARHITEKTURNI IN ZGODOVINSKI ORIS PREDELA MED LJUBLJANICO,
CIRIL-METODOVIM TRGOM, STRITARJEVO IN KOPITARJEVO ULICO
ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana***

*Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana
avla Zgodovinskega arhiva Ljubljana
Ljubljana, 1997*

11667

Strokovna priprava razstave in kataloga: Jože Suhadolnik, Dragan Matić
Uredniški odbor: Janez Kopač, Dragan Matić, Jože Suhadolnik
Likovna ureditev razstave in oblikovanje kataloga: Jože Suhadolnik
Lektorica: Mija Mravlja
Prevod: Katarina Kobilica, Eva Žigon (angleščina)
Fotografska dela: Darinka Mladenovič, Mikروفilm Ljubljana d.o.o. - Knehtl
Računalniški prelom: MEDIT d.o.o. Notranje Gorice
Tisk: Planprint d.o.o. Ljubljana
Naklada: 500 izvodov
Izdal in založil: Zgodovinski arhiv Ljubljana, zanj odgovarja ravnatelj Janez Kopač

N 10 -07- 1997 / 564

Finančna sredstva so zagotovili Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Nadškofjski ordinariat Ljubljana in Družina d.o.o. Ljubljana.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

711.523(497.4 Ljubljana (091)
94(497.4 Ljubljana)(093)(064)

SUHADOLNIK Jože

Živilski trg in Plečnikove tržnice z okolico v zgodovini : arhitekturni in zgodovinski oris predela med Ljublanico, Ciril-Metodovim trgom, Stritarjevo in Kopitarjevo ulico ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana : razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana, avla Zgodovinskega arhiva Ljubljana, 1997 / [priprava kataloga Jože Suhadolnik, Dragan Matić ; prevod Katarina Kobilica, Eva Žigon (angleščina)]. - Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1997

ISBN 961-6247-00-X
1. Gl. stv. nasl. 2. Matić Dragan
66566656

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415 - 426 /97 mb/mc z dne 3. aprila 1997 se na osnovi 13. točke tarifne št. 3 Tarife davka od prometa proizvodov in storitev in na osnovi Zakona o prometnem davku (Ur. list RS, št. 4/92) od publikacije plačuje davek od prometa proizvodov v višini 5%.

VSEBINA

Uvod	5
Jože Suhadolnik: Arhitekturni in zgodovinski oris predela med Ljubljano, Ciril-Metodovim trgom, Stritarjevo in Kopitarjevo ulico	7
Seznam ulic, trgov in stavb	18
Starejše vedute Ljubljane z obravnavanim predelom	21
Starejše karte z načrti Ljubljane obravnavanega predela	23
Drobci iz zgodovine živilskega trga	24
Architectural and Historical Outline of the Area between the Ljubljana River, Ciril-Metodov Square, Stritarjeva and Kopitarjeva Streets	28
Dragan Matić: Utrinki iz starejše zgodovine mestnega predela med Ljubljano, Ciril-Metodovim trgom, Stritarjevo in Kopitarjevo ulico	37
Highlights from the History of the Area of Ljubljana Situated between the Ljubljana River, Ciril-Metodov Square, Stritarjeva and Kopitarjeva Streets	56
Reprodukcije	65
Seznam razstavljenega gradiva	106

UVOD

Pred tremi leti smo si v Zgodovinskem arhivu Ljubljana zastavili cilj, da v razdobju treh do štirih let pripravimo periodične razstave s katalogi, ki bodo temeljile na strokovnih raziskavah arhivskega gradiva, ki ga hranimo (knjiga hiš, gradbeni načrti, urbanistični in regulacijski plani, grafike in vedute, fotografije in razglednice, listine, rokopisne in računске knjige, urbarji, sezname), in jih hosta izvedla vsaj dva avtorja arhivista. Vsebina in kontekst razstave in kataloga (s poudarkom na reprodukcijah arhivskega gradiva in znanstvenim aparatom) odsevata, združujeta in zaokrožujeta urbanistični, umetnostnozgodovinski, zgodovinski pregled in oris dogajanja na določenem prostoru v preteklosti. Razstavljeni in v katalogu reproducirani so starejši in mlajši arhivski dokumenti, ki jih hrani naš arhiv, in jih še nismo imeli priložnosti predstaviti širši javnosti. Tak je naš namen, saj arhivskega gradiva razen redkih raziskovalcev večina meščanov Ljubljane in drugih ne pozna.

Pobuda za začetek tri- oziroma štiriletnih period je prišla v času prenavljanja in otvoritve obnovljenih Plečnikovih tržnic. Prostor tržnic in živilskega trga z bližnjo oziroma neposredno okolico je uvodni del našega arhitekturnega in zgodovinskega orisa ter raziskovalnega cilja, ki ga prvega predstavljamo.

Jože Suhadolnik

Arhitektura je umetnost prostora, konstrukcije in strukture. Pri njej sta poleg konstruktivne neobходимosti prisotni tudi utilitarna in socialna dimenzija, vse to pa od nje zahteva drugačno kompleksnost in ji omogoča neobremenjeno radikalnost, kakršno si včasih lahko privoščijo nekatere druge umetniške zvrsti.

Miha Dešman, Uvodnik, AB, št. 131-132, Ljubljana 1996

ARHITEKTURNI IN ZGODOVINSKI ORIS PREDELA MED LJUBLJANICO, CIRIL-METODOVIM TRGOM, STRITARJEVO IN KOPITARJEVO ULICO

Jože Suhadolnik

Živilski trgi in Plečnikove tržnice so locirane v predelu mesta, ki je bil že od zgodnjega srednjega veka eden najbolj prometnih delov starega mestnega jedra Ljubljane. Na tem mestnem prostoru so se prepletale trgovske poti v zvezi z menjavo raznega blaga. Ljubljana in prostor ob njej sta služila raznim dejavnostim, preko njiu je vodila trgovska povezava med Primorjem in severom.

Predel stare Ljubljane med današnjim Tromostovjem s Stritarjevo ulico in Zmajskim mostom s Kopitarjevo ulico, med Ljubljano, stolnico in Vodnikovim trgom oz. Ciril-Metodovim trgom je od poznega srednjega veka pripadal Mestnemu trgu, enemu od treh mest pod Gradom. Obravnavani predel se je delil na *špitalsko, škofijsko in frančiškansko območje*. Mestno obzidje ga je oklepalo do konca 18. stoletja.

V speljavi ulic in trgov je tedaj veljalo oblikovalno načelo prilagoditve obgrajskega dela hribu in reki. Prvotne podobe ta del ni ohranil, ker ga je spremenila baročna doba. Večinoma lesene stavbe so začeli zamenjevati z zidanimi v drugi polovici 15. stoletja, sistematično pa šele po potresu leta 1895.

Prvotna ribiško-čolnarska naselbina pod Gradom ima svoj postanek prav na tem mestu. Mestno obzidje je

obstajalo vsaj že od leta 1243,¹ prvi je bil obzidan Mestni trg (Mesto). Severovzhodno vznožje grajskega hriba se je pričelo naseljitveno zgoščati šele potem, ko si je prostor današnjega stolničnega in Vodnikovega trga pridobil frančiškanski red, prvič omenjen v listini leta 1242.

Mesto Ljubljana je imelo v srednjem veku čez Ljubljano dva mostova. Že leta 1280 vir omenja **Stari most**, ki so ga pozneje imenovali **Spodnji most** (na mestu kasnejšega Špitalskega mostu oziroma Tromostovja).² Kasneje je po bližnjem špitalu sv. Elizabete dobil ime **Špitalski most**, pa tudi **Avguštinski** in **Frančiškanski most** po cerkvi na bližnjem trgu. Gre torej za most s pestro preteklostjo. Vseskozi je bil lesen in večkrat potreben popravila, povsem novega pa so stesali leta 1657, ko je stari pogorel. Most je vodil proti Špitalskim vratom onkraj Ljubljane, ki so zapirala vstop v mesto. Na srednjeveškem mostu so bile že v 15. stoletju *mesarske stojnice*, na baročnem pa že takoj *lesene kolibe kramarjev, strugarjev, glavninarjev, slaščičarja*, štiri ali pet na vsaki strani mo-

¹ B. Korošec, Ljubljana skozi stoletja, Mesto na načrtih, projektih in stvarnosti, Ljubljana, 1991, str. 20.

² I. Stopar, Sprehodi po stari Ljubljani, Ljubljana 1992, str. 27.

stu, naslonjene delno na mostnice in delno na pilote. Postavil jih je magistrat. Na Špitalskem mostu je bilo med letoma 1658 in 1763 dvanajst kolib, čez nekaj let se je njihovo število podvojilo.³ Kramarske kolibe so bile mestna last do leta 1784, ko jih je magistrat prodal na dražbi, in sicer kramarjem in obrtnikom. Prve kolibe so odstranili leta 1786, ko so podrli Špitalska mestna vrata, da so tako odprli dostope na obrežje Ljubljance. Obrtniki in kramarji pa so jih tudi sami začeli opuščati, saj so medtem že pozidali delavnice in prodajalnice v bližini frančiškanske cerkve.

Na mestu dotrajanega mostu so napravili leta 1842 nov kamniti most. Naročilo so zaupali beljaškemu podjetniku Giovanniju Piccu, načrte pa je izdelala Deželna stavbna direkcija, ki je vodila tudi stavbna dela. Poimenovali so ga po vojvodi Francu Karlu. Stari Francov most še stoji. Ob njem sta dva mostova, ki ju je v "trimostje" povezal arhitekt Jože Plečnik. Načrt za Tromostovje je napravil leta 1929, dela pa so končali leta 1932. Arhitekt je ohranil stari kamniti most. Dodal mu je dve brvi, tako da se v poteku odpirata proti Prešernovem trgu. Z brvi se spuščajo stopnice na nižjo teraso nabrežij. Spuščajočim se stopnicam so dodane masivne balustrade, preklade nad balustrami celotnega mostovja pa so opremljene še s svetilkami na povečanih renesančnih balustrah. Ta motiv se veže na zglede dvigajočih se mostičev na beneških kanalih. Gre za ključno točko v potezi Ljubljance in pomembno križišče osi.

Za obzidjem med Špitalskimi vrati in okroglim vogalnim stolpom mestnega obzidja (v bližini današnjega Zmajskega mostu) so nastajale mesarske lope, smod-

³ D. Kladnik, Ljubljanske metamorfoze, Ljubljana 1991, str. 58.

nišnica in skladišča. Na prejšnjem Šolskem drevoredu naj bi bilo petnajst mesarskih lop oziroma mestnih mesnic; v letih 1620 do 1659 osem in v letih 1657 do 1752 tudi osem (od št. 8-15). Njihovi najemniki se omenjajo v najemninskem urbarju od leta 1620 naprej.⁴ Leta 1782 se omenja uličica proti mesnicam (Gassel gegen Fleischbänken). Za škofijo ob vodi so bile postavljene sejemске stojnice (Markthütten), omenjajo se leta 1802.⁵

Špitalska (sedaj Stritarjeva) **ulica**, ki je povezovala Špitalska mestna vrata in magistrat, je dobila ime po meščanskem špitalu sv. Elizabete. Ulica je v današnji obliki nastala šele po potresu leta 1895, ko so modernizirali in razširili tedanjo ozko in vijugasto Špitalsko ulico, nekdanjo eno najpomembnejših v Ljubljani.

Meščanski **špital** ali poznejša palača meščanske imovine, ki je stala na mestu današnje Kresije, je na zahodu mejila na Špitalsko (sedaj Stritarjevo) ulico, na jugu na Lingarjevo (sedaj Mačkovo) ulico, na vzhodu na Pogačarjev trg in na severu na Šolski drevored (pozneje Nabrežje 20. septembra, sedaj Adamič-Lundrovo nabrežje). Poslopje je od leta 1877 do podrtja nosilo hišno številko Špitalske ulice 10, Lingarjeve 9 in Šolskega drevoreda 2 (med letoma 1807 in 1877 št. 271, prej h. 240 in 241, r. 88 in 89). Pridruženi sta mu bili še dve patidenčni hiši, prva je vpisana v davčno knjigo šele leta 1730, v urbarju pa kot dve patidenčni hiši od leta 1756 naprej. Dvajset let pozneje so špitalu proti Pogačarjevemu trgu prizidali še dve hiši (h. št. 271, h. 229, r. 95). V inventarju po baronu Marku Antonu pl. Billichgrätzu iz leta 1694 se navaja "velika

⁴ V. Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš in njihovih stanovalcev III, Veliki trg, Ljubljana 1944 (tipkopis), str. 710-715.

⁵ Prav tam, str. 730.

vogalna Billichgrätzova hiša pri škofiji in mesnicah".⁶

Patidenčna hiša v Špitalski 8 (od leta 1876; prej h. 272, 239, r. 90) je bila porušena leta 1896, ko jo je zaradi regulacije Špitalske ulice kupila mestna občina. Njeni lastniki se omenjajo pred letom 1587. Patidenčna vogalna hiša v Špitalski 6 (prej h. 273, 238, r. 91) in Lingarjevi 1 je bila prav tako porušena leta 1896, njen lastnik pa se tudi omenja pred letom 1587. V hiši v Lingarjevi ulici 3 (po letu 1876; prej h. 274, 232, r. 92) se lastniki omenjajo od leta 1600; v sosednji Lingarjevi 5 (prej h. 275, 231, r. 93) pa pred letom 1584. Zadnjo hišo je kupil magistrat, jo dal podreti, del stavbišča je vključil v novo palačo meščanske imovine, del pa porabil za razširjanje Lingarjeve ulice. Enaka usoda je doletela hišo v Lingarjevi 7 (od leta 1876; h. 276, 230, r. 94), kjer se lastniki dediči omenjajo od leta 1600.⁷ Vsega se je torej na tem prostoru beležilo devet patidenčnih hiš, od katerih sta dve odpadli do leta 1776 na prvotni meščanski špital.

Špital je bil podobno kot vse tovrstne srednjeveške ustanove predvsem socialnega značaja, zavetišče za onemogle in obubožane meščane, vdove in sirote. Ni povsem pojasnjeno, kdaj je bil ustanovljen. Špitalski oskrbnik, ki so ga vsako leto volili na enako slovesen način kot župana in sodnika, je omenjen že leta 1326, torej prej, kot naj bi ga po legendi ustanovila ogrska kraljica Elizabeta na poti skozi Ljubljano; pravzaprav je ustanovitelj neznan. Ščasoma se je špital razširil vse do škofijskega vrta. Leta 1771 so ga nekoliko prezidali in hkrati popravili staro špitalsko cerkev. Deloval je do leta 1789, ko so ustanovo ukinili, njene varovance pa postopoma

⁶ Prav tam, str. 696, 697, 700.

⁷ Prav tam, str. 701-709.

premestili drugam. Ko se je leta 1792 preoblikovalo vodstvo špitala, je ravnateljstvo prevzel kresijski (okrožni) glavar. Z njegovim prihodom se je stavbe prijel ime Kresija, ki je še v rabi. Stavba je v letih 1789 do 1811 služila za porodnišnico in najdenišnico, nakar so vse ustanove razen špitalske uprave preselili v bolnišnico na Ajdovščini. Po odhodu Francozov je dala avstrijska vlada stavbo prezidati v stanovanja in lokale. Leta 1895 jo je zamajal potres. Zaradi hudih poškodb so jo morali zapreti in potem porušiti.

Novo zgradbo zaklada meščanske imovine so dokončali leta 1898. Načrte zanjo je izdelal graški arhitekt Leopold Theyer v neorenesančnem slogu.

Sprva je špital obsegal hišo za mestne reveže in **špitalsko cerkvico** oz. **kapelo sv. Elizabete**, zgrajeno leta 1345. Leta 1382 (ali 1386) je cerkev pogorela. Kmalu za tem so postavili zidano v gotskem slogu. Okrog nje je bilo pokopališče. Nova cerkev, kot najbrž tudi prvotna, je imela vhod iz Špitalske ulice in je bila stisnjena med sosednje hiše. Levo od vhoda se je dvigal nizek zvonik. Špitalske kaplane je imenoval magistrat, ki je imel nad cerkvijo patronsko pravico. Kapela sv. Elizabete je v obdobju protestantizma odigrala pomembno vlogo in bila med letoma 1547 in 1600 središče protestantske dejavnosti v Ljubljani. Zaradi odpovedi gostoljubja v stolnici sta tu pridigala Primož Trubar in Jurij Dalmatin. Protestanti so se cerkve popolnoma polastili leta 1564 in imeli v njej slovenske in nemške pridige. Po pregonu luteranskih predikantov iz dežele leta 1598 je ljubljanski škof Tomaž Hren deloma devastiral cerkveno opremo in nato cerkev ponovno posvetil.⁸ Doletela jo je usoda špitala, le da nekoliko po-

⁸ I. Stopar, Sprehodi po stari Ljubljani, Ljubljana 1992, str. 70.

zneje. Cerkev sv. Elizabete so leta 1831 opustili in jo prezidali v hišo z dvema nadstropjema, prirejenima za stanovanja. Spodaj je bila prodajalna I. C. Mayerja.

Vogalna hiša v Špitalski 4 in Lingarjevi 2 (sedaj Mačkovi 2, prej h. 277, 237, r. 100) je imela verjetno že pred letom 1529 lastnika trgovca in župana Janeza Standinata. Po potresu je bila porušena zaradi širitve bodoče Stritarjeve ulice, na njenem okrnjenem stavbišču pa sezidana nova trinadstropna trgovska hiša v lasti trgovcev Kordin, Ihl, Lenassi in nato Gerkman.⁹

Nekdanja vogalna hiša prejšnje Špitalske ulice 2 in Pred škofijo 1 (h. 278, 236, r. 99) je imela lastnike od leta 1545 dalje (krznar, trgovec in župan Volbenk Rieger / Rueger; zadnji lastnik pred podrtjem je bil Jožef Perše). Leta 1898 je hišo kupila mestna občina in jo podrla zaradi regulacije. Njen prostor so v celoti porabili za širjenje Špitalske (sedanje Stritarjeve) ulice.¹⁰

Lastniki hiše na Ciril-Methodovem trgu 1 (prej Pred škofijo 1, od leta 1877 Pred škofijo 2, h. 279, 235, r. 98) oziroma hiše na bivšem špitalskem gruntu se omenjajo od leta 1548 naprej. Sedanje poslopje je po potresu leta 1895 sezidal trgovec Ivan Grobelnik, leta 1909 jo je kupila Ljubljanska kreditna banka, leta 1923 trgovec Emerik Mayer, leta 1927 Prometna banka in šest let pozneje trgovec Oskar Schmitt.¹¹

Na mestu hiše na Ciril-Methodovem trgu 2 (prej Pred škofijo 2, od leta 1877 Pred škofijo 3, h. 280, 234, r. 97) sta v preteklosti morali biti dve hiši. Lastniki se omenjajo

⁹ V. Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš in njihovih stanovalcev III, Veliki trg, Ljubljana 1944 (tipkopis), str. 717-718.

¹⁰ Prav tam, str. 720.

¹¹ Prav tam, str. 721.

od leta 1527 naprej.¹² Med danes enotno hišo in sosednjim Codellijevim kanonikatom je potekala ozka uličica, ki je sedaj zaprta.

Na sosednjem škofijskem območju se je srednjeveška pozidava umaknila sodobnejši. V 18. stoletju je bilo največje gradbišče v mestu, saj so tu na starih temeljih nastajali nova stolnica, semenišče in del škofijskega dvorca. Mesto je ob koncu 18. stoletja pripravljalo tudi novo tržnico in mesnice na nabrežju Ljubljance kot nam kaže načrt Andreasa Meninija iz leta 1795. Ob novih ureditvah pa je nastal prazen prostor - sedanji Pogačarjev trg.

Poleg škofije stoji Korarska hiša, imenovana tudi **Codellijev kanonikat** na Ciril-Methodovem trgu 3 (prej Pred škofijo 3, h. 281, 233, r. 96). Nastala je iz več hiš, dve izmed njih sta imeli vhod v današnji Mačkovi (prej Lingarjevi) ulici. Hišni lastniki so ugotovljeni od 8. oktobra 1529 naprej (Tischlerji, Khisli, Mosconi, Fabijaniči). Nato je 10. aprila 1714 stavbo kupilo mesto Ljubljana. Codellijev kanonikat je bil ustanovljen že leta 1718, kot lastnika se od leta 1778 do 1795 omenjata kanonika Codelli in Raab in nato 5. aprila 1799 še Volbenk Codelli.¹³ Njen nastanek torej sega v 16. stoletje, za katerega je značilna renesančna stilna usmeritev, stavbni členi prehajajo v sintezo gotske tradicije in italijanske renesančne govornice, stanovanjska arhitektura pa vsebuje še trdnjavske elemente. Poslopje je kljub številnim poznejšim prezidavam ohranilo nekatere arhitekturne prvine iz časa svojega nastanka, tako na primer na kamnitih konzolah sloneči vogalni pomol, poševne oporne zidove in stebriščne arkade na dvorišču.

¹² Prav tam, str. 723.

¹³ Prav tam, str. 726-727.

Te značilnosti veljajo tudi za **škofijski dvorec** (sedaj Ciril-Metodov trg 4; v preteklosti Pred škofijo 4, h. 282, 227), ki ga od Codellijevega kanonikata loči Medarska ulica. Prvotni manjši dvorec so pozidali na mestu današnjega že kmalu po ustanovitvi škofije leta 1461. Namreč, leta 1476 je cesar Friderik dovolil škofu Žigi Lambergu nakup treh hiš, iz katerih naj bi napravil dvorec.¹⁴ Močno ga je poškodoval potres leta 1511, zato so ga morali podreti. Novega renesančnega je pričel zidati A. Prugl¹⁵ leta 1512 po naročilu škofa Krištofa Ravbarja in načrtih njegovega tajnika Avguština Tiffernusa (Avguština iz Laškega). Škof je odkupil tik dvorca še meščansko hišo, jo dal podreti in prazen prostor izročil magistratu. Obe strani sta se zavezali, da tako nastalega trga ne hosta nikoli zazidali. Hiša je stala med škofijskim dvorcem in bivšo (podrto) palačo meščanske imovine. Škof Krištof Ravbar je zato od magistrata dobil dovoljenje, da zazida obok pod škofijo, kjer je bila prej prosta ulica kot nadaljevanje sedanje Mačkove (prejšnje Lingarjeve) ulice ter se je šlo v stolnico in cerkvenikovo hišo v šolskem poslopju.¹⁶ Njegov naslednik škof Franc Katzianer pl. Katzenstein je leta 1538 dokupil še dve meščanski hiši in ju dal prizidati dvorcu, ki je imel samo eno nadstropje.¹⁷ Pri preurejanju mesta v 17. stoletju je zgodnje baročne vplive posredovala katoliška verska obnova. Aristokratska arhitektura - plemiška palača je izpodrinila svojo meščansko renesančno predhodnico in jo nadomestila z obsežnejšim poslopjem. V tem

¹⁴ Prav tam, str. 731.

¹⁵ I. Stopar, Sprehodi po stari Ljubljani, Ljubljana 1992, str. 86.

¹⁶ V. Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš in njihovih stanovalcev III, Veliki trg, Ljubljana 1944 (tipkopis), str. 731.

¹⁷ Prav tam, str. 731.

smislu je škof Oton grof Buchheim dal škofijski dvorec leta 1643 povečati in povišati za eno nadstropje. Nato so leta 1695 dvorišče dopolnili z arkadami, ki veljajo za najlepši primer arkadnega dvorišča poznega 17. stoletja v Ljubljani. Škof Sigmund Felix grof Schrattenbach¹⁸ je dal dvorcu leta 1733 prizidati severni trakt, saj je bila stavba prvotno odprta proti Ljubljani. Današnje pročelje in zahodno dvorišče je nastalo ob barokizaciji leta 1778, ko je Leopold Hofer¹⁹ prenovljeni fasadi dodal štukaturni okras - aplikacije v kitastem slogu. Dve leti pozneje je škof Herberstein dal z mostovžem oziroma pokritim hodnikom, oprtim na mogočen slop, povezati škofijski dvorec s stolnico. Po potresu leta 1895 so dvorec ponovno prezidali. Zadnjo prenovo je doživel leta 1961.

V dvorcu so pogosto domovali imenitni gostje kot avstrijski cesarji, francoski maršal Bernadotte, Napoleon in ruski car. Med francosko zasedbo je bil v škofiji sedež guvernerjev Ilirskih provinc. Guverner je leta 1812 izdal nalog za ureditev nekdanjega tržnega prostora v javni vrt. Med škofijo in Ljubljano so bile tedaj namreč mesnice in sejemske stojnice. Dve leti zatem je magistrat dal podreti tudi zidovje pred nekdanjim mestnim skladiščem, s čimer je povečal vrt za škofijskim dvorcem. Na današnjem Pogačarjevem trgu je bil nekdanj ljubljanski žitni trg.

Zgodovinar ljubljanske stolnice Janez Gregor Dolničar navaja, da so **cerkev sv. Nikolaja** postavili čolnarji oziroma ribiči že leta 745, kar najbrž ne bo držalo.²⁰ Prvotna romanska cerkev je stala verjetno že v 12. stoletju, vseka-

¹⁸ D. Kladnik, Ljubljanske metamorfoze, Ljubljana 1991, str. 27.

¹⁹ I. Stopar, Sprehodi po stari Ljubljani, Ljubljana 1992, str. 86.

²⁰ D. Kladnik, Ljubljanske metamorfoze, Ljubljana 1991, str. 36.

kor pa že leta 1262, ko se prvič omenja.²¹ Kot podružnica sv. Petra je verjetno že leta 1258 imela vikarja (Marquard). Leta 1355 jo je oglejski patriarh Nikolaj podaril nadvojvodi Albrechtu.²² Verjetno so jo po požaru leta 1361 pozidali v gotskem slogu. Temeljite prezidave je doživela v 15. stoletju, zlasti po ustanovitvi ljubljanske škofije leta 1461, ko je postala **stolnica** in po letu 1469. Cerkev je bila majhna ter se še leta 1462, ko je bila povzdignjena v katedralo ljubljanske škofije in celo pozneje, imenuje kapela. Ob njej je v 14. stoletju izpričana "šenklavška šola",²³ ki je zlasti s poukom petja, branja in latinščine pripravljala dijake za višje šole. V drugi polovici 17. stoletja so načrtovali njeno popolno prenovitev. Na pobudo bratov Dolničar so med letoma 1701 do 1704 staro cerkev z enim samim zvonikom in polno razpok porušili ter na njenem mestu v letih 1703 do 1706 pozidali sedanjo baročno stavbo. Osnutka za novo cerkev kapucinskega arhitekta Florentiana niso sprejeli, tudi furlanskemu arhitektu Carlu Martinuzziju niso zaupali izvedbe načrtov, je pa vendarle posnel tloris stare cerkve in vse napise s spominskih plošč v njej. K sodelovanju so povabili še Milančana Franca Ferrata, ki je kasneje poslikal štukature v novi cerkvi.²⁴ Nazadnje je načrte pripravil vodilni rimski arhitekt in slikar jezuit Andrea Pozzo, z gledoval pa se je pri Vignolovi rimski cerkvi Il Gesu. Gradnjo je vodil Benečan Frančišek Bombasi, nadziral jo je predstojnik zidarjev Miha Zamrl iz Ljubljane, od leta 1704 naprej pa je

vodil zidavo Gregor Maček. Kupole zaradi pomanjkanja sredstev niso sezidali, ampak so na ostrešje pritrdili le leseno ogrodje.

Prizadevni kulturni krog okrog akademije operozov je bil namreč ob koncu 17. stoletja zaslužen za zmago in udomačenje baročne umetnosti v Ljubljani s programsko usmeritvijo na italijanske zglede ter za dvig mesta kot kulturnega središča. Z dograditvijo stolnice, enega ključnih spomenikov baročne dobe v Ljubljani, je bil zaključen stoletje aktualen program po uresnitvi baročne enoladijske obokane dvorane s prečno ladjo, globokimi stranskimi kapelami in emporami nad njimi, pravokotnim prezbiterijem in dvema zvonikoma ter prvič z dominantno kupolo s svetlobnico, ki pa je bila namesto prejšnje lesene realizirana šele leta 1841. Po načrtih Benedikta Müllerja jo je pozidal Matej Medved. Notranjost krasijo obočne freske Giulia Quaglia iz leta 1703 s prizori ustanovitve ljubljanske škofije in čudeži sv. Nikolaja v ladji. Njegove so tudi freske štirih evangelistov v pandativih kupole ter freske v stranskih kapelah iz časa 1721 do 1723. Oltarna slika sv. Nikolaja je delo Matevža Langusa, ki je leta 1844 v kupoli naslikal tudi freske s prizori iz Marijinega življenja. Na zunanjsčini sta Quaglijevi freski Krsta v Jordanu in Marijinega oznanjenja, Wolfova freska sv. Zaharije, antični epitafi, sklepnika - relikta stare cerkve, plastike sv. Bonaventure, sv. Tomaža Akvinskega, sv. Mohorja, sv. Fortunata, sv. Jožefa in kopija Pieta. Bogat kiparski okras notranjsčine je delo znanih italijanskih mojstrov: oltar sv. Rešnjega telesa je izklesal Francesco Robba sredi 18. stoletja, štiri emonske škofo je izdelal Angelo Pozzo, poprsje J. A. Dolničarja je verjetno delo Jacopa Contierija iz leta 1721. Mogočne orgle so delo ita-

²¹ I. Stopar, Sprehodi po stari Ljubljani, Ljubljana 1992, str. 77.

²² V. Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš in njihovih stanovalcev III, Veliki trg, Ljubljana 1944 (tipkopis), str. 733.

²³ I. Stopar, Sprehodi po stari Ljubljani, Ljubljana 1992, str. 77.

²⁴ D. Kladnik, Ljubljanske metamorfoze, Ljubljana 1991, str. 36.

lijanskega mojstra iz začetka 18. stoletja. Za škofov prestol je po vojni izdelal osnutke Jože Plečnik.

Večja popravila je stolnica doživela v letih 1969 do 1971. Prezbiterij so preuredili po načrtih arhitekta Antona Bitenca. Ob obisku papeža Janeza Pavla II. v Sloveniji leta 1996 so nastala nova glavna in južna vrata, prva z reliefno upodobitvijo najpomembnejših dogodkov slovenske krščanske zgodovine s potekom in sadovi evangelizacije na naših tleh (po idejni zamisli Francija Petriča) ter druga že skoraj s polnoplastično upodobitvijo zgodovine ljubljanske škofije v tem stoletju. Odlični kiparski stvaritvi sta napravila vidna slovenska kiparja Tone Demšar in Mirsad Begić.

Bivša Semeniška ulica ločuje stolnico od stavbe na Ciril-Methodovem trgu 5 (prej Pred škofijo 5, po letu 1877 Pred škofijo 6, od leta 1771 do 1790 št. 225). Njena lega je bila med novo šolsko hišo na Vodnikovem trgu in semeniščem. Od 16. stoletja do 1790 je bila beneficijska hiša bratovščine sv. Trojice. Tedaj jo je kresija ukazala podreti. Kot lastniki tega stavbišča so leta 1802 vpisani kranjski deželni stanovi.²⁵

Stavba v bivši Semeniški ulici 2 (prej h. 284 in 285, po letu 1833 h. 284, pred letom 1833 h. 223 in 224, r. 31) je nastala iz prvotnih dveh manjših in potem združenih hiš. V prvi je bil v 15. stoletju stolni kapitelj, lastnik druge pa je bil leta 1600 Janez Satlberger.²⁶

Poleg stolnice je stala kapela ali oratorij Corporis Christi. Tu je imela sedež bratovščina Kristusovega Telesa, ustanovljena leta 1461. Od stolnega kapitlja je kupila

leta 1639 za apsidol stolne cerkve stoječo Satlbergerjevo hišo. V naslednjih dveh letih so postavili bratovski dom z oratorijem. Poslopje je stalo tam, kjer je sedaj stolno župnišče. Med gradnjo stolnice je oratorij le-to nadomestil.²⁷

Značilnosti arhitekture 18. stoletja je sprva naslon na italijanska dela, nato na starejšo udomačeno tradicijo (Gregor Maček in nasledniki) in nazadnje na avstrijski barok, ki uveljavlja poznobaročno načelo poenotenihi prostorov, oblikovalne principe v horizontalah in umiritev baročnega zanosa.

Po dograditvi stolnice se je dekan operozov Janez Anton Dolničar zavzel za gradnjo duhovskega **semenišča** v Dolničarjevi ulici 4 (prej Semeniški 4; prej h. 283, 226), kamor bi sprejemali predvsem mladeniče plemiškega stanu. Zato so ga imenovali Collegium Carolinum Nobilium. Odbor je vodil dekan sam, po njegovi smrti je delo prevzel Jurij Andrej Gladič. Leta 1708 so po načrtih Carla Martinuzziija pričeli z gradnjo na zemljišču, kjer so prej stale tri hišice stolnega kapitlja za stolne vikarje in levite ter stanovski hiši magistrata za stolnega cerkovnika in organista. Na zemljišču sedanjega vzhodnega trakta je bilo kopališče. To je bilo v 15. stoletju v lasti Nikolaja "Burggraue zu Luenncz vnnd zum Lueg", nato pa kapiteljsko, saj ga je posedoval vsakokratni dekan. Imelo je svoje kopelščiike in brivce.²⁸ Na severni strani ob obzidju so stali mestno skladišče, imenovano Zeughaus, orožarna ter skladišče stavbnega lesa. Najprej so zgradili zahodni in deloma južni del. Palačo so dograjevali do leta 1722. Šele v letih od 1756 do 1758 so dozidali vzhodni in severni trakt, namenjen za stanovanje ostarelih duhov-

²⁵ V. Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš in njihovih stanovalcev III, Veliki trg, Ljubljana 1944 (tipkopis), str. 734.

²⁶ Prav tam, str. 739.

²⁷ Prav tam, str. 735.

²⁸ Prav tam, str. 737.

nikov, za katere sta bratovščini sv. Križa in sv. Filipa Neri zbirali prispevke in odkupili kapiteljsko kopališče.²⁹ Dvoriščno fasado severnega Peerovega trakta, ki sodi v vrh našega baroka, je sredi 18. stoletja oblikoval ljubljanski arhitekt Candido Zulliani.³⁰ Iz časa nastanka palače je znameniti portal Angela Pozza, izklesan v Mislejevi ljubljanski kiparski delavnici leta 1714. Najlepši prostor pa je dvonadstropna knjižnica - prva javna znanstvena knjižnica v Ljubljani. Za njen "uradni" začetek se šteje leto 1725, čeprav je bila ustanovljena že štiriindvajset let prej.³¹ Obok semeniške knjižnice sta v času od leta 1721 do 1723 poslikala Giulio Quaglio in njegov sin Domenico. V predelani jedilnici je ohranjen fragment freske, pripisane slikarju Antonu Cebeju.

Pozneje so semenišče večkrat prezidali. Tako so leta 1894 dozidali vmesni trakt v zahodnem delu. Nove načrte za razširitev so izdelali leta 1937. Večjo preureditev pa je doživelo še po drugi svetovni vojni, ko so v njenih kletnih prostorih leta 1959 uredili centralne tržnice, ki še služijo namenu. Semenišče stoji severno ob stolnici, med Pogačarjevim in Vodnikovim trgom ter na zunaj ne deluje preveč imenitno.

Na vzhodnem delu današnjega Vodnikovega trga je od srede 13. stoletja stal **franciškanski samostan** (Vodnikov trg 1, prej h. 286, 221) s cerkvijo in križnim hodnikom. Na tem mestu naj bi Peter Baldavic leta 1073 zgradil cerkev sv. Filipa.³² Vendarle je nastanek samo-

stana in cerkve povezan s prihodom frančiškanov v Ljubljano leta 1233. Stari samostan s cerkvijo je leta 1382 pogorel. V času od leta 1403 do 1412 so ga spet pozidali in popravili cerkev, ki je ob zaključku del namesto sv. Filipa dobila zavetnico Marijo Vnebovzeto. Pred cerkvijo, približno pred današnjim Vodnikovim spomenikom, se je razprostiral nezazidan prostor, ki so ga uporabljali kot pokopališče zlasti za plemiče. V urbarju ljubljanskega stolnega kapitlja iz leta 1497 so namreč v 16. stoletju pripisali "pri cerkvi na plemiškem pokopališču".³³ Med stolnico in pokopališčem smo že prej omenili kapiteljsko kopališče, imenovano tudi spodnje, ki je stalo že sredi 15. stoletja. Mimo njega sta proti Ljubljani vodili dve poti. Na mestu, kjer sta se iztekli (na spodnjem delu mestnega obzidja), je stal mlin z jezom, ob katerem so shranjevali in popravljali čolne. Njegov nastanek smemo postaviti po letu 1501, najkasneje pa leta 1514. Postavili so ga mesto Ljubljana in njegovi meščani, mestni svet in sodnik pa sta plačevala najemnino zanj vicedomskemu uradu. Leta 1515 so ga uporni kmetje požgali in podrli jez, ker je ob deževju povzročal velike povodnji in škodo. Nato so bile tu stope za soliteve.³⁴

Leta 1596 so frančiškani zapustili samostan in se leta 1612 spet vrnili, ko so se izboljšale razmere. Dozidali so ga leta 1668 in od tedaj naprej je bil v samostanu nekaj let tudi noviciat. Zaradi naraščajočega števila bratov so stari samostan čez osemnajst let temeljito prezidali.³⁵ Dobil je širikotno obliko z obsežnim dvoriščem in križnim

²⁹ D. Kladnik, *Ljubljanske metamorfoze*, Ljubljana 1991, str. 182.

³⁰ I. Stopar, *Sprehodi po stari Ljubljani*, Ljubljana 1992, str. 91.

³¹ D. Kladnik, *Ljubljanske metamorfoze*, Ljubljana 1991, str. 183.

³² V. Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš in njihovih stanovalcev III*, Veliki trg, Ljubljana 1944 (tipkopis), str. 742.

³³ D. Kladnik, *Ljubljanske metamorfoze*, Ljubljana 1991, str. 78.

³⁴ V. Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš in njihovih stanovalcev III*, Veliki trg, Ljubljana 1944 (tipkopis), str. 736.

³⁵ D. Kladnik, *Ljubljanske metamorfoze*, Ljubljana 1991, str. 78.

hodnikom. Popravili so tudi cerkev, ki je leta 1703 dobila popolnoma novo lice.

Frančiškani so se leta 1784 preselili v bivši avguštinski samostan na današnjem Prešernovem trgu. Dve leti za tem so njihovo cerkev podrli, naslednje leto so ukinili pokopališče in porušili še mestna Samostanska, imenovana tudi Kloštrska vrata, ki so bila utrjena z obrambnim jarkom in močnim peterokotnim barbakanom. V samostanski zgradbi so imeli usmiljeni bratje nekaj časa bolnišnico. Kasneje je gubernij na predlog deželnega šolskega komisarja Antona Linharta sklenil frančiškanski samostan preurediti za šolske potrebe. V letih 1787 do 1789 so po načrtih Ljubljančana Jožefa Schemerla³⁶ samostanske prostore prezidali v **gimnazijo** (6 razredov) in **licej** (7. in 8. razred), ki sta imela stavbno številko 312. S kupno pogodbo leta 1798 so lastniki gimnazije postali kranjski deželni stanovi. V poslopju so domovale tudi druge ustanove kot normalka, realka, učiteljišče, licejska knjižnica in leta 1821 ustanovljen Kranjski deželni muzej s svojimi prvimi zbirkami. Ker se je gimnazija širila, so postopoma izselili druge uporabnike. Pred licejskim poslopjem so leta 1889 odkrili spomenik pesniku Valentinu Vodniku, ki je bil duhovnik v frančiškanskem samostanu in pozneje še gimnazijski profesor v liceju. Delo je napravil Alojzij Gangl, postavili pa so ga pred glavni vhod, tako da danes, ko poslopja ni več, obrača trgu hrbet.

Licejsko poslopje je bilo ob potresu leta 1895 močno poškodovano. Zato so ga v letih 1902 do 1903 podrli in na njegovem mestu uredili osrednji živilski trg. Leta 1892 so ga preimenovali v **Vodnikov trg**, medtem ko je v času od leta 1876 do 1892 nosil naziv Valvasorjev trg. Na vzhodni

strani ga zamejuje bočna stran nekdanjega hotela "Pri avstrijskem dvoru" (sedaj sedež Komunalnega podjetja Ljubljana), na južni vrsta starih, delno še baročnih hiš, na zahodni župnijski urad sv. Nikolaja in semenišče ter na severni strani Plečnikova pokrita tržnica ob Ljubljani.

Območja Vodnikovega trga pozneje kljub raznim študijam in natečajem niso pozidali.

Čas francoske okupacije je uveljavil klasicizem, ki je v arhitekturi zapustil veliko sledov. Stavbe so dobile novo preobleko, ki kaže vse odtenke od resnega empira in klasicizma do skromnega bidermajerja. Francozi so pripevali ideji o mestu z javnimi plemiškimi parki in o mestu, ki ga prepletajo in z okoljem povezujejo zeleni drevoredi. Ideal mesta od tedaj ni več klasična tržna zasnova, temveč obzidana zelena ureditev. Po letu 1813, ko datiramo Blanchardov načrt za Lattermannov drevored v Tivoliju, je nastal tudi **Šolski drevored** ob Ljubljani za gimnazijskim poslopjem in je posledica francoske ideje o mestu z zelenimi površinami. To je bil drevored kostanjev, med katerimi so domovale mesarske lope vse do pozidave Plečnikovih tržnic.

Pomembna naloga urbanizma po rušitvah mestnega obzidja (vse do konca 18. stoletja je pomenilo okvir, v katerem se je razmaknila barokizacija, ki ni v ničemer bistveno spremenila temeljne urbanistične sheme srednjeveškega jedra) in vrat ter po zasipavanju obrambnih jarkov od leta 1787 naprej je bila oblikovanje trgov. S poružitvijo obzidja med Špitalskimi vrati in okroglim vogalnim stolpom pri sedanjem Zmajskem mostu so odstranili tudi mesarske lope ob Ljubljani. V letih 1822 do 1823 so zravnali teren Prešernovega trga in kasneje zamenjali stari most s prvim, kamnitim Špitalskim. Po preureditvi frančiškanskega samostana v gimnazijo in licej je

³⁶ I. Stopar, Sprehodi po stari Ljubljani, Ljubljana 1992, str. 93.

na prostoru križnega hodnika in samostanske cerkve nastal Vodnikov trg. Zravnali so Sejemski, pozneje Krekov trg ter mu v tridesetih letih 19. stoletja omejili prostor z Mahrovo hišo in Kranjsko hranilnico. S podrtjem hlevov in drugih gospodarskih poslopij med škofijo in semeniščem je v 60. letih nastal **Pogačarjev trg**.³⁷

Hiše št. 228 (r. 48) na Pogačarjevem trgu v davčnih urbarjih pred letom 1772 ni zaslediti. Morda je tu stalo mestno skladišče (Niederlagshaus) za tuje trgovce,³⁸ ki je imelo stavbno številko 308.

Franciškska cerkev, ki so jo podrli po adaptaciji franciškskega samostana v licejsko poslopje, je stala poleg stavbišča na Krekovem trgu 10 (prej h. 287, 219).

Pozneje so tu postavili enega najuglednejših hotelov v Ljubljani, imenovanega **Avstrijski dvor** oziroma Pri avstrijskem dvoru. Ljubljanci so mu rekli kar **Bahabirt**. Do leta 1785 je stala na njegovem mestu vojaška žitnica, prislonjena na zunanjo stran mestnega obzidja.³⁹ Leta 1795 je magistrat odstopil deželnim stanovom svet med licejskim poslopjem in mestnim jarkom skupaj z zidovjem, ki je obdajalo ta prostor, da tamkaj pozidajo novo stražnico (Wachtstube).⁴⁰ Imela je stavbno številko 313 in je stala poleg liceja, na nasprotni strani takratnega Valvasorjevega trga pa je bil vhod v Študentovsko ulico. Novo stavbo je do leta 1834 zgradil Matija Dobravec⁴¹ in je bila

predvidena za gostilno ali hotel. Prvi lastnik dr. Janez Repič se omenja že leta 1822 (gl. op. 40). Hotel je deloval v času med letoma 1838 in 1855. Njegov salon je postal eno pomembnejših zbirališč slovensko in slovansko usmerjenih izobražencev in kulturnih delavcev. Bahabirtova gosta sta bila srbski knez Miloš Obrenović in avstrijski maršal Joseph Radetzky, v njem pa se je menda leta 1848 rodil Don Carlos, poznejši pretendent za španski prestol. Leta 1855 ga je kupil Ferdinand Mahr in vanj naselil trgovsko šolo, najstarejšo te vrste v Avstriji. Obiskovali so jo slušatelji od vsepovsod, slovela je po vsej monarhiji in je delovala do leta 1918. Po lastniku se je hiše kmalu prijel ime **Mahrova hiša**. V njenem traktu ob Ljubljanici, ki so ga leta 1865 dvignili za dve nadstropji, je do leta 1874 delovala tudi višja realka.⁴² Leta 1918 je stavba prešla v last mestne občine. S svojo bočno stranjo zamejuje vzhodni del Vodnikovega trga.

Deželna stavbna direkcija je izdelala načrt in vodila dela tudi pri poglobitvi struge Ljubljanice v letih 1824 do 1828 in pri postavitvi lesenega **Mesarskega mostu** leta 1820, saj je bila prej na tem mestu čez Ljubljanico le brv. Za gradnjo novega mostu, ki bi nadomestil starega, se je potegoval Ivan Hribar takoj, ko je postal župan. Občinski svet se je odločil za železobetonsko konstrukcijo po načrtih arhitekta Jurija Zaninovicha. Most so postavili po patentu inženirja Melana iz Brna in z vodjem stavbnih del ljubljanskim arhitektom Cirilom M. Kochom so Jubilejni most, ki se ga je kmalu prijel ime Zmajski most, leta 1901 odprli. Betonska fasada mostu je lep primer secesijske umetnosti pri nas. Leta 1988 so ga temeljito obnovili.

Od Plečnikove velikopotezne zamisli o Veliki Ljub-

³⁷ B. Mihelič, Vodnik po Ljubljani, Ljubljana 1989, str. 43.

³⁸ V. Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš in njihovih stanovalcev III, Veliki trg, Ljubljana, 1944 (tipkopis), str. 729.

³⁹ D. Kladnik, Ljubljanske metamorfoze, Ljubljana 1991, str. 138.

⁴⁰ V. Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš in njihovih stanovalcev III, Veliki trg, Ljubljana 1944 (tipkopis), str. 744.

⁴¹ B. Mihelič, Vodnik po Ljubljani, Ljubljana 1989, str. 47.

⁴² D. Kladnik, Ljubljanske metamorfoze, Ljubljana 1991, str. 139.

ljani, ki jo je prikazal v svojem osnutku regulacijskega načrta leta 1929, so bili za obravnavano območje urednični projekt novega tromostovja, ureditev Ljubljaniče z zazelenitvijo nabrežij in nove tržnice.

Leta 1932 je arhitekt Plečnik napravil projekt za **novi Magistrat** na Vodnikovem trgu, vabila ga je namreč nepozidana površina nekdanjega liceja in gimnazije. Pri tem je predvidel rušenje semenišča razen semeniške knjižnice. V naslednjem projektu leta 1939 je predvidel tudi rušenje Mahrove hiše in stavbe ob Kopitarjevi ulici ter na celotni površini razmestil trakte Magistrata. Šlo je vendarle za nov upravni center tik ob stolnici, ki mu je hotel dati urbanistični okvir. Vsi objekti so bili projektirani tako, da bi stali na stebrih, kajti trženju bi bila namenjena vsa pritličja. Mestna občina ljubljanska z županom dr. Juratom Adlešičem, ki je tik pred vojno želela izboljšati funkcijo tržnice s sodobno ureditvijo mesarskih tržnic ob Ljubljaniči, pa se je odločila in dala prednost novim poslopjem **tržnic**, projektiranim od Kresije do Zmajskega mostu z velikim Mesarskim mostom. Gradnja je potekala v letih 1940 do 1944.

Plečnikova ideja je v konceptu sorodna zaključku dela hradčanskega obzidja z malim razglednikom ali zaključku restavriranega zidu pred Narodno in univerzitetno knjižnico z Gregorčičevim spomenikom. Obakrat gre za obzidje in tudi pri tržnicah ima arhitekt še vedno v mislih staro ljubljansko obzidje.⁴³

Tržnice so postavljene na rob korita Ljubljaniče. Njihova severna stran ponazarja mestno obzidje z rustikalnim podnožjem fasade in polkrožnimi okenskimi odprtini. Obsegajo masivni cvetlični paviljon Zvonček (do-

misli si ga je pozneje, leta 1941), nižjo in z enokapnico pokrito odprto stebriščno lopo z okroglim stopniščem v klet ter monumentalno kolonado posameznih tržničnih objektov s posameznimi prekinitvami - loggiamia za pogled na Ljubljaničo in višjim tempeljskim delom. Vmesni prostor med obema objektoma, členjenima z dvakrat po sedem okenskih osi, pa naj bi po prvotnem načrtu dopolnjeval Mesarski most z dvojnimi stebriščem na mostnem loku, s tremi križnimi oboki in masivno dvokapnico. Na vodni strani so tržnice obdelane rustikalno in gladkim nastropjem z lunetami, na cesto pa se odpirajo lunete z vdelanimi vrati med masivnimi konfini.

Tržnice so ključni objekt v oblikovanju celotne poteze Ljubljaniče v mestu ter nepogrešljivi del v Plečnikovem urbanističnem in arhitekturnem opusu, ki ga je zapustil Ljubljani. Zapolnjujejo potrebo po pokritem tržnem prostoru kot delu celotnega tržnega prostora, vključno s tržnicami na Vodnikovem in Pogačarjevem trgu. Kompozicija tržnic je monumentalno jasno členjena. Z odprto kolonado spominjajo na Berninijevo arhitekturo pred sv. Petrom v Rimu. Po svoji zasnovi in kvaliteti sodijo v sam vrh svetovne arhitekture.

Nedavno so njihovi lastniki zaradi dotrajanosti tehnološko funkcionalnih elementov ter spremembe v zamisli in načrtovanju prvotnih Plečnikovih tržnic poskrbeli za strokovno prenovo. Pisne konservatorske smernice s spomeniško - varstveno valorizacijo je izdelal ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine. Upošteval je osnovni koncept Plečnikovih tržnic, to je zaključena celota vsakega prodajnega mesta s pripadajočim funkcionalnim prostorom in osnovno vodilo, to je vzpostavitev pasaže v kleti od Tromostovja dalje s približanjem reke Ljubljaniče meščanom.

⁴³ P. Krečič, Jože Plečnik, Ljubljana 1992, str. 242.

SEZNAM ULIC, TRGOV IN STAVB

Adamič-Lundrovo nabrežje od 1952, Nabrežje 20. septembra od 1928, del Šolskega oz. Nabrežnega drevo reda

Adamič-Lundrovo nabrežje 1 (st. št. 296) sedaj poslopje Mestne občine Ljubljana (Kresija); od 1877 do 1898 Špitalska 10 - poslopje meščanske imovine, mešč. špital; od 1807 do 1876 št. 271; prej h. 240 in 241, r. 88 in 89

Ciril-Methodov trg Stolni trg od 1952, Pred škofijo od 1877,

Ciril-Methodov trg 1 (st. št. 304) prej Pred škofijo 1 (st. št. 303), leta 1898 podrti, prej h. 278, 236, r. 99; hiša je od 1877 imela naslov Pred škofijo 2, prej h. 279, 235, r. 98; po potresu je bila ponovno pozidana

Ciril-Methodov trg 2 (st. št. 305) prej Pred škofijo 2, od 1877 Pred škofijo 3, h. 280, 234, r. 97

Ciril-Methodov trg 3 (st. št. 306) korarska hiša oz. Codellijev kanonik; prej Pred škofijo 3, od 1877 Pred škofijo 4, h. 281, 233, r. 96; številne prizidave

Ciril-Methodov trg 4 (st. št. 307)

cerkev sv. Nikolaja (st. št. 309)

Ciril-Methodov trg 5 (st. št. 311)

Dolničarjeva ulica od 1928, Semeniške ulice od 1877, Za stolnico od 1840 (po novi označbi)

Dolničarjeva 2 (st. št. 311)

Dolničarjeva 4 (st. št. 310)

Kopitarjeva ulica od 1892, Vodnikove ulice od 1877, Vodne ulice

škofijski dvorec; prej Pred škofijo 4, od 1877 Pred škofijo 5, h. 282, 227; prizidava in številne prizidave

prej Pred škofijo 5, od 1877 Pred škofijo 6, od 1771 do 1790 h. 225

prej Semeniška 2, prej h. 284 in 285, po 1833 h. 284, pred 1833 h. 223 in 224, r. 31; nastala iz dveh manjših in potem združenih hiš

semenišče; prej Semeniška 4, prej h. 283, 226; pozneje dozidana vzhodni in severni trakt, nato še večkrat prezidano

Kopitarjeva 1 glej Krekov trg 10
(st. št. 314)

Krekov trg od 1919, *Cesarja Jožefa trg* od 1877,
Sejemski trg

Krekov trg 10 sedaj sedež Javnega podjetja Vodo-
(st. št. 314) vod - kanalizacija Ljubljana; prej Mah-
rova hiša - višja realka od 1855 do
1874, prej hotel Pri avstrijskem dvoru
(Bahabirt) od 1838 do 1855, prej h.
287, 219; nadzidana

Mačkova ulica od 1952, *Lingarjeva (tudi Lingova
gasa) ulica, tudi Škofijska ulica*

Mačkova 1 Lingarjeva 1 (st. št. 298), prej h. 273,
(st. št. 296) 238, r. 91 (vogalna) Lingarjeva 3 po
1876, (st. št. 299), prej h. 274, 232, r.
92 Lingarjeva 5 (st. št. 300), prej h.
275, 231, r. 93 Lingarjeva 7 po 1876
(st. št. 301), h. 276, 230, r. 94
Lingarjeva 9, glej Adamič-Lundrovo
nabrežje 2

Mačkova 2 Lingarjeva 2, prej h. 277, 237, r. 100;
(st. št. 302) glej Stritarjeva 4

Mačkova 4 glej Ciril-Metodov trg 2
(st. št. 305)

Mačkova 6 glej Ciril-Metodov trg 3
(st. št. 306)

Medarske ulice od 1877, *Krušnarske ulice*

Pogačarjev trg od 1892, *del Šolskega oz. Nabrežnega
drevoreda*

Pogačarjev trg 1 glej Dolničarjeva 4
(st. št. 310)

Pogačarjev trg 2 glej Ciril-Metodov trg 4
(st. št. 307)

Pogačarjev trg 3 glej Adamič-Lundrovo nabrežje 2;
(st. št. 296) proti Pogačarjevemu trgu so 1776
prizidali dve hiši, h. 229, r. 95

Stolni trg, Šenklaški trg

*Stolna ulica, S'Niklavška gasa (del današnjega Ciril-
Metodovega trga pred stolno cerkvijo sv. Nikolaja)*

Stritarjeva ulica od 1906, *Špitalska ulica* od 1496

Stritarjeva 2 prejšnja hiša Špitalska 2 je bila po-
(st. št. 304) rušena 1898, prej h. 278, 236, r. 99
(vogalna, prej Pred škofijo 1)

Stritarjeva 4
(st. št. 302) prej Špitalska 4 oz. Lingarjeva 2, prej h. 277, 237, r. 100; po potresu porušena in sezidana nova trinadstropna hiša

Stritarjeva 6
(st. št. 296) glej Adamič-Lundrovo nabrežje 2; špitalu sta bili prizidani še dve hiši - Špitalska 8, st. št. 297, prej h. 272, 239, r. 90 in Špitalska 6, st. št. 298, prej h. 273, 238, r. 91 (vogalna, prej Lingarjeva 1

Šolski drevored (za škofijo, semeniščem in licejem), prej Nabrežni drevored še sredi 19. stoletja

Šolske ulice (med nekdanjim licejskim poslopjem in semeniščem) od 1877

Tromostovje od 1932, Francov most od 1842, Špitalski, tudi Frančiškanski in Avguštinski most, Spodnji most, Stari most od 1280

Vodnikov trg od 1892, Valvasorjev trg od 1877, Pred šolami, Šolski trg

Zmajski most, Franca Jožefa most od 1901, Mesarski most od 1820

Legenda:

- d. k. - davčna knjiga
- h. - hišna številka
- n. u. - najemninski urbar
- r. - rektifikacijska številka
- s. h. p. - seznam hišnih posestnikov
- st. št. - stavbna številka

Opomba: Imena ulic, hišne številke in imena stavb so obravnavana od danes nazaj v preteklost.

STAREJŠE VEDUTE LJUBLJANE Z OBRAVNAVANIM PREDELOM

- **Johannes Clobucciarich (Janez Klobučarič)**, detajl kartografske skice z miniaturnim krokijem Ljubljane, okoli 1605 (Steiermärkisches Landesarchiv, Graz), najstareša upodobitev Ljubljane
- Naslovnica **knjige Bratovščina umirajočega Kristusa**, okoli 1630 (Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana)
- **Giovanni Pieroni**, *Skica Ljubljane, 1639, perorisba (Grafični kabinet Narodnega muzeja, Ljubljana; kopija v fototeki ZAL)*
- **Folpert van Ouden Allen**, *Velika veduta Ljubljane iz ptičje perspektive, okoli 1660, lavirana risba (Kabinet grafike HAZU, VZ, Zagreb; kopija v fototeki ZAL)*
- **Ygidius van der Heyden**, Ljubljana na poštne listu, 1670-1680, koloriran bakrorez (Grafični kabinet Narodnega muzeja, Ljubljana)
- **Mathias Greischer**, Poštni sel z Ljubljano v ozadju, 1670-1680, bakrorez (Grafični kabinet HANU, VZ, Zagreb)
- **Janez V. Valvasor**, *Ljubljana od severozahoda, v skicni knjigi Topographia Ducatus Carnioliae modernae, okoli 1675, perorisba in tuš (Kabinet grafike HAZU, VZ, Zagreb; kopija v fototeki ZAL)*
- **Andreas Trost**, *v knjigi Topographia Ducatus Carnioliae modernae, 1679, bakrorez (kopija v fototeki ZAL)*
- Ljubljana **na uri v muzeju v Čeških Libercih**, okoli 1680
- **Andreas Trost**, *Veliki prospekt Ljubljane, v knjigi Slava vojvodine Kranjske, 1681-1689, bakrorez (kopija v fototeki ZAL)*
- Ljubljana **na naslovnem listu Bratovščine sv. Dizma**, konec 17. stoletja
- **A. Sommer - Joseph Eder**, Prospekt stolnega mesta Ljubljana v Vojvodini Kranjski, konec 17. stoletja, bakrorez (Grafični kabinet Narodnega muzeja, Ljubljana)
- **Andreas Trost**, v Topografiji Štajerske, 1701, bakrorez
- **Friedrich Bernhard Werner**, Skica Ljubljane v popotni skicirki, 1713 (Oberösterreichisches Landesarchiv, Linz)
- **Johann Baptist Homann**, Veduta Ljubljane na zemljevidu Vojvodine Kranjske, 1714, koloriran bakrorez (zasebna zbirka)
- **Frančiškanski samostan neznanega avtorja**, *prva polovica 18. stoletja, slika na steklo (Mestni muzej, Ljubljana; kopija v fototeki ZAL)*
- **Gruberjeva podobica sv. Roka** v Dravljah s silueto Ljubljane v ozadju, prva polovica 18. stoletja (Ljubljansko semenišče)
- **Friedrich Bernhard Werner**, *Ljubljana, prestolnica Vojvodine Kranjske, 1732, lavirana risba (Mestni muzej, Ljubljana; kopija v zbirki Risbe, slike in grafike, ZAL, Ljubljana)*

- **Valentin Metzinger**, Marijin trg s Špitalskim mostom, lesenimi kolibami, delom Pogačarjevega trga in semeniščem na sliki sv. Florijana, 1738, olje na platnu (Župnijska cerkev sv. Petra, Ljubljana)
 - **Janez Dizma Florijančič**, *Prospekt na karti glavnega mesta Ljubljane, 1744, bakrorez (kopija v zbirki Zemljevidi in karte, ZAL, Ljubljana)*
 - **Leopold Wiser**, Potni list s podobo Ljubljane, 1762, bakrorez (Grafični kabinet Narodnega muzeja, Ljubljana)
 - *Prospekt glavnega mesta Ljubljane na pomočniškem priporočilnem pismu, konec 18. stoletja, grafika (original v fondu Mesto Ljubljana, razno magistratno gradivo, ZAL, Ljubljana)*
 - **Ferdinand Runk**, Ljubljana, konec 18. stoletja, akvarel (Akademie der bildenden Künste, Kupferstichkabinet, Dunaj)
 - **Alois Schaffenrath**, Pogled na Ljubljano izpod Rožnika, okrog 1820, kolorirana litografija (Mestni muzej, Ljubljana)
 - *Rotovški trg neznanega avtorja, 1821, koloriran bakrorez (Grafični kabinet Narodnega muzeja, Ljubljana; kopija v fototeki ZAL)*
 - **Jakob Hyrtl**, Pogled na Ljubljano, 1836, koloriran bakrorez (Mestni muzej, Ljubljana)
 - **Vinzenz Katzler**, Ljubljana s Šišenskega hriba, okrog 1845, tonirana litografija (zasebna zbirka)
 - **Pavel Künl**, Mesarski most, 1849 (zasebna zbirka, Gradec)
 - **Franz Josef Sandmann**, Ljubljana z grajskega hriba, 1849, tonirana litografija s kreda (Muzej grafične umetnosti, Rogaska Slatina)
 - **A. Jurmann**, *Most nadvojvode Franca, okrog 1850 (Grafični kabinet Narodnega muzeja, Ljubljana; kopija v fototeki ZAL)*
 - Ljubljanska stolnica s Pogačarjevim trgom **neznanega avtorja**, sredi 19. stoletja, akvarel (Grafična zbirka Narodnega muzeja, Ljubljana)
 - **N. M. J. Chapuy**, *Marijin trg, Francov most in špital, 1856, kromlitografija zasebna last; kopija v fototeki ZAL)*
 - **Franz Kurz pl. Goldenstein**, *Ljubljanski licej, okoli 1860, lavirana risba (Grafična zbirka Narodnega muzeja, Ljubljana; kopija v fototeki ZAL)*
 - **Ladislav Benesch**, Ljubljanska stolnica s pozidanim Pogačarjevim trgom, 1869, akvarel
- Opomba: Poševni izpis velja za vedute in karte z načrti, ki jih kot reprodukcije oziroma kopije hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL).

STAREJŠE KARTE Z NAČRTI LJUBLJANE OBRAVNAVANEGA PREDELA

- **Nicolo Angielini**, 1586, najstarejši fortifikacijski načrt Ljubljane (v arhivih v Karlsruheju in Dresdnu)
- **Giovanni Pieroni**, 1639 (originala v arhivih na Dunaju in v Gradcu, reprodukcija v zbirki Zemljevidi in karte, ZAL)
- **Martin Stier**, 1654 (originali v arhivih na Dunaju, v Gradcu in Karlsruheju, reprodukcija v zbirki Zemljevidi in karte, ZAL)
- **Janez Dizma Florijančič**, Karta (topografska) in propekt glavnega mesta Ljubljane, 1744, bakrorez v *Tabula chronographica Ducatus Carnioliae, 1744, ponatis 1745* (kopija v zbirki Zemljevidi in karte, ZAL)
- **Gabriel Gruber**, 1771 in 1785 (reprodukcija v fototeki ZAL)
- **Ivan-Jean Scherrer**, 1808 in 1811 (v Zbirki načrtov, ARS)
- **L. Scheibendorf**, 1808
- **Ferdinand Reiss**, 1809
- **H. A. Seykotta**, 1820
- **Jožef Schrey**, Ureditev Zoisovega grabna, 1821 (original v zbirki Načrti, ZAL)
- **Deželno gradbeno ravnateljstvo**, Preureditev in kanalizacija Krekovega (prej Sejemskega) trga, 1826 (v zbirki Načrti, ZAL)
- Katastrska mapa mesta Ljubljane, 1826
- **Franc Dežman**, Ljubljana v Kraljestvu Ilirije, 1827 (reprodukcija v zbirki Zemljevidi in karte, ZAL)
- **Deželno gradbeno ravnateljstvo**, 1827
- **Reiche**, 1829 (Zbirka načrtov, ARS)
- **Alois Schaffenrath**, 1830
- **Joseph Franz Kaiser**, 1830 (v arhivu v Gradcu; Zbirka načrtov, ARS)
- **Benedikt Müller**, Mestni trg za moko za škofijskim dvorcem, 1831
- **Deželno gradbeno ravnateljstvo**, Šentjanževo predmestje, 1834
- **Simon Foyker**, 1834
- **Franc Pollak**, Okolica Mestnega trga, 1837 (original v zbirki Načrti, ZAL)
- **Franc Pollak**, Okolica Prešernovega trga, 1837 (original v zbirki Načrti, ZAL)
- Katastrska mapa mesta Ljubljane, 1840
- **A. Eisele**, Napeljava vodovoda do Robbovega vodnjaka, 1844 (original v zbirki Načrti, ZAL)
- **E. Luterotti**, 1860 (kopija v zbirki Zemljevidi in karte, ZAL; Zbirka načrtov, ARS)
- **Neuhofer**, 1883
- **A. Zho(u)ber von Okrog**, 1883 in 1891 (Zbirka načrtov, ARS)
- **Mestni stavbni urad**, Razporeditev plinske razsvetljave v Ljubljani, 1885 (original v zbirki Načrti, ZAL)
- **Ciril Metod Koch**, 1902, po 1906 (kopija litografije v zbirki Zemljevidi in karte, ZAL)
- **Ciril Metod Koch**, po 1919 (Zbirka načrtov, ARS)

Opomba: Arhiv Republike Slovenije (ARS).

DROBCI IZ ZGODOVINE ŽIVILSKEGA TRGA

Za živilske trge evropskih mest kot tudi za ljubljanski trg velja, da so nekakšni preostanki tedenskih sejmov. Ti so sodili med privilegije, ki so jih ob svojih nastankih dobila mesta in trgi. Meščani so se iz gospodarskih razlogov borili proti nezakonitim letnim sejmom in proti vsem tedenskim sejmom na podeželju. S tem so hoteli zavarovati svoj trgovski monopol.

Živilski trg terminološko pomeni prodajni, odprt prostor na prostem, tržnica pa pokrit prostor. Na ljubljanskem trgu je do leta 1940 potekala prodaja izključno na prostem, zato do tedaj govorimo o živilskem trgu. Prve pokrite prodajne prostore predstavljajo Plečnikove tržnice, s katerimi je Ljubljana dobila svojo prvo tržnico.⁴⁴

Ob koncu 19. stoletja so na tedenskih sejmih prodajali živila na naslednjih **lokacijah**:

- **na nabrežju Ljubljanice v Šolskem drevoredu za licejem** - prodaja mesa, perutnine in divjačine
- **na nabrežju Ljubljanice ob Kresiji** - prodaja kruha
- **na Pogačarjevem trgu** - prodaja moke in sadja na debelo in drobno
- **med Kresijo in škofijskim dvorcem proti Medarski ulici** - prodaja na drobno in medu
- **na delu Pred škofijo, ki je mejil na Mestni trg** - prodaja zelenjave in sadja

Večino živil so v okviru tedenskih in dnevnih trgov prodajali na drobno pred mestno hišo.

V času *po končani prvi svetovni vojni do leta 1940* so središče tržnega življenja predstavljali Vodnikov in Pogačarjev trg, Obrežje 20. septembra (Adamič-Lundrovo nabrežje) in Dolničarjeva ulica. To je bil največji strnjen tržni prostor v Ljubljani, ki navezuje kontinuiteto nekdanjih tedenskih sejmov. **Lokacije** prodajalcev:

- **na spodnji strani Robbovega vodnjaka in Pred škofijo** - prodaja masla, krompirja, zelenjave in drugih živil
- **za Kresijo** - prodaja kruha in lanenega olja
- **med Kresijo in škofijskim dvorcem ter Medarska ulica** - prodaja medu na drobno
- **za škofijskim dvorcem** - prodaja moke in sadja na drobno in debelo
- **na Obrežju 20. septembra (Adamič-Lundrovo nabrežje)** - prodaja svežega in suhega mesa, perutnine in divjačine
- **na delu Vodnikovega trga** - prodaja usnjenih izdelkov

Zaradi uvedbe tramvajске proge pred mestno hišo leta 1901 so morali osrednji trg z živilo delno premestiti na bližnji Pogačarjev trg. Ta je imel vlogo "branjevskega trga", kamor so premestili večino mestnih branjev s sadjem in zelenjavo, v začetku 20. stoletja pa so ga začele

⁴⁴ N. Židov, Ljubljanski živilski trg, odsev prostora in časa, 1920-1940, Ljubljana 1994, str. 9.

obiskovati tudi kmetice. Ob nagli rasti prebivalstva Ljubljane in zaradi preutesnjenosti se je tržni prostor leta 1903 razširil v neposredno bližino na Vodnikov trg. Do tedaj so namreč porušili stari gimnazijski kompleks. Največ zaslug za nov tržni prostor je imel tedanji ljubljanski župan Ivan Hribar, ki je bil mnenja, da bi mesto potrebovalo pokrito tržnico.

Po prvi svetovni vojni pred mestno hišo niso več prodajali živil in so se vse prodajalke preselile na Vodnikov trg, ki je mel prvotno vlogo "kmečkega trga". Tu naj bi prodajali predvsem kmetje. Vlogi obeh, tako Pogačarjevega kot Vodnikovega trga sta se ohranili do druge svetovne vojne.

Mestne oblasti so zaradi rasti mesta in preobremenjenosti osrednjega tržnega prostora že leta 1929 začele razmišljati o dekoncentraciji živilskega trga. Pojavila pa so se tudi nasprotna mnenja, ki so zagovarjala racionalnejše funkcioniranje na enem mestu. Sledilo je nekaj neuspešnih poskusov premestitve delov trga na druge, bližnje lokacije.

Avgusta 1940 se je začela mestnim kupcem, prodajalcem in oblastem izpolnjevati dolgoletna želja po zgraditvi sodobno urejene, funkcionalne in pokrite tržnice, namenjene prodaji mesa. Projekt arhitekta Jožeta Plečnika, ki je bil končan leta 1944, je obetal to. V urbanistično-arhitekturni sklop bi sodila še pozidava obsežnega kompleksa magistrata na Vodnikovem trgu, ki bi bil

v pritličju pod arkadami namenjen tudi trgovanju. Vendar ta projekt istega arhitekta ni bil realiziran.

Ljubljanske tržnice so po drugi svetovni vojni pridobile nov tržni prostor v kletni etaži semenišča. V obdobju 1975/76 so temeljito prenovo doživele še Plečnikove tržnice in Pogačarjev trg.

*

Urbanizem s svojim modernim imenom je na pragu 20. stoletja nastal v nedrjih arhitekture in se od tod razvijal naprej. Pod vplivom razvoja gradbene tehnologije se je arhitektura začela deliti v konservativno in progresivno smer, pod vplivom razvoja tehnologije, prometa in zvez pa tudi urbanizem. Prva njegova smer ni zapustila arhitekture, druga pa jo je zapuščala in se razširila v planiranje urbanizacije in razvoja mest kot njenih epicentrov, potem pa v uso razsežnost zemlje in prostora.

Vendar je urbana arhitektura kot kultura urbanizma bila in ostala še naprej njegova zibelka.

Marjan Tepina, Prostor in čas urbanizma in Ljubljane urbane, Ob stoletnici urbanizma 1895-1995, str. 29

LITERATURA

- R. Andrejka, Zgodovina kramarskih hišic v Prešernovi ulici, Kronika, št. 2, Ljubljana 1938
- R. Andrejka, Trgovska zgodovina Špitalske ulice, Ljubljana 1935
- M. Drnovšek, Ljubljana v arhivskem gradivu od začetka 14. stoletja do danes, Ljubljana 1982, razstveni katalog ZAL
- V. Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš in njihovih stanovalcev III, Veliki trg, tipkopis, Ljubljana 1944
- F. Gestrin, Oris zgodovine Ljubljane od 16.-18. stoletja, Kronika XI, št. 3, Ljubljana 1963, str. 139-148
- B. Grafenauer, Ljubljana v srednjem veku, Kronika XI, št. 3, Ljubljana 1963, str. 129-139
- A. Hrausky, J. Koželj, D. Prelovšek, Plečnikova Ljubljana, Vodnik po arhitekturi, Ljubljana 1996
- I. Hribar, Moji spomini I, Ljubljana 1983
- D. Kladnik, Ljubljanske metamorfoze, Ljubljana 1991
- S. Kopriva, Ljubljana skozi čas, Ljubljana 1889
- B. Korošec, Ljubljana skozi stoletja - mesto na načrtih, projektih in stvarnosti, Ljubljana 1991
- M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, Ljubljana 1955
- P. Krečič, Plečnikova Ljubljana, Ljubljana 1991
- P. Krečič, Jože Plečnik, Ljubljana 1992
- Ljubljana - podobe iz njene zgodovine (več avtorjev), Ljubljana 1962, 1965
- Ljubljanski zvon, letnik 1895
- B. Mihelič, Vodnik po Ljubljani, Ljubljana 1989
- G. Ogrin, Ljubljana pred in po potresu, Kronika II, št. 1, Ljubljana 1935, str. 40-47, 130-133
- D. Prelovšek, Ljubljanski baročni arhitekt Candido Zulliani, Razprave-Dissertationes, SAZU, Ljubljana 1975
- K. Rozman, Runkove vedute slovenskih krajev, ZUZ, Nova vrsta XIV-XV, Ljubljana 1979
- M. Smole, Ljubljanska stolnica, Ljubljana 1982
- M. Smolik, Semeniška knjižnica
- M. Smolik, Kako so zidali semenišče v Ljubljani, Kronika, št. 2, Ljubljana 1959
- F. Stele, Valvasorjeva Ljubljana, GMD za Slovenijo IX, Ljubljana 1928
- V. Steska, Ljubljanski škofijski dvorec, ZUZ, Ljubljana 1926, str. 25-41
- I. Stopar, Vojak, potepuh in vedutist Friedrich Bernhard Werner Silesius, Ljubljana 1990
- I. Stopar, Joseph Leopold Wiser pl. Berg, Ljubljanski vedutist, kaligraf in miniaturist, Ljubljana 1991
- I. Stopar, Sprehodi po stari Ljubljani, Ljubljana 1992

- I. Stopar, Ljubljanske vedute, Ljubljana 1996
- N. Šumi, Slovenija, umetnostni vodnik, Ljubljana 1990
- N. Šumi, Ljubljanska baročna arhitektura, Ljubljana 1961
- N. Šumi, Arhitektura 16. stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1966
- N. Šumi, Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1969
- N. Šumi, Ljubljana, Zasnova mesta skozi zgodovino, Vodnik, Ljubljana 1977
- N. Šumi, Naselbinska kultura na Slovenskem, Urbana naselja, Ljubljana 1994
- M. Tepina, Prostor in čas urbanizma in Ljubljane urbane, Ob stoletnici urbanizma 1895- 1995, Ljubljana 1996
- V. Valenčič, Prebivalstvo in hiše stare Ljubljane, Kronika V, št. 3, Ljubljana 1957, str. 111-123
- V. Valenčič, Oblikovanje Ljubljane v prvi polovici XIX. stoletja, Kronika XIV, št. 3, Ljubljana 1966, str. 141-152
- V. Valenčič, Ljubljansko stavbeništvo v prvi polovici 19. stoletja, Kronika XVII, št. 2, Ljubljana 1969, str. 72-84
- V. Valenčič, Ljubljansko stavbeništvo od srede 19. stoletja do začetka 20. stoletja, Kronika XVIII, Ljubljana 1970, str. 135-146
- J. Veider, Stara ljubljanska stolnica, Ljubljana 1947
- J. Vilfan, Nekaj vprašanj iz zgodovine stare Ljubljane, Kronika IV, št. 3, Ljubljana 1956, str. 132-149
- A. Vodopivec, Arhitektura Ljubljane, Ljubljana 1978
- I. Vrhovec, Die wohlhlübliche landesfürstl. Hauptstadt Laibach, Laibach 1886
- I. Vrhovec, Meščanski špital, Letopis Slovenske Matice, Ljubljana 1898
- J. Wester, Momenti v razvoju Ljubljane od 1787-1821, Kronika I, št. 1, Ljubljana 1934, str. 23-27
- Zgodovina Ljubljane, prispevki za monografijo, Gradivo s posvetovanja o zgodovini Ljubljane, 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani, Ljubljana 1984
- M. Zajc, Adamič-Lundrovo nabrežje, Ljubljana 1995 (avtorski izvod št. 5/7)
- N. Židov, Ljubljanski živilski trg, odsev prostora in časa, 1920-1940, Ljubljana 1994

THE CENTRAL FOOD MARKET, PLEČNIK'S MARKET HALLES AND THEIR SURROUNDINGS IN THE HISTORY OF LJUBLJANA AND DOCUMENTS OF THE HISTORICAL ARCHIVES OF LJUBLJANA

Architectural and Historical Outline of the Area between the Ljubljanica River, Ciril-Methodov Square, Stritarjeva and Kopitarjeva Streets

Jože Suhadolnik

The food market and Plečnik's Market Halls are located in a section of the heart of the Old Town which, already in the early Middle Ages, was one of the busiest parts of Ljubljana. In this area of town, a number of trade routes crossed and a wide range of merchandise was exchanged.

From the late Middle Ages onwards, the part of the Old Town section of Ljubljana situated between present-day Tromostovje (the Three Bridges) with Stritarjeva Street and the Zmajski most (Dragon Bridge) with Kopitarjeva Street; between the Ljubljanica river, the Cathedral and Vodnikov trg (Vodnikov Square, formerly known as Ciril-Methodov Square) was called the Town Square. It was one of the three towns beneath the Castle. The Town square had three distinct parts: the *Špital*, the *Bishopric* and the *Franciscan* area. The city walls encircled it until the late 18th century. It did not, however, retain its original mediaeval image, since it underwent considerable changes in the Baroque.

The first fishing and boatman's settlement beneath the Castle Hill had its origins in this area. The city walls date back at least to 1243, and the first area that was walled in was the Town Square (referred to simply as "the Town"). Settlement began along the northeastern foot of the Castle Hill only after the Franciscans, first mentioned in a document from 1242, had acquired the area of the present-day Cathedral and Vodnikov Square.

The mediaeval town of Ljubljana had two bridges span-

ning the Ljubljanica river. Already in 1280, various sources mention the **Old Bridge**, later called the **Lower Bridge** (i.e. Špital Bridge or the present-day Three Bridges). Later, it was renamed into the **Špital Bridge** after the nearby hospice of Saint Elizabeth. It was also called the Augustine and the Franciscan Bridge after the church in the nearby square. The bridge was wooden and a new, wooden one was again built after the old one had burned down in the fire of 1657. It led toward the Špital Gate which sealed the entrance to the town. Already in the 15th century, the mediaeval bridge was lined with butchers' stalls, and the baroque bridge had its wooden stalls of small tradesmen, fellmongers, comb makers, and a confectioner. The stalls were owned by the municipality until 1784. In 1786, the Špital Gate was pulled down.

In 1842, the old bridge was replaced by a new, stone bridge, which still exists today. It was named after duke Franz Karl. Today, there are two more bridges by it, which were connected into the Tromostovje (Three Bridges) construction by architect Jože Plečnik. Plečnik designed the Three Bridges in 1929, and the construction works were completed in 1932. The architectural concept of Tromostovje, which gives the impression of ascending, arced bridges, is reminiscent of the canals of Venice. This is the most important point on the Ljubljanica river and an important crossroads.

Outside the walls, between the Špital Gate and the round watchtower (near the present-day Dragon Bridge), the butcher stalls, a powder magazine and some warehouses were built. Fairground stalls were built behind the bishopric by the river, and were first mentioned in 1802.

Špital Street (present-day Stritarjeva) was named after the burghers' hospice of Saint Elizabeth. The street acquired its present form after the earthquake of 1895, when the former narrow and winding street was modernised and widened.

The burghers' **Špital**, later known as the Municipal Palace was situated on the site of the present-day Kresija building, between Špitalska Street and Lingarjeva Street, the Šolski (School's) avenue of trees and Pogačarjev Square. The complex grew gradually through the addition of several extensions. The first owners are mentioned in sources already before 1584. Similar to other mediaeval institutions, the Špital was above all a social institution, as a shelter for needy and sick burghers, widows and orphans. It is not clear when it was founded. The ward of the Špital, who was appointed every year in a ceremony almost as solemn as the inauguration of the mayor or the judge, is mentioned as far back as 1326. By legend, however, it was founded later by the Hungarian queen Elizabeth on her way through Ljubljana. We can conclude, thus, that its founder is unknown. The Špital gradually extended until it bordered on the gardens of the Bishop's Palace. In 1771, the burghers extended the Špital again and at the same time they renovated the old Špital's church. The Špital was in operation until 1789, when it was closed down as an institution and its residents gradually moved to other places. In 1792, when the management of the Špital was reorganised, the district chief officer of local government (German: *Bezirkshauptmann*) became principal of the institution, and the building was called the "Kresija" - the name still used for it today. From 1789 to 1811, the

building served as a maternity ward and hospital for foundlings, but later all institutions, with the exception of the Špital's administration, were moved to the hospital in Ajdovščina. After Napoleon's troops had left the country, the Austrian government rebuilt the building into apartments and shops. The building suffered extensive damage during the 1895 earthquake, and had to be closed down and demolished. On its site, the new Neo-Renaissance building of the treasury of the burghers' estate was constructed in 1898. It was designed by architect Leopold Theyer from Graz.

Initially, the Špital was comprised of a building for the town's poor and the **Špital church** i.e. the **Saint Elizabeth chapel**, built in 1345. After the fire of 1382 (or 1386) a new, stone chapel was built in Gothic style with a graveyard attached to it. In the period of Protestantism, the Saint Elizabeth chapel played an important role as the centre of Protestant activities in Ljubljana between 1547 and 1600. When they were refused hospitality by the Cathedral of Ljubljana, the leading Slovene Protestants Primož Trubar and Jurij Dalmatin preached in the chapel. The Protestants seized the church completely in 1564 and preached in it in Slovene and German. After the Lutherans were banished from the country in 1598, the Bishop of Ljubljana Tomaž Hren partly demolished the church's furniture and later consecrated it again. In 1831, the church of Saint Elizabeth was abandoned and rebuilt into a two-storeyed house with apartments.

Already before 1529, the owner of the corner house situated at Špitalska 4, i.e. Lingarjeva 2 (present-day Mačkova Street 2) was Janez Standinat, tradesman and Mayor of Ljubljana. After the earthquake, the house was demolished to enable the widening of what later became Stritarjeva Street. On the same site, a new three-storeyed trade house was built.

The former corner house on Špitalska 2 and Pred škofijo

Street 1 has recorded owners from 1545 onwards. In 1898, the municipality bought the house and pulled it down for regulation purposes. Its space was used for widening Špitalska (present-day Stritarjeva) Street.

The owners of the house on Ciril-Metodov Square 1 (formerly Pred škofijo 1, and from 1877 onwards Pred škofijo 2) i.e. the house on the former Špital's estate, are mentioned from 1548 onwards. The present-day building was constructed after the earthquake of 1895.

In the past, there were probably two houses on the site of the house on Ciril-Metodov Square 2 (formerly Pred škofijo 2, and from 1877 onwards Pred škofijo 3). The owners are mentioned from 1527 onwards. Between the present-day single house and the neighbouring Codelli Canonry there was a narrow street, which is now closed.

On the neighbouring property of the Bishop's Palace, the mediaeval buildings gave way to more modern houses. In the 18th century, this was the largest building site in the town. The new cathedral, built on old foundations, the seminary and a part of the Bishop's Palace were built during this century. At the end of the 18th century, the municipality also built a new food market and butchers' shops by the Ljubljana river. During these renovation, an empty space emerged, which developed into the present-day Pogačarjev Square.

The **Codelli Canonry** or the so-called Korarska House at Ciril-Metodov Square 3 (formerly Pred škofijo 3) is situated next to the Bishop's Palace. It was built from several houses and its owners can be traced back to 1529. The Codelli Canonry was founded in 1718. In the second half of the 18th century the owners were two canons: Codelli and Raab, who were succeeded by Volbenk Codelli. Thus, the building originates from the 16th century, which was characterised by the Renaissance style. Its constitutive parts merge into a synthesis of Gothic tradition and Italian Renaissance

style, while the architecture of the living quarters contains hints of fortification elements. Despite the numerous renovations and adaptations it underwent, the canonry retained some of its 16th century architectural elements; such as the corner balcony supported by stone corbels, slanting buttress walls and an arcade with columns in the courtyard.

Similar characteristics can be attributed to the **Bishop's Palace** (on present-day Ciril-Metodov Square 4, formerly Pred škofijo 4), separated from the Codelli Canonry by Medarska Street. The original, smaller palace was built on the site of the present-day palace soon after the establishment of the Diocese of Ljubljana in 1461. In 1476, the emperor Friedrich V granted the bishop Žiga Lamberg the right to buy three houses, from which he could build a palace. The building suffered considerable damage during the earthquake in 1511 and had to be pulled down. On the order of Bishop Krištof Ravbar, A. Prugel began the construction of a new palace in 1512, designed by the bishop's secretary Avguštin Tiffernus (Avguštin from Laško). The bishop bought a burghers' house next to the palace as well, demolished it and made a gift of the space to the municipality. Both sides agreed that the square area should never be built up. His successor, Bishop Franz Katzianer, the noble Katzenstein, bought two more houses in 1538 and added them to the one-storeyed palace. The 17th century saw a great early Baroque renovation of Ljubljana, influenced by the Catholic religious restoration. Thus, bishop Oton, count Buchheim, enlarged the Bishop's Palace and built another storey in 1643. Later on, in 1695, arcades were built around the courtyard, making this the most beautiful example of a late 17th century arcaded courtyard in Ljubljana. In 1733, Bishop Sigmund Felix, count Schrattenbach, built a northern annex to the palace which originally had an open courtyard facing the Ljubljana river. The present-day frontage and western yard originate from the time of the Baroque recon-

struction in 1778, when Leopold Hofer added wreathed stucco ornaments to the renovated facade. Two years later, Bishop Herberstein connected the Bishop's Palace and the cathedral by a roofed passageway supported by a magnificent column. After the earthquake of 1895, the palace was rebuilt again. The last restoration works were done in 1961.

During the Napoleonic occupation, the Bishop's Palace was the seat of the governors of the Illyrian Provinces. In 1812, a French governor ordered the arrangement of the former market space into a public garden. Before this, there were a number of butcher shops and fairground stalls in the area between the Bishop's Palace and the Ljubljana. Two years later, the municipality pulled down the walls in front of the former town warehouse and thus enlarged the garden behind the Palace. What is now Pogačarjev Square, was once the site of Ljubljana's corn market.

According to the historian of Ljubljana Cathedral Janez Gregor Dolničar, the church of **Saint Nicholas** was built by boatmen and fishermen as early as 745, although there is next to no historical evidence to support this claim. The original Romanesque church probably dates back to the 12th century and was first mentioned in sources from 1262. In 1355, Nicholas, the patriarch of Aquileia, donated the church to Archduke Albrecht. After the fire of 1361, it was renovated in Gothic style. It was thoroughly renovated in the 15th century after the establishment of the Diocese of Ljubljana in 1461 (following which it was referred to as the **Cathedral**) and underwent further extensive renovations after it was burnt down in 1469 by the Ottomans who frequently raided the country. The church was small and is mentioned in sources as a chapel also after it was raised to the rank of a cathedral in 1462. In the 14th century, the sources mention the "School of Saint Nicholas" standing next to the church, in which singing, reading, and Latin were taught to prepare students for higher education. Upon the initiative of the

Dolničar brothers, the old cracked church with only one church tower was pulled down completely in the years 1701-1704, and the new, still existing one was built on the same site between 1703 and 1706. The new Baroque Cathedral was designed by the leading Roman architect and painter, a Jesuit by the name of Andrea Pozzo, who was greatly influenced by Vignola's *Il Gesù* in Rome. The construction works were led by the Venetian Francisco Bombasi and supervised by Ljubljana's leading stone-mason, Miha Zamrl, who was succeeded in 1704 by Gregor Maček.

The construction of the Cathedral, one of the most important Baroque art treasures of Ljubljana, represented the realisation of more than a hundred years of effort. Thus, Ljubljana received a Baroque vaulted nave with a transept, strongly indented lateral chapels and galleries above them, a rectangular presbytery and two steeples. The Cathedral was also the first church in Ljubljana with a huge dome with a bull's eye. Although mounted as late as 1841, the dome replaced the initial wooden one. The new dome was designed by Benedikt Müller and built by Matej Medved. The inside vaults of the Cathedral are decorated by Giulio Quaglio's frescoes from 1703 with images of the foundation of Ljubljana's diocese, the presbytery with the miracles of Saint Nicholas, and the nave with fresco paintings of Saint Nicholas' beatification. The frescoes of four Evangelists in the pendentive of the dome and the frescoes in the lateral chapels were also painted by Quaglio from 1721 to 1723. The altarpiece of Saint Nicholas is the work of Matevž Langus, who also painted the frescoes of scenes from Mary's life in the cupola in 1844. The outside facade is decorated by Quaglio's frescoes of the Baptism in the Jordan and the Annunciation, Wolf's fresco of Saint Zachary, some antique epitaphs, two bosses from the old church, statues of Saint Bonaventura, Saint Thomas Aquinas, Saint Mohor, Saint Fortunat, Saint Joseph, and a copy of the Pieta. The rich

sculpted decorations of the church's interior are the works of famous Italian masters: the altarpiece depicting the Corpus Christi by Francesco Robba from the mid-18th century, four Emonian bishops by Angelo Pozzo. The bust sculpture of J.A. Dolničar is probably the masterpiece of Jacopo Contieri from 1721 and The early 18th century large pipe organ is the work of an Italian master, while the bishop's throne was designed by Jože Plečnik after World War II.

More extensive restoration works on the Cathedral were done from 1969 to 1971. The presbytery was re-designed according to the plans of architect Anton Bitenc. The Cathedral was fitted with a new main and south door for Pope John Paul II's visit to Slovenia in 1996. The doors are the works of two prominent Slovene sculptors, Tone Demšar and Mirsad Begić. The main door, made of bronze, by Tone Demšar, bears a relief of 1200 years of Christianity in the history of the Slovenes and the side door, made by Mirsad Begić, bears carvings of the 20th century history of the Diocese of Ljubljana.

The former Semeniška Street separates the Cathedral from the building at Ciril-Metodov Square 5 (formerly Pred škofijo 5, and after 1877, Pred škofijo 6). It was situated between the new school on Vodnikov Square and the seminary. From the 16th century to 1790, when it was ordered demolished by the municipal council, the building was a benefice of the Holy Trinity brotherhood.

The building in the former Semeniška Street 2 originally consisted of two smaller houses which later became one house. In the first one, there was a chapter house in the 15th century.

Next to the Cathedral, there was a chapel or oratory Corporis Christi with the seat of the Corpus Christi brotherhood, founded in 1461. In 1639, the brotherhood bought Satlberger House from the chapter. The house was situated behind the Cathedral's apse. The brotherhood's house with its

oratory was built in the next two years. The building was situated on the site of the present-day Cathedral's vicarage.

The 18th century architecture was characterised by Italian influences at the beginning, and later by influences of older native tradition (e.g. Gregor Maček and his followers), and finally by the Austrian Baroque which stressed the late Baroque tendencies of the unification of spaces, vertical designs and has a calmer tone in general than the typically ebullient Baroque.

After the Cathedral was built, Janez Anton Dolničar, Dean of the Academia Operosorum, gave the initiative for the construction of the religious **seminary** on Dolničarjeva Street 4 (former Semeniška Street 4), which was intended as a house of education for young nobles and was named the Collegium Carrolinum Nobilium. In 1708, construction of the seminary commenced to the plans of Carl Martinuzzi, on the former site of three houses of the chapterhouse for vicars and deacons, and two municipal houses for the Cathedral's sexton and organist. On the site of the present-day east wing, was a bath-house. On the east side near the city walls, stood the town's warehouses, armoury and a storage area for building wood. First, the west and part of the south wings were built. The palace was constructed in stages by 1722. The east and the north wings were built much later, from 1756 to 1758. The facade of the northern Peer's wing facing the yard, which is illustrative of the peak of Slovene Baroque style, was designed by architect Candido Zulliani from Ljubljana in the middle of the 18th century. The Palace is famous for its portal by Angelo Pozzo, carved in the workshop of the sculptor Mislej in Ljubljana in 1714. The most impressive room is undoubtedly the two-storeyed library - the first public scientific library in Ljubljana. The vault of the seminary library was painted by Giulio Quaglio and his son Domenico from 1721 to 1723. In the redecorated dining-room, there is a preserved fragment of a fresco, presumably

the masterpiece of painter Anton Cebej.

Later on, the seminary was rebuilt several times. In 1894, a connecting structure was added to the west wing. New plans for additions were designed in 1937. The seminary underwent extensive reconstruction after World War II, when the central market halls were built in its basement in 1959, which still exist today.

From the mid-13th century onwards, the **Franciscan monastery** stood in the western part of Vodnikov Square (on Vodnikov trg 1) with a church and a cloister situated at what is now the east side of Vodnikov Square. It is believed that Peter Baldavic had built the church of Saint Philip on this site in 1073, although the origins of the monastery and the church are connected to the arrival of the Franciscan friars in Ljubljana in 1233. The old monastery with its church were burnt down in 1382. The monastery was built again in the period from 1403 to 1412 and the church was repaired. The church received a new patron when the Virgin Mary of the Assumption replaced Saint Philip. Before the church, roughly on the site of the present-day Vodnik monument, there was an open space set aside for a graveyard, where predominantly nobles were buried. Between the Cathedral and the graveyard, as already mentioned, stood the chapter's baths, also called the "Lower", built already in the 15th century. Two paths ran past it to the Ljubljanica river, where (on the lower side of the city's walls) there were a water mill and a dam. Here, boats were kept and repaired. It was built after 1501, or in 1514 at the latest. Rebellious peasants burnt down the mill and destroyed the dam in 1515, as it had caused large floods and damage after heavy rainfalls.

In 1596, the Franciscans left the monastery and returned in 1612 after the conditions improved. They made larger additions to the building in 1668. For several years, the monastery harboured a novitiate. Due to an increase in their ranks, the Franciscans reconstructed the monastery exten-

sively eighteen years later. It was built following a rectangular layout with a large yard and a cloister. The Franciscans restored the church as well, which received a completely new frontage in 1703.

In 1784, the Franciscan friars moved to the former Augustinian monastery on the present-day Prešernov trg (Prešernov Square). Two years later, their church was demolished. The following year, the graveyard was closed and the Monastery Gates (called the Samostanska or Kloštrska Gate) were fortified by a fosse and a large pentagonal gatehouse. For some time, the Lazarites had a hospital in the monastery. Acting on the proposal put forward by the provincial commissioner for education, Anton Linhart, the provincial government later decided to alter the Franciscan monastery into a school. Thus, from 1788 to 1789 the monastery was rebuilt to the plan of Jožef Schemerl from Ljubljana into a **gymnasium** (with six classes) and a **lycéeum** (the 7th and 8th class). The building also harboured other institutions such as an elementary school, a scientific secondary school, a college of education, the lycéeum library, and the Carniolan Provincial Museum, founded in 1821, together with its first collections. A monument to the poet Valentin Vodnik, the masterpiece of Alojzij Gangl, was erected in front of the building in 1889. Vodnik was a priest in the Franciscan monastery and later a teacher at the lycéeum.

The building suffered considerable damage in the earthquake of 1895. As a result of this, it was demolished in 1902-1903 and the central food market was established on its site. From 1876 to 1892, the area was called Valvazorjev Square, and in 1892 it was renamed into **Vodnikov Square**. Despite various different plans and tenders, the area has never been built up again.

During the period of French occupation, the classical style of architecture asserted itself strongly. Buildings were renewed in all shades from restrained Empire style and

Classicism to the humble Biedermeier style. The French also contributed the idea of a green city connected to its suburbs by avenues lined with trees. After 1813, when Blanchard's designs of Lattermann's Avenue in Tivoli Park were realised, Ljubljana received the Šolska (School's) chestnut avenue by the Ljubljanica river behind the gymnasium. Between the trees stood butcher's stalls, until Plečnik's Market Halls was built.

Up to the end of the 18th century the city's walls represented an enclosure within which the Baroque style flourished, which did not bring any essential changes into the architectural layout of the mediaeval core of the town. From 1787 onwards, when the city walls and the gates were pulled down and the moat filled in, the most important component of urban planning was the creation of squares. After the walls between the Spital Gate and a round angle tower (by the present-day Dragon Bridge) were pulled down, the butcher stalls by the Ljubljanica river were also removed. The grounds of the Prešernov Square were leveled from 1822 to 1823. Later on, the old wooden bridge was replaced by the first stone Špital Bridge. After the Franciscan monastery was altered into a gymnasium and lycéeum, the area of the cloister and the monastery church was rearranged into Vodnikov Square. The Sejemski (later called Krekov) Square was leveled and, in the 1830s, its area encroached upon by Maher House and the Carniolan Savings Bank. In the 1860s the stables and other warehouse buildings between the bishopric and the seminary were pulled down and **Pogačarjev Square** built on the site.

On the building site of Krekov square 10, one of the most fashionable hotels in Ljubljana was built, the **Avstrijski dvor** (or Pri avstrijskem dvoru). The inhabitants of Ljubljana called it **Bahabirt**. On its site, there was a military granary, built close against the outside of the city walls, which stood until 1785. A new building was built in 1834 by

Matija Dobravec and was designed for an inn or a hotel. The first owner is mentioned already in 1822. The hotel worked from 1838 to 1855. Its salon became one of the most important gathering places of the Slovene and Slav oriented intellectuals. In 1855, the hotel was bought by Ferdinand Mahr who founded a commercial school in it, the oldest of its kind in Austria. The school was in operation until 1918, and was soon named **Mahrova hiša (i.e. Mahr House)** after its owner by the inhabitants of Ljubljana. In the part of the building facing the river, which was raised two storeys in 1865, there was also a higher scientific secondary school until 1874. After World War I, the building became municipal property.

The Provincial Housing Agency prepared plans and supervised the works for deepening the bed of the Ljubljanica river from 1824 to 1828. It also supervised the works by building a new wooden **Mesarski most** (Butchers' Bridge) in 1820. The Butchers' Bridge replaced the previous wooden footbridge across the Ljubljanica. At the end of the 19th century, the later mayor of Ljubljana, Ivan Hribar, headed a campaign for the construction of a new bridge. The Municipal Council decided on a new structure of reinforced concrete to the plans of architect Jurij Zaninovich. The new, modern Jubilee Bridge, which was soon called Dragon Bridge, was opened in 1901. The concrete frontage of the bridge is a fine example of Art Nouveau in Slovenia. The bridge was thoroughly restored in 1988.

In 1929, the architect Jože Plečnik presented his bold concept of plans for his vision of a Grand Ljubljana. The projects realised in the area within the framework of these plans were the Three Bridges, the new Market Halls, and the arrangement and planting of the Ljubljanica embankments.

In 1932, Plečnik designed the project for the **new Town Hall** on Vodnikov Square. The project called for the seminary to be demolished, with the exception of the seminary li-

brary. His next project from 1939 included pulling down Maher House and the buildings along Kopitarjeva Street. On the space gained in this way, the architect would have built the sections of Town Hall envisaged in his plans. All the buildings were designed with a ground-floor of columned spaces, providing room for commercial activities. The Municipality of Ljubljana and the Mayor, Dr Jure Adlešič, however, decided on the **Market Halls** project, which was designed to stretch from the Kresija building to the Dragon Bridge, with the impressive Butchers' Bridge in the middle. The construction works were realised from 1940 to 1944.

The Market Halls are situated at the edge of the Ljubljani-ca. Its northern side with the rustic base of the facade and semicircular window apertures represent the city walls. They consist of the massive flowery pavilion Zvonček (designed later, in 1941), a lower open lean-to building supported by columns with a round stairs staircase leading into the basement, and a monumental colonnade of separated market areas with several apertures - loggias with a view onto the Ljubljani-ca, and a higher temple-like part. According to the original designs, the Butchers' Bridge (which was to have been segmented with twice seven window apertures passing laterally through it) should have been built in the space between the two buildings. The bridge should have two colonnades along its arc, three cloister-like ceilings and a massive gable roof. On the side facing the river, the Market Halls have a rustic facade and an even storey with large windows. On the side facing the road, the Market Halls are open, with door apertures with massive endings.

The Market Halls are the main component in the plans for the urban design of the Ljubljani-ca river and an important part of Plečnik's architectural opus in Ljubljana. They satisfy the need for a roofed market space comprising a part of the whole of the market area, together with the market halls in Vodnikov Square and in Pogačarjev Square.

The design of Plečnik's Market Halls is monumental and clearly segmented. The open colonnade resembles Bernini's architecture in front of Saint Peter's Cathedral in Rome. Undoubtedly, the Market Halls are, both by design and quality, on a par with the peak of international architectural achievement.

The owners of the Market Halls have recently undertaken professional renovation works, in keeping with later (alternate) alterations made by the architect to his original designs, as several technological and functional elements were no longer up-to-date.

FRAGMENTS FROM THE HISTORY OF THE FOOD MARKET

Similar to other European food markets, the food market of Ljubljana is also a kind of remnant of the weekly fairs held in bygone days. These fairs were a privilege gained by the founding of towns and boroughs. To protect their commercial monopoly, the burghers fought against illegal annual fairs and against all weekly fairs in the country.

The definition of a food market is: a place in the open air, where goods are bought and sold, and a market hall or a roofed building is also situated. Since produce was only sold in the open air on the market of Ljubljana until 1940, we speak of the food market. The first roofed market area were Plečnik's Market Halls, through the construction of which Ljubljana acquired its first market hall.

At the end of the 19th century, agricultural produce was sold in Ljubljana at weekly fairs at the following locations:

- by the Ljubljani-ca river in the Šolska avenue of trees behind the lycéum - meat, poultry and game,
- by the Ljubljani-ca river near the Kresija - bread,
- on Pogačarjev Square - wholesale and retail sales, flour and fruit,

- between the Kresija and the Bishop's Palace facing Medarska Street - retail sales and honey,
- in the area called Pred škofijo, next to the Town Square - fruit and vegetables.

Most of the foodstuffs were sold by retail weekly at the markets and daily in front of the Town Hall.

In the period from the end of World War I to 1940, the main centres of market activities were Vodnikov Square and Pogačarjev Square, along the embankment Obrežje 20. septembra (Adamič-Lundrovo nabrežje) and Dolničarjeva Street. This was the largest concentrated market area in Ljubljana, representing a continuity with the former weekly fairs. Food produce was sold at the following locations:

- on the lower side of the Robba Fountain and Pred škofijo - butter, potatoes, vegetables and other food produce
- between the Kresija and the Bishop's Palace, and Medarska street - honey sold by retail
- behind the Bishop's Palace - flour and fruit sold wholesale and by retail,
- on the Obrežje 20. septembra (Adamič-Lundrovo nabrežje) embankment - fresh and cured meat, poultry and game,
- on a section of Vodnikov Square - leather produce

After the tramlines were laid down in front of the town hall in 1901, the central food market had to be partly moved to the nearby Pogačarjev Square. It acquired the role of a "costermongers' market", where most of Ljubljana's street vendors with their handcart for selling fruit and vegetables were moved. At the beginning of the 20th century, the peasant women began selling their goods here as well. Due to the rapid increase of the population of Ljubljana and scarcity of space, the market area expanded onto the nearby Vod-

nikov Square in 1903, where the old school building had been pulled down. Much of the credit for the expanded market area can be attributed to the mayor of Ljubljana, Ivan Hribar, who firmly believed that Ljubljana needed a roofed market place.

After World War I, no more food produce was sold in front of the Town Hall, and all the vendors moved to Vodnikov Square, which was originally a "peasant market", reserved for the vendors from the countryside. The roles of both Pogačarjev Square and Vodnikov Square remained unchanged until World War II.

Already in 1929, the rapid growth of the population of Ljubljana and overburdened central market place, spurred the municipal authorities to prepare various plans for the establishing of several more food markets, while others argued that it was more rational to have one large food market in a single space. There were also some unsuccessful attempts to move parts of the market to other areas in the vicinity.

In August, 1940, the buyers, sellers and authorities of Ljubljana started to realise their long-standing wish for the construction of a modern, functional and roofed meat market. The construction works on Market Halls designed by architect Jože Plečnik were finished in 1944. He also designed the construction of a large Town Hall complex on Vodnikov Square, which would have had a market area on the ground floor beneath its supporting arcades. However, Plečnik's project was never realised.

After World War II, the Market Halls of Ljubljana acquired a new market area in the basement of the seminary building. Plečnik's Market Halls and Pogačarjev square were thoroughly renovated in the years 1975/1976.

UTRINKI IZ STAREJŠE ZGODOVINE MESTNEGA PREDELA MED LJUBLJANICO, CIRIL-METODOVIM TRGOM, STRITARJEVO IN KOPITARJEVO ULICO

Dragan Matić

Uvod

Obraunavani prostor je v srednjeveški Ljubljani, ki je bila razdeljena na tri trge (Stari trg, Novi trg in Mesto), spadal v Mestni trg oz. Mesto. V slovenski historiografiji je bilo veliko razprav o razvoju Ljubljane v srednjem veku oz. o tem, kje iskati prvo naselbinsko jedro. Raziskave listinskega gradiva so pokazale, da so vsi trije mestni deli obstajali že v XIII. stoletju. Dr. Vilfan je ob koncu petdesetih let pokazal, da so v nasprotju s starejšimi trditvami ravno Mesto obzidali prvo, šele kasneje pa Novi in Stari trg. To trditev je podkrepil z dejstvom, da sta oba najstarejša mostova (Spodnji, Stari oz. Špitalski most in Čevljarški most) zunaj obsega Starega trga in zavarovana z obzidjem Mestnega trga.¹

¹ Pri tem je razvil teorijo o hkratnem razvoju večih naselbinskih jeder ter poudaril, da je treba razlikovati med nastankom mestnega predela, njegovim končnim obsegom in časom postavitve njegovega obzidja. - Primerjaj Sergej Vilfan: Nekaj vprašanj iz zgodovine stare Ljubljane, Kronika št. IV/1956.

Na izjemno pomembnost mestnega predela, o katerem govorimo, kaže tudi srednjeveška cestnoprometna usmeritev, ki se je v glavnem naslanjala na stare rimske ceste. Pomembna prometna smer morje - sever je tako potekala nekoliko zahodneje od srednjeveške Ljubljane. Mesto se je s to smerjo povežalo s cesto, speljano od današnje glavne pošte na Slovenski cesti (približno tam je bilo križišče) do Spodnjega (imenovanega tudi Stari, kasneje Špitalski most), čez katerega je vstopila v naselbino. Rimska cesta iz Trsta in Ogleja je namreč trčila pri današnjem Lovcu na Emonsko obzidje, kjer se je v srednjem veku začel kup razvalin, skozi katerega se je rimska cesta v vijugah in s težavo prebijala proti vzhodu in se nekje v okolici Gosposke ulice sploh zgubila. Ko se je spet začel oživljati promet, se je cesta pred Emono - današnjim Gradiščem - odcepila na levo proti severu in obšla ruševine. Pot si je poiskala čez današnji Trg narodnih herojev in se nekje pri sedanji pošti zopet priključila drugi rimski cesti, ki je od tod vodila čez Trojane proti severu oziroma od odcepa pri Ajdovščini na Gorenjsko. Zvezo z nekdanjo rimsko cesto proti Dolenjski so od vozlišča pri pošti potegnili čez Spodnji most (Stari

oz. Špitalski most, današnje Tromostovje) in ob jugozahodnem obronku gradu. Emonske ceste na tloris stare Ljubljane niso vplivale, pač pa so vplivale stare rimske vpadnice v novi kombinaciji s Spodnjim (Starim) mostom. K njemu so se skoraj lijakasto usmerile gorenjska, primorska in štajerska magistrala, z druge strani pa je k njemu vodila dolenjska magistrala. Na pomembnost, ki jo je imel Spodnji (Stari) most s Špitalskim območjem, kaže statistika blagovnega prometa, ki je potekal skozi pet mestnih vrat. V XVI. stoletju je velika večina trgovskega prometa vodila skozi Špitalska vrata, znatno manj skozi Krakovška, še manj skozi Poljanska, skoraj nič pa skozi Križevniška in Vicedomska. Potek vpadnih cest in notranja zazidava mesta dokazujeta, da je taka koncentracija blagovnega prometa obstajala že v srednjem veku.²

Z oživitvijo trgovskega prometa na dolge razdalje (od prve polovice XIII. stoletja dalje) se je okrepila stara povezava med morjem in Panonijo čez Trojane in tudi promet po Ljubljani. Interes mestnega gospoda je zahteval, da se ta prometna povezava, ki je potekala onstran Gradišča, zajame v naselbino in se s prisilnostjo ceste (Strassenzwang) potegne vanjo. Mesto - kasnejši Mestni trg - je nastalo prav iz teh potreb. Izbira prostora za Mesto priča, da so že obstoječe prometne zveze odvrnili od prvotne neposredne linije in jih čez Spodnji (Stari) most koncentrirali pod gradom, na prostoru torej, ki je bil zavarovan. Vse te okoliščine govorijo o načrtnem nastanku in pomenu naselbine, katere del obravnavamo v pričujočem pisanju.³

² Prav tam.

³ Mesto (eden od treh delov stare Ljubljane) je razen kareja, ki ga obravnavamo - med Ljubljanico, današnjim Ciril-Methodovim trgom,

Špitalski most

Čez Stari (imenovan tudi Spodnji oz. Špitalski) most, zgrajen v XIV. stoletju, se je prišlo do Špitalskih vrat in skozi v Mesto. Most je bil seveda lesen (današnji kamniti most so sezidali leta 1842), na njegovem delu pred Špitalskimi vrati je bilo na vsaki strani nekaj lop, ki so jih uporabljali mesarji. Lope so bile združene v podolgovato pritlično poslopje. Dodatne lope, ki so dopolnile še nezaseden prostor na mostu, je zgradil mestni magistrat poleti 1657, vanje pa so se vselili kramarji - strugarji, glavnikarji in slaščičar. Februarja 1657 je namreč Čevljarski most z lopami pogorel, ko so postavili novega pa so namesto prejšnjih 32 postavili le 26 lop, ostale kramarje pa preselili v 12 novozgrajenih lop na Špitalskem mostu. Številčno stanje kolih-prodajaln je na Špitalskem mostu ostalo nespremenjeno vse do leta 1769, ko so tam zgradili nove kramarske kolibe - od tedaj jih je bilo 24 - tako da je bil z njimi most od vseh strani zakrit. Šlo je za preproste lesene zgradbe v katerih so prodajali najrazličnejše blago. Večina kramarjev, ki je imela lope v namenu (do leta 1785 so bile mestna last), so bili Slovenci, ki so napredovali od podeželskih sejmarjev, in se naposled ustalili v Ljubljani. Po izvoru so bili skoraj vsi z

Stritarjevo in Kopitarjevo ulico - obsegal še današnji Mestni trg in prostor od Ciril-Methodove trga proti grajskemu hribu. Na vzhodu je bilo Mesto obdano z obzidjem - nekje na današnjem Krekovem trgu so stala Frančiškanska vrata. Mestni trg je bil od Starega trga ločen z obzidjem, ki je segalo od današnje hiše Stari trg 3 do sedanjega glavnega stolpa ljubljanskega gradu. Skozi obzidje so vodila vrata, ki so stala še v začetku XVII. stoletja, zid pa je obstajal vsaj do leta 1673.

dežele, nepismeni in je zato treba tembolj ceniti njihove trgovske uspehe, plod njihove nadarjenosti in pridnosti. Zaradi narave obrti so bili v stalnih stikih z domačim slovenskim prebivalstvom, zato so ohranjali slovenski jezik in navade tudi v mestu.⁴ Tako se je v rodbini Janeza Krstnika Primca in tudi še njegovega sina Antona govorilo slovensko tudi potem ko so Primci postali trgovci ter stopili v socialne povezave in sorodstvena razmerja z najvidnejšimi ljubljanskimi trgovskimi družinami.⁵

Špitalska ulica

Ko je popotnik prišel čez Spodnji (imenovan tudi Stari oz. Špitalski) most in se sprehodil mimo kramarskih lop, je skozi Špitalska vrata vstopil v Mesto - na Špitalsko ulico. Ta je bila seveda zelo drugačna od njene današnje naslednice Stritarjeve ulice. Še do potresa je bila tako zelo ozka, da sta se dva voza le s težavo srečala. Čeprav so bile hiše v XIX. stoletju večinoma le dvonadstropne, je bila Špitalska ulica zelo temna in zatohla, prav taka so bila tudi stanovanja in prodajalne. Še slabše so bile razmere v XVIII. stoletju in prej, ko so ulici jemala zrak in svetlobo Špitalska vrata oz. dve nadstropji visok štirioglat obrambni stolp, ki je bil nadzidan nad njimi. Ta mogočna zgradba, višja od vseh drugih stavb v okolici, se je na eni strani naslanjala na meščanski špital, na nasprotni pa na

⁴ Velik trgovec Miha Dežman, ki je začel kot kramar (bil je Metelkov prijatelj in podpornik), je v začetku XIX. stoletja na svoji hiši na voglu Špitalske ulice oskrbel slovenski napis "Bog blagoslovi naše delo".

⁵ Rudolf Andrejka: Zgodovina kramarskih hišic v Prešernovi ulici; Kronika slovenskih mest V/1938, str. 17-22.

tedanjo Porentovo, kasnejšo Dežmanovo hišo. Higienško in prometno ne ravno sijajne razmere Špitalske ulice so dodatno "krasile" še kramarske lope, ki so stale pred hišami in tako prehod še bolj zožile; vozovi so se tod prebijali le mukoma. Ob koncu XVIII. stoletja so prometne ovire odstranili. Magistrat je leta 1783 ukazal lope prenesti na Stari trg, istega leta pa so začeli postopno rušiti obzidje; Špitalska vrata so podrli šele leta 1786. S tem so bile največje prometne ovire odpravljene, vendar je ostala Špitalska ulica v bistvu nespremenjena do leta 1895. Po potresu so podrli vse hiše z izjemo Krisperjevih na začetku Mestnega trga in ulico, ki so jo preimenovali v Stritarjevo, razširili na prejšnjo dvakratno širino. Nove zgradbe, ki so jih postavili na mestu prejšnjih, so zavzele mnogokrat prostor dveh do treh starih hiš (npr. palača Mestne imovine). Tako danes šteje Stritarjeva ulica na levi strani le tri hišne številke (prej pet), na desni pa pet (prej šest).⁶

Meščanski špital

Prva hiša, ki je stala takoj za Špitalskimi vrati na levi strani Špitalske ulice je mostu, vratom in ulici dajala ime. To je bil meščanski špital, kar je v srednjem veku pomenilo toliko kot sirotnišnica in hiralnica. V več starejših zgodovinskih razpravah naletimo na trditev, da je ljubljanski špital leta 1345 na svojem potovanju v Italijo ustanovila ogrska kraljica Elizabeta, vdova ogrskega kralja Karla Roberta Anžuvincea. Vendar je Milko Kos opozoril na to, da je kraljica Elizabeta potovala z Ogrske v

⁶ Rudolf Andrejka: Trgovska zgodovina Špitalske (Stritarjeve) ulice v Ljubljani, Lj., 1935; glej str. 3-5.

Italijo dve leti poprej, in sicer ne preko Ljubljane, ampak čez Hrvaško. Tako je legenda o visokorodni ustanoviteljici nastala verjetno zaradi sv. Elizabete, kateri je bila špitalska cerkev posvečena.⁷ Ljubljanski špital je sčasoma prerasel v eno najpomembnejših mestnih institucij; odražal je srednjeveško in zgodnjenovoveško miselnost, katere bistvena značilnost je bila, da si je treba z bogu všečnimi dejanji na tem svetu priboriti prostor v nebesih. Tako je veliko število premožnih ljudi (med njimi tudi cesarja Friderik IV. in Ferdinand I.) špitalu darovalo enkratne zneske, redne podpore⁸ in nepremičnine, ki so špitalu omogočale stalni vir dohodkov. Cele kmetije skupaj s kmeti so pobožni graščaki⁹ podarjali ljubljanskemu špitalu. Tako je ta sčasoma postal prava graščinska gosposka (Grundobrigkeit), ki se po svojih premoženjskih razmerah ni nič ločila od drugih gosposk; kmetje so ji bili dolžni enake dajatve kakor svoji prejšnji gosposki. Špital je imel leta 1707 165 podložnih kmetov (na Kranjskem je bilo mnogo graščin, ki so imele več kot pol manj podložnikov) v 42 vaseh v ljubljanski okolici, od katerih pa je le 55 razpolagalo s celo kmetijo, ostali pa le s pol, četrt ali celo manj grunta. Z darovanjem je špital pridobil tudi določeno posest v Ljubljani; v glavnem je šlo za vrtove in njive, pa tudi nekaj hiš.¹⁰

⁷ Milko Kos: Srednjeveška Ljubljana - topografski opis mesta in okolice, Knjižnica Kronike zv. 1, Lj., 1955, glej str. 22-23

⁸ Vladarji so npr. vicedomom naročali, naj izplačujejo redno letno podporo, graščaki so odstopali pravico do desetine ipd.

⁹ Po smrti dobrotnikov so se zanje in njihove družine brale večne sv. maše.

¹⁰ Ivan Vrhovec: Meščanski špital; Letopis Slovenske matice za l. 1898, glej str. 6-24.

Jasno je torej, da je imel špital veliko premoženje, ki ga je bilo treba upravljati. Dejanska špitalska gosposka je bil Mestni magistrat, ki je podeljeval funkcijo oskrbnika meščanskega špitala (Spitalmeister). Ta je štela za eno najbolj uglednih v mestni upravi. Podobno kot položaj mestnega sodnika, blagajničarja oz. stotnika je bil pridržan dvanajsterici članov notranjega sveta, ki je v Ljubljani odločal praktično o vsem. Oskrbnik meščanskega špitala je bil za županom in mestnim sodnikom tretji najimenitnejši uglednik v mestu, ki je imel tudi lepe dohodke. Špitalskega oskrbnika so volili na Novega leta dan, in sicer prav tako slovesno kot župane ali mestne sodnike. Odločal je o dedovanju špitalu podložnih kmetij, sprejemal in odpuščal je špitalske uslužbenke, odrejal, kdo od obrtnikov bo opravil obsežna dela na špitalskem gospodarstvu ipd. Njegova poglobljena skrb pa je veljala špitalski cerkvi in špitalskemu gospodarstvu.

Špitalsko cerkev so - enako kot špital - postavili v XIV. stoletju in je bila ena najstarejših v Ljubljani. Ker je bila - enako kot večina stavb v takratni Ljubljani - lesena, je kmalu (domnevno že leta 1382 ali 1386) pogorela. Na njenem mestu so zgradili zidano, ki je stala do leta 1831 ko so jo podrli in na njenem mestu postavili trgovino. Od starejših podatkov o špitalski cerkvi velja izpostaviti, da je imela svojega kaplana, ki se omenja prvič leta 1446. Poleg glavnega oltarja je v cerkvi stal še oltar sv. Katarine. Špitalski oskrbnik Marko Vidic je dal v njej sezidati novo kapelo, ki se omenja leta 1468.¹¹ Špitalska cerkev je bila med Ljubljančani zelo priljubljena in dobro obiskovana. Na ta način se je nabralo veliko število "večnih"

¹¹ Milko Kos: Srednjeveška Ljubljana, knjižnica Kronike - zv. 1, Lj., 1955; str. 23.

maš, ki jih sam špitalski kaplan ni zmožel in so v špital prihajali maševat menihi iz vseh ljubljanskih samostanov. Služba božja, ki jo je opravljajl špitalski kaplan, je bila v prvi vrsti namenjena oskrbovancem špitala, vendar so njegove usluge zelo cenili tudi ljubljanski meščani. Mesto špitalskega kaplana je bilo združeno s precejšnjimi ugodnostmi in ga je kot zaščitnik špitalske cerkve podeljeval mestni magistrat in ne špitalski oskrbnik. Za to mesto so se potegovali odlični duhovniki, zanimanje pa je bilo tolikšno, da je mestni magistrat že več let pred izpraznitvijo mesta špitalskega kaplana podeljeval "ekspektance". To je pomenilo, da je določenemu duhovniku (še za življenja aktualnega špitalskega kaplana) obljubil, da nastopi to službo, ko bo mesto izpraznjeno.¹²

Ljubljanska špitalska cerkev ima v slovenski zgodovini vidno vlogo. Z njene prižnice so protestantski predikanti oznanjali novo vero, ki se je med ljubljanskimi meščani trdno zasidrala, in so jo ob koncu XVI. in v začetku XVII. stoletja uspeli izkoreniniti le z zunanjimi pritiski. Prvemu med slovenskimi protestanti Primožu Trubarju se je, potem ko ga je ljubljanski škof Krištof Ravbar izgnal iz stolnice, za razširjanje evangeličanstva zdela najbolj primerna ravno špitalska cerkev. Trubar je vedel, da lahko pričakuje največje uspehe pri razširjanju nove vere prav med meščanstvom Ljubljane, deželne prestolnice. Špitalska cerkev pa je bila meščanska cerkev v pravem pome-

¹² Glej op. 10, str. 31-32; Vrhovec izpostavlja tudi zanimivo dogodivščino iz leta 1666, ko je pisno obljubo o nastopu službe špitalskega kaplana imel Matevž Sajovic, pa jo je potem prepustil (morda prodal) Lorencu Breskvarju. Magistrat je službo - sicer "obotavljajoč se", ker je zadeva rahlo dišala po simoniji - Breskvarju vendarle podelil.

nu besede; bila je v meščanski oskrbi, ljubljanski magistrat je bil njen zaščitnik, špitalski oskrbnik je moral biti ljubljanski meščan, isto je veljalo za kaplana. Tla, na katerih je stala, in tudi njeno poslopje sta pripadala mestu in meščani so bili v glavnem tisti, ki so hodili vanjo k službi božji. V špitalski cerkvi so v tem času pridigali v vseh jezikih, ki so jih tedaj govorili v Ljubljani. Ker pa so slovenščino na račun nemščine in italijanščine začeli zamenarjati, so se leta 1547 Ljubljančani pritoževali, ker so slovenske pridige opuščali. Mestni svet je določil, da mora župan posredovati pri generalnem vikarju Leonhartu Mertlizu, naj se slovenske pridige zopet vpeljejo.¹³ Protestanti so se leta 1564 popolnoma polastili špitalske cerkve, ki je ostala v njihovih rokah potem skoraj petdeset let; imenovali so jo kar naša cerkev (unsere Bürger-spitalkirche). Za ta "prevzem" so izkoristili izredne razmere, ko je v Ljubljani divjala kuga in je velik del prebivalstva pobegnil. Mestni magistrat, ki je bil v tem času že popolnoma luteranski, je tako špitalsko cerkev prepustil protestantom brez težav, pri čemer je imel dosti zaslug tedanji špitalski kaplan Andrej Latomus. Potem ko so imeli v Ljubljani pol stoletja glavno besedo protestanti, so se razmere korenito spremenile s sočasnim nastopom vlade nadvojvode Ferdinanda in novega ljubljanskega škofa Tomaža Hrena. Prvi ukrepi o izgonu protestantov so stopili v veljavo že leta 1598, škof Hren pa je pri Ferdinandu dosegel, da so leta 1601 ustanovili protireformacijsko komisijo, na čelu katere je bil Hren. Prva škofova skrb pa je bila, da izžene protestante iz špitalske

¹³ Zgodovinski arhiv Ljubljana, (dalje ZAL), COD I/6, fol. 147, Zapiski sej mestnega sveta za leto 1547, - cit. po Ivan Vrhovec Meščanski špital (glej op. 10).

cerkve - njihovega verskega središča. Njegovo dejanje je bilo dokaj pompozno; proti koncu l. 1600 je z vso svojo duhovščino v slovesnem sprevedu vstopil v špitalsko cerkev in jo razglasil zopet za katoliško.¹⁴ Slovesna posvetitev cerkve, ki je bila po katoliških merilih skoraj petdeset let oskrunjena, je potekala na velikonočni torek 24. aprila 1601, in to zelo svečano. Udeležilo se je je veliko meščanstva, v prvi vrsti pa magistrat, ki je bil do pred kratkim popolnoma protestantski. Povabljeni so bili tudi škof, duhovščina, deželni glavar, vicedom in drugi visoki dostojanstveniki. Da bi se mestni očetje prikupili mogotcem in dokazali, da so vsi z dušo in telesom katoličani, so priredili sijajen obed. Poleg domačih specialitet ni manjkalo morskih rib in rakov ter najboljšega primorskega vina, tako da so stroški znašali prek 100 gld (200 gld je veljala npr. dobra kmetija). Take gostije na magistratu do tedaj še ni bilo, pa tudi tako ugledne družbe, kot se je takrat tam zbrala, niso gostili ravno pogosto.¹⁵

Špitalska stavba se je postopno širila in do srede XVIII. stoletja narasla na tisto velikost, ki jo je imela ob potresu leta 1895. Zemljišče za dozidave je magistrat pridobil na podlagi darovnic in občasnih nakupov sosednjih hiš, ki so stale v smeri današnjega Pogačarjevega trga. Zgodovine prizidanih hiš tu podrobneje ne bomo obravnavali.

Mestni špital je svojo funkcijo opravljal do konca XVIII. stoletja, ko je prišlo do reforme skrbstva za ubožce v tem smislu, da so odpravili preskrbovanje ubožcev po

¹⁴ Vrhovec navaja, da je škof Hren ob tej priložnosti razbil krstni kamen in lastnoročno raztrgal protestantske cerkvene knjige.

¹⁵ ZAL, COD XIII/20, knjiga mestnih izdatkov za leto 1601, fol. 132-134.; Ivan Vrhovec: Meščanski Špital ..., str. 37-40.

špitalih, reveži pa so dobivali podporo v denarju. S stavbo so potem imeli zelo različne namene; v njej so hoteli namestiti tovarno, nekaj časa pa je služila kot porodnišnica, hiralnica in blaznica hkrati... Dokončno so namen zgradbe spremenili Francozi, ki so porodnišnico, sirotnišnico in hiralnico premestili iz špitala v civilno bolnico usmiljenih bratov na današnji Slovenski cesti. Izpraznjene prostore so dali v najem za stanovanja in trgovske lokale.¹⁶ Med prvimi trgovci, ki so imeli tu skladišča že leta 1806, je bil tudi Anton Primic, oče Primičeve Julije. Tudi kasneje, vse do potresa, ki je pomenil konec špitalske stavbe, so se v njenih prostorih nahajali lokali znanih trgovskih družin - Mayer, Pakič, Komac, Več... Leta 1816 se je v prvo nadstropje proti Ljubljani vselila kresija za Gorenjsko (Kreisamt) in tu ostala do leta 1849, tako da se je cele stavbe prijelo ime Kresija.¹⁷

Stavba je imela najprej hišno številko 271, kasnejši naslovi pa so bili - odvisno od vhoda - Špitalska 10, Lingarjeva 9 in Šolski drevored 2.

Hiša št. 272 - Špitalska 8

Sosednjo hišo (nekdanja št. 272 oz. Špitalska ul. 8) je od meščanskega špitala ločevala ozka uličica, ki pa so jo leta 1719 opustili, prostor pa porabili za razširitev zgrad-

¹⁶ Leta 1831 je mestni magistrat tudi poslopje cerkve sv. Elizabete preuredil za stanovanja (v prvem in drugem nadstropju) in trgovine (v pritličju).

¹⁷ Rudolf Andrejka: Trgovska zgodovina Špitalske ulice, Lj. 1935, glej str. 15-18; Iz mestnih davčnih knjig je razvidno, da so v špitalskem poslopiju posamezni obrtniki opravljali svojo dejavnost že od prve polovice XVII. stoletja.

be. V XVII. stoletju je bila v lasti pekovske družine, katere priimek so pisali različno - pojavljajo se različice Stefel, Stofl ali Stöfl. Od leta 1672 do 1743 se kot lastnika pojavljata krojača Scheidta, potem pa je bila - podobno kot dve hiši na nasprotni strani Špitalske ulice - spet pekovska hiša, katere lastnik je bila družina Golob. Od leta 1786 do 1893 so bili vsi njeni lastniki po poklicu ranocelniki. Prvi, do leta 1802, je bil Jožef Panoš, njemu je sledil France Paltauf. Ko je slednji leta 1816 umrl, je hiša prešla v last ranocelnika Kristofa Materne, za njim pa na njegovega sina Kajetana. Hišo je nato kupil trgovec Karl Weber, od njega pa jo je leta 1896 odkupila mestna občina in jo zaradi regulacije Špitalske ulice dala podreti. Na prostoru kjer je stala nekdanj, sta danes Stritarjeva ulica in palača Meščanske imovine - današnja Kresija. Od l. 1847 so se v hiši nahajale tudi špecerijske in manufakturne trgovine.¹⁸

Hiša št. 273 - Špitalska 6

Naslednja hiša, ki je stala ob levem vogalu nekdanje Špitalske in Lingarjeve ulice (št. 273, kasneje Špitalska ul. 6),¹⁹ na prostoru, kjer je danes del "Kresije", je od začetka XVII. stoletja pripadala peku Luki Huglu in njegovim dedičem. Od leta 1634 do 1641 je bil hišni lastnik Mihael

¹⁸ Prav tam, str 19-20; Vladislav Fabjančič: Knjiga hiš III, rokopis v ZAL, str 701 (dalje: Fabjančič ...).

¹⁹ Hiše ob levi strani Lingarjeve ulice je mesto po potresu kupilo, podrla in njihov prostor porabilo za razširitev Lingarjeve, današnje Mačkove ulice, deloma pa tudi za razširitev stavbe Meščanske imovine. Šlo je za hiše Lingarjeva 3, 5 in 7, ki so nekdanj imele številke 274, 275 in 276, in so bile v lasti obrtniških družin.

Taller, ljubljanski poštar in mestni sodnik. Potem so hišo do leta 1720 imeli v lasti Jernej Hmel in njegovi dediči, nakar je bil lastnik trgovec Tomaž Vincenc Mulič. Od leta 1755 do 1808 je hiša pripadala gostilničarju Matiji Šlibarju, po njegovi smrti pa ženi Ceciliji. Dobro vpeljana gostilno je s hišo vred prevzel gostilničar Janez Kuk. Leta 1815 jo je kupil magistratni ekspeditor Josip Vidic. Na vogalu hiše je bila do leta 1809 znana lekarna Pri zlatem jelenu. Ko je lekarno tega leta kupil Josip Mayer, začetnik znane ljubljanske lekarniške družine Mayerjev, jo je preselil v hišo trgovca Jakliča na vogal Marijinega trga (današnji Prešernov trg) in Sv. Petra ceste 1 (današnja Trubarjeva). Od tu se je lekarna preselila v sedanje poslopje - nekdanjo lastnino Obče zavarovalnice.

V hiši je imelo v XIX. stoletju kramarijo več trgovskih družin - po letu 1870, ko je hišo kupil trgovec Janez Več, so tu svojo dejavnost opravljali Avgust Vidic, Anton Jentl in Franc Petrič. Slednji je imel v hiši do potresa manufakturno trgovino.²⁰

Hiša št. 277 - Špitalska 4

Na desnem vogalu Špitalske in Lingarjeve ulice je stala dvonadstropna stara lekarniška hiša (št. 277 oz. Špitalska 4 in Lingarjeva 2). V prvi polovici XVII. stoletja je bila v lasti družin Vuga in Markovič, od srede XVII. do srede XVIII. stoletja pa so bili njeni lastniki Russingerji pl. Rosenheimi. Od leta 1755 se kot lastnica navaja lekarnarjeva vdova Katarina Ramschissel, zatem pa lekarnarja Nikolaj Faber (1784-1793) in Karl Schimmer (1795-1808).

²⁰ Rudolf Andrejka: Trgovska zgodovina Špitalske ulice v Ljubljani, Lj., 1935, str. 20 (dalje: Andrejka ...); Fabjančič ... str. 702-703.

Potem ko je stavbo leta 1810 kupil trgovec in francoski vojni založnik Žid Mojzes Haimann, sta bili tu manufakturna trgovina in menjalnica. Heimanni so postali sčasoma najpremožnejši trgovci v Ljubljani. Posebej so obogateli za časa ljubljanskega kongresa leta 1821, ko so opravljali finančne storitve za razne mogotce. O bogastvu Heimannov priča podatek, da so za gradnjo južne železnice prispevali ogromno vsoto 270.000 gld. Otroci Mojzesa Haimanna, ki so bili evangeličanske veroizpovedi, so dobili pristop v najboljšo ljubljansko družbo. Tako je npr. Gustav Stefan Heimann, rojen leta 1810, zaslovel po svojem bogastvu, postal član ekskluzivnega Kazinskega društva in ga najdemo med glavnimi ustanovitelji ljubljanske evangeličanske cerkvene občine. Na Heimanne je dolgo časa spominjalo ljudsko šegavo poimenovanje štirih korintskih stebrov, od katerih dva še danes krasita vhod v trgovino na vogalu Stritarjeve in Mačkove ulice. Ljubljanci so to trgovino tudi dolgo potem ko ni bila več v lasti Haimannov poimenovali: "Zu den vier israelitischen Säulen". Brat Gustava Haimanna Simon Izak je hišo leta 1855 prodal Alexandru Schneiderju, ki je skupaj z družabnikom Schiganom naprej vodil menjalnico in manufakturno. Naslednji lastnik hiše je bil trgovec Kordin, ki je z Dunajčanom Ferdinandom Melhiorjem Schmittom tu odprl trgovino z galanterijskim in nürnberskim blagom. Po potresu je nova lastnica Viljemina Kordin sezidala današnjo trinadstropno stavbo, ki je bila nato v lasti manufakturnega trgovca Ihla. Hišo sta po 1. svetovni vojni kupila Janko Lenasi in Anton Gerkman ter v njej uredila manufakturno trgovino.²¹

²¹ Andrejka ... str. 20-22; Fabjančič ... str. 717.

Hiša št. 278 - Špitalska 2

Na koncu Špitalske ulice je nasproti Krisperjeve hiše (današnji Mestni trg 26) stala hiša s številko 278, kasneje pa je imela naslov Špitalska 2. oz. Pred škofijo 1. Po potresu so jo podrli in njen prostor skoraj v celoti porabili za razširitev Stritarjeve ulice; stavba je stala daleč čez sedanjo črto Stritarjeve ulice. V začetku XVIII. stoletja je bila last Antona pl. Janežiča, nato pa so bili do konca stoletja njeni lastniki: od leta 1720 trgovec Lovrenc pl. Tomšič, od leta 1765 veliki ljubljanski trgovec s suknom Ivan Miha Kuk, ki je bil v letih 1767-1770 ljubljanski župan, nato pa trgovec Matevž Mülle in slednjič Lenart Vogou, ki je imel na tem vogalu veliko špecerijsko trgovino in prodajalno železa. V XIX. stoletju so bili hišni lastniki seveda še naprej trgovci, nobeden od njih pa ni bil po poreklu Ljubljančan. To so bili: Gorenjec Jakob Vosou, moravski Nемеc Julij Weidlich, Dolenjec Josip Pavlin in Korošec Jakob Klauer. Trgovina je obratovala tudi po potresu, do leta 1898, ko jo je občina odkupila in - kot že rečeno - podrli zaradi regulacije. Trgovec Klauer je svojo trgovino preselil v palačo Meščanske imovine.²²

Grobelnikova hiša

Ko so vokalno hišo št. 278 (Špitalska 2 oz. Pred škofijo 1), o kateri je bilo govora, leta 1898 podrli in njen prostor uporabili za razširitev Stritarjeve ulice, je vokalna hiša postala sosednja, Stritarjeva 2 oz. Pred škofijo 1²³

²² Andrejka ... str. 22-23; Fabjančič ... str. 720.

²³ Prej št. 279, pred rušitvijo sosednje je imela naslov Pred škofijo 2; Andrejka: Trgovsko življenje Ljubljane pred sto leti, Trgovski

(današnja Stritarjeva 2 oz. Ciril-Metodov trg 1).²⁴ Po potresu jo je sezidal trgovec Ivan Grobelnik, leta 1909 jo je od njega kupila Ljubljanska kreditna banka. Hišo je leta 1923 kreditna banka - potem ko se je preselila v novo-zgrajeno palačo na Dunajski - prodala trgovcu Emeriku Mayerju. Ta jo je leta 1927 prodal Prometni banki, od te pa jo je leta 1933 kupil Oskar Schmitt, sin Ferdinanda Melhiorja Schmitta, lastnika stare hiše Pred škofijo 2.

Na prostoru, kjer je leta 1895 zrasla nova hiša, je prej stala hiša s številko 279. V drugi polovici XVI. stoletja je bila v lasti družine Tišler, od leta 1600 do 1647 pa družine Bobnar. V letih 1616-1621 je v njej živel trgovec in mestni sodnik Martin Burjak (Wuriagkh), v dvajsetih letih XVII. stoletja je znan njen lastnik Janez Bobnar, trgovec s pšenico, teranom, vipavcem in dolenjcem. Vse do leta 1712 so bili hišni lastniki Baltazar Gaionzel in njegovi dediči. V letih 1712-1741 se kot hišni lastnik omenja Florijan pl. Graffhaiden, za njim pa se več kot sto let kot lastniki navajajo plemeniti Stainhoffni. Josip Šantel je v stavbi že leta 1830 imel špecerijsko trgovino, hiša pa se prvič omenja v lasti družine Šantel leta 1853. Zadnji hišni lastnik pred ruštvijo in novo gradnjo je bil trgovec Perko Melhior Schmitt.²⁵

tovariš 1934, str. 110-114.

²⁴ Hiše na levi strani Ciril Metodove ulice (gledano od Mestnega proti Vodnikovemu trgu), ki prav tako spadajo v območje našega pregleda, so zadržale stari način numeracije - številke si sledijo zaporedno.

²⁵ Rudolf Andrejka, Trgovsko življenje Ljubljane pred sto leti, Trgovski tovariš, 1934, str. 114.

Hiša št. 280 - Pred škofijo 2 [3]

Od konca tretjega desetletja do srede XVI. stoletja je bila hiša št. 280 (nekdanja Pred škofijo 2 [3], današnji naslov Ciril Metodov trg 3) v lasti družine Estrer (Hestrer), iz katere je bolj znan trgovec Andrej Estrer, ki je bil v letih 1551/52 in 1552/53 mestni sodnik. Od leta 1551 je bila stavba last družine Steklina (krojač Jurij Steklina, približno od leta 1580 njegova vdova Brigita, približno od leta 1597 njun sin Jurij, ki je bil tudi mestni sodnik). Po Juriju Steklini je hišo podedovala njegova žena Školastika, vendar je kmalu za tem umrla, hiša pa je leta 1601 prešla v last njenega drugega moža Janeza Krstnika Vrbcica. Ta je bil po poklicu lekarnar, kasneje pa je celo dosegel čast mestnega župana. Vse do leta 1683 je bila hiša last družine Vrbec, v letih 1669-1674 je bil njen lastnik doktor medicine Janez Krstnik Vrbec. Od leta 1683 do 1702 so bili hišni lastniki člani družine Koruza, v letih 1703-1724 je bil lastnik Anton Janežič, za njim pa Janez Jurij Markovič (1724-1742), Francesco Gamba ("poslevo-deči" podžupan v letih 1752-1765), Mihael in Marija Terezija Prombergar (1765-1792) ter Janez (3. 2. 1792 - 6. 5. 1834) in za njim Ana Licht. Janez Licht je imel v hiši svojo knjigarno. Kasneje je hiša prešla v last Josipa Šantla, ki je na ta način razširil svojo špecerijsko trgovino iz sosednje hiše št. 279 (današnji Ciril Metodov trg 2). Obe hiši je leta 1878 kupil trgovec z galanterijo Ferdinand Melhior Schmitt, v njunih prostorih se je še v začetku XX. stoletja nahajala galanterijska trgovina F. M. Schmitt.²⁶

²⁶ Vladislav Fabjančič: Knjiga hiš III, rokopis v ZAL str. 723; Andrejka: Trgovsko življenje Ljubljane pred sto leti, Trgovski tovariš 1934, str. 114.

Codellijev kanonikat

Ciril-Metodov trg 3 (nekdanja št. 281 oz. Pred škofijo 3 [4]) je bila že od srede XVI. stoletja last plemenitašev. V letih 1567-1587 je bil njen lastnik Janez pl. Khisel, kranjski upravitelj, kar je bila v zgodnjem novem veku visoka deželna funkcija. Vse do srede štiridesetih let XVII. stoletja je ostala v lasti njegovih naslednikov, hišo pa je nadvojvoda Karl s privilegijem z dne 18. 6. 1560 oprostil davkov. Ta svoboščina je bila zvezana z nepremičnino kot tako in ni bila odvisna od trenutnega lastnika oz. njegovega stanu. Od srede štiridesetih let XVII. stoletja pa približno do leta 1680 so bili hišni lastniki baroni Mosconi, nakar je hiša do leta 1714 prešla v roke plemenitih Fabijančičev. V letih 1714-1720 je bilo hišni lastnik mesto, potem pa je stavbo za 4.500 gld. kupil kanonik dr. Janez Jakob Schilling. To je trajalo do leta 1778, ko je hiša prešla v Codellijev in Raabov beneficiat. Leta 1811 se je hiša delila med dva lastnika: polovica je ostala Codellijev kanonikat, lastniki druge polovice pa so se menjali - pl. Kahlbergi, Sparovitz, grofica Franciška Stubenberg in Jožef Kordin, v prvi polovici XX. stoletja pa Kordinova vdova in Franc Drogenik. V XIX. stoletju se je v hiši nahajala špecerijska trgovina. Ob koncu stoletja je prišlo med kanonikom in gospo Kordin do spora glede lastništva pritličnih prostorov. Zadeva se je leta 1898 razrešila s sodno poravnavo, ki je z natančnim načrtom določila, da je prvo nadstropje last Kordinove, drugo kanonikata, pritičje in podstrešje si delita, deloma pa sta v skupni lasti.²⁷

²⁷ Vladislav Fabjančič: Knjiga hiš III, str. 726-730 - rokopis v ZAL-u in Nadškofijski arhiv Ljubljana, Škofijska pisarna V, geslo kanonikati, fasc. 32, Codellijev kanonikat.

Škofijski dvorec

Ciril Metodov trg 4 (nekdanja hišna št. 282 oz. Pred škofijo 4 [prej 5]) je naslov ljubljanskega škofijskega dvorca. Zgodovinar Gregor Thalnitscher poroča, da je bil v njegovem času - v začetku XVIII. stoletja - v vzhodnem delu škofijskega dvorca vzidan kamen škofijskega dvorca položili 4. maja 1512. Delo je vodil znameniti Avguštin Tifernus (Tüffernus = Laščan, doma iz Laškega na Štajerskem), sošolec in kasneje tajnik, stavbar ter spremljevalec Kristofa Ravbarja, ljubljanskega knezoškofa, ki je ukazal zidavo škofijskega dvorca.²⁸ Škof Ravbar je torej stara poslopja, ki so tu stala poprej, podrl ter novo stavbo sezidal "ozirajoč se na javno lepoto in svojo udobnost". Na tem prostoru je bila že od nekdanje hiše z dvoriščem in kopališčem, ki jo je koroški vojvoda Ulrik podaril gornjegrajskemu samostanu. Ko je slednji prešel v last ljubljanskih škofov, so ti dobili tudi to hišo. Poleg nje je bilo na današnjem prostoru škofijskega dvorca še več drugih hiš, ki jih je kupil že prvi ljubljanski škof Žiga Lamberg. Ti nakupi - poleg listine cesarja Friderika III. iz l. 1476, ki škofu dovoljuje, da hiše poruši in sezida novo stavbo - govorijo o načrtnih pripravah na zidavo škofijskega dvorca. Zidavo je nedvomno spodbudil rušilni potres leta 1511. Škofijski dvorec, ki so ga sezidali leta 1512, je bilo enonadstropno poslopje, ki je obsegalo pročelno stavbo z dvema kriloma, proti Ljubljani pa je bilo odprto. Ta del je leta 1733 sezidal škof Schrottenbach. Kjer so danes kletni prostori, je bila prej dvorana, ki sta jo krasila dva

²⁸ Tifernus je bil kasneje kancler dunajskega škofa Jurija Slatkonje - rojenega Ljubljančana, predaval pa je tudi na dunajski univerzi.

mogočna stebra in kamin z okraski nemške renesanse maksimilijanske dobe. Ko je kralj Ferdinand leta 1533 škofa Krištofa Ravbarja povzdignil v kneza, mu je za njegovo palačo podelil pravico azila (ius asyli), vse škofove uslužbenca pa je podredil zgolj in samo njegovi sodni oblasti. Škof je leta 1534 kupil dve hiši in Ravbarjevo kaplanijo, ljubljanski župan, sodnik in mestni svet pa so ga oprostili vseh davkov, ko se je obvezal, da bo ob Ljubljani za škofijskim dvorcem (od mlina do konjskega kopališča) sezidal močan zid in tako utrdil ta del mesta. Večje spremembe so nastopile čez sto let za časa škofa Rainalda Scarlichija (1630-1640). Njegov predhodnik škof Hren je večinoma bival v Gornjem Gradu in ni posebno skrbel za ljubljansko bivališče. Zato je bila škofijska palača v dokaj slabem stanju; škof Scarlich je v svojem poročilu papežu napisal, da jo obnavlja in razširja z velikimi stroški. Kaj novega je dozidal žal ni jasno. Škof Friderik grof Buchheim (1641-1664) je dvorec povišal za nadstropje, dal olepšati pročelje, popraviti lesene hodnike in poslikati sohe. Znamenite obokane, s stebri okrašene hodnike je dal postaviti škof Žiga Krištof grof Herberstein leta 1695. Kot že omenjeno, je škof Feliks grof Schratzenbach sezidal severni del škofijskega dvorca, na kar kaže njegov grb z letnico 1733, ki je vzidan nad vhodom v te prostore. Škof Karl grof Herberstein (1773-1787) je s popravili in štukaturnim okrasjem, ki ga je izdelal Leopold Hofer, stavbnemu pročelju dal tisto barokizirano podobo, ki jo ima še danes. Leta 1780 so dvorec in stolnico povezali z mostovžom oz. pokritim hodnikom. Do leta 1881, ko je škof Janez Zlatoust Pogačar podrl hlev, ki je stal za dvorcem, in sezidal nov prehod iz dvorca v stolnico, večjih posegov ni bilo. Ker je pridobljeni prostor odstopil mestu, je magistrat trg za stolnico imenoval po

njem - Pogačarjev trg.

Škofijska palača je bila ena izmed najlepših v mestu in ker so Habsburžani ustanovili ljubljansko škofijo, so vladarji ob svojih obiskih Ljubljane bivali v njem - leta 1660 Leopold I., leta 1728 Karl VI., leta 1805 nadvojvoda Karl, leta 1818 Franc I.

Dne 1. aprila 1797 se je v dvorcu nastanil francoski general Bernadotte. Štiri tedne za njim se je na svojem potovanju v Trst tu ustavil Napoleon v spremstvu generalov Massene in Murata. V dvorcu se je zadržal šest ur in se radovednim Ljubljančanom celo pokazal pri oknu. V dvorcu so prebivali tudi guvernerji Ilirskih provinc (škof Kavčič se je moral umakniti v semenišče) maršal Marmont, general Bertrand in maršal Junot, medtem ko se je znameniti Fouche raje nastanil pri baronu Zoisu. Ob ljubljanskem kongresu je tu od 7. januarja do 13. maja 1821 prebival ruski car Aleksander, kateremu je škof Gruber prepustil celo drugo nadstropje.²⁹

Stolnica

V Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske in pri Janezu Gregoriju Dolničarju, zgodovinarju ljubljanske stolne cerkve, lahko naletimo na navedbe o tem, da so prvo cerkev sv. Nikolaja postavili čolnarji in ribiči že v VII. oz. VIII. stoletju. Vendar so trditve o tako zgodnjem obstoju cerkve neverjetne, med drugim se je namreč tudi kult sv. Nikolaja po Evropi močneje razširil šele po letu 1087, ko so ostanke sv. Nikolaja prenesli iz Male Azije v Bari. Tako je tudi za ljubljansko cerkev sv. Nikolaja najbolj verjetno,

²⁹ Viktor Steska: Ljubljanski škofijski dvorec, Zbornik za umetnostno zgodovino VII/1926, str. 25-41.

da so jo sezidali v XII. ali najkasneje do srede XIII. stoletja. Stala je na mestu današnje ljubljanske stolnice, porušili pa so jo v letih 1701-1704, ko so hkrati že začeli graditi novo cerkev. Na podlagi starih zapisov, upodobitev in preostankov nam je podoba stare cerkve sv. Nikolaja, ki se v virih prvič omenja leta 1262, dokaj jasna. Na začetku je bila to romanska troladijska bazilika s tremi polkrožnimi apsidami brez prečne ladje, ki pa so jo do njenega konca velikokrat prezidali in preurejali. Prvo večjo prezidavo so izvedli v drugi polovici XIV. stoletja, ta poseg pa je narekovala vrsta okoliščin. Potrebna sredstva so prišla z blaginjo, gospodarskim vzponom ljubljanskega meščanstva oz. tistega njegovega dela, ki se je ukvarjal s trgovino in obrtjo. Po svoje je vplival tudi politični razvoj - meščanom je rastoča mestna avtonomija vlivala samozavest, tako da so hoteli imeti tudi lepo in sodobno cerkev. Potrebe po drugačni stavbi so narekivale tudi službene potrebe znotraj cerkve, saj je od XIV. stoletja dalje z ljubljansko cerkvijo sv. Nikolaja ponovno združen sedež generalnih vikarjev oglejskih patriarhov. Možno je, da je bil zunanji povod za prezidavo požar leta 1361, ki pa ga je težko preveriti, saj imamo o njem poročilo le pri Valvasorju. Kakorkoli, Dolničar poroča, da so ob rušenju stare cerkve v začetku XVIII. stoletja našli napis v gotskih črkah, ki pravi, da so ljubljanski meščani cerkev prezidali leta 1367. Prezidave so prinesle nov gotski prezbiterij in zvonik, ki je stal ob vhodu in ga cerkev do takrat še ni imela. Zvonik je pri rušenju stare cerkve padel kot zadnji leta 1704. Drugo veliko prezidavo so izvedli v drugi polovici XV. stoletja, povezana pa je z ustanovitvijo ljubljanske škofije. Cerkev je postala škofijska in kapitelska, kar je zahtevalo njeno povečanje in olepšanje. Do tedaj romansko cerkev so gotizirali, čez

vse tri ladje pa poveznili veliko streho. Posebnost te prezidave je bila empora - neke vrste zgornja cerkev, postavljena na nekakšno galerijo, ki je slonela na štirih sklopkih glavne cerkve in na posebnih stebričkih. Od zgornje cerkve so speljali v smeri proti glavnemu prostoru spodnje cerkve kamnito ograjo, ob kateri so postavili tri oltarje. Po posebnem hodniku skozi zvonik so speljali neposreden dohod iz škofovskega dvorca.³⁰ V XVI. stoletju cerkev ni bila deležna bistvenih prezidav, pač pa bolj popravil (potres leta 1511) in preureditev, na katera je deloma vplival tudi nastop protestantizma. Zaradi "konkurence" protestantskega petja, je npr. škof Urban Tekstor leta 1550 poskrbel, da je stolnica dobila orgle, ki so hile tudi prve v Ljubljani.³¹ Za dozidave in obnovo je skrbel tudi škof Tomaž Hren, veliki "katoliško-obnovitveni" škof. Zavedal se je, da je lep izgled božje hiše zelo pomemben za vnovično utrditev katolištva. V letih njegovega škofovanja (1597-1630) je bilo narejeno mnogo. Med drugim je škof po daljših pogajanjih dosegel, da je mestni magistrat obnovil zvonik, ki je že razpadal, dozidali so tudi dve kapeli (tako da so bile potem v cerkvi štiri simetrično razporejene), dal je poslikati cerkvene oboke in stene ter sezidati zgornjo zakristijo... Tako je Hrenu uspelo, da je cerkveno notranjost poenotil. Za časa njegovih naslednikov so cerkev postopno barokizirali (npr. prezidava prezbiterija in gotskih oken v baročnem slogu), vendar je bila cerkev zaradi starosti v tako slabem stanju, da je škof Jožef Rabatta misel o popolni prezidavi opustil. Leta 1674 se je stolni dekan in

³⁰ Milko Kos: Srednjeveška Ljubljana, Lj., 1955, knjižnica Kronike 1, str. 24-27.

³¹ Janez Veider: Stara ljubljanska stolnica, Lj. 1947, str. 31.

generalni vikar Janez Anton Dolničar odločil za zidavo nove cerkve. Načrte je pripravil eden takratnih najvidnejših rimskih arhitektov Andrej Pozzo, izvajalca pa sta bila ljubljanski kamnosek Franc Bombasi, po rodu Benečan, in Milančan Peter Janni. Pomagal jima je zidarSKI mojster Jugovic, za njim pa Gregor Maček. Predno so podrli staro stolnico, je arhitekt Martinuzzi izdelal tloris in naris stare cerkve ter narisal vse stare nagrobnike, spomenike in epitafe nekdanjih škofov. Že med podiranjem, ki se je začelo 8. aprila 1701, so začeli z gradnjo temeljev za novo cerkev. Pri gradnji so apno mešali z vinom, da bi bili zidovi trdnjši in trajnejši. Kupolo, ki je bila zaradi pomankanja sredstev lesena, na železne drogove pritrjena konstrukcija, je poslikal Julij Quaglio. Potem ko so leta 1704 podrli stari stolp, sta v letih 1705 in 1706 zrasla nova, ki so ju okrasil: z baročnima čebulama, prostornine štirih mernikov, v katerih so shranili relikvije in napise na pergamentu. V zvonik so leta 1707 namestili 64 centov težak zvon, 8. maja 1707 pa so novo stolnico slovesno posvetili v navzočnosti cesarjevega odposlanca kneza Josefa Eggenberga in mnogih drugih odličnikov. Leta 1841 je stavbenik Matej Medved ob pomoči tesarja Jurija Pajka zgradil novo kupolo, ki je zamenjala dotedanjo leseno, leta 1844 pa jo je poslikal Matej Langus.³² Od takrat je stolnica doživela še nekaj prezidav in popravil, ki pa na njen današnji izgled niso bistveno vplivale.

³² Majda Smole: Ljubljanska stolnica, Ljubljanski župnijski urad, Lj. 1982.

Okolica stolnice

V okolici cerkve sv. Nikolaja je iz starejšega obdobja mestne zgodovine potrebno omeniti še kopališče in mlin na Ljubljani. Kopališče se v virih omenja od XV. stoletja dalje, bilo je del deželnoknežjega imetja in so ga dajali v fevd. Od ustanovitve ljubljanske škofije ga je imel trajno v lasti ljubljanski kapitelj, zato so ga včasih imenovali tudi kapiteljsko. Urbar ljubljanskega stolnega kapitlja precizira, da se kopališče nahaja "pri cerkvi na plemiškem pokopališču", s čimer je mišljeno pokopališče pri frančiškanski cerkvi, na katerem so pokopavali plemiče. Stalo je torej na vzhodnem delu današnjega semenišča. Poleg kopališča je na zemljišču, kjer zdaj stoji semenišče, stalo še več hiš. Tri so bile last stolnega kapitlja, v njih so stanovali stolni vikarji in leviti, dve pa sta bili last mesta - v njih sta stanovala stolni cerkovnik in organist, ki je bil hkrati učitelj. Severno od teh stavb je verjetno stala tudi šola, povezana s cerkvijo sv. Nikolaja. Njen namen je bil, da z učenjem petja in branja izpopolni službo božjo ter dečke uči gramatike in drugih znanj. Šola je obstajala že v XIV. stoletju, večkrat pa se omenja tudi v XV. stoletju. V tem sklopu so se ob obzidju nahajala tudi skladišča in orožarna.

Med omenjenimi stavbami sta "mimo kopališča" do Ljublanice vodili dve ulici, na koncu katerih je stal mestni mlin. Bil je komorno imetje deželnega kneza, ki ga je dajal v zakup. Mlin se omenja že v prvi polovici XIV. stoletja - zdi se, da je bila s posestjo mlina združena pravica imeti ladje na Ljubljani, saj so te tudi shranjevali in popravljali pri mlinu. Leta 1515 so uporni kmetje zažgali mlin in podrli jez, ki je akumuliral vodo, potrebno za obratovanje. Ob poplavih je namreč Ljublanica po-

gosto prestopila bregove in povzročala veliko škodo. Zato je tudi Ferdinand IV. leta 1527 ukazal, naj jez znižajo, vendar pa je kasneje še vedno prihajalo do sporov; tako je npr. mestni magistrat leta 1587 jez znova samovoljno zvišal in spet je, enako kot pred sedemdestimi leti, prihajalo do poplav.³³

Semenišče

Severno od stolnice so leta 1708 na prostoru, kjer so stale hiše, ki smo jih omenili prej, začeli graditi semenišče, ki ima danes naslov Dolničarjeva 4 (prejšnji št. 283, oz. Semeniška 4). Njegova gradnja je po načrtih Carla Martinuzzija s presledki potekala več kot petdeset let. Škofu Ferdinandu Küenburgu je magistrat aprila leta 1708 odobril rušenje dveh mestnih hiš, s tem da se je škof obvezal, da bo skrbel za učiteljevo in cerkvenikovo stanovanje. Do leta 1894 sta bivala v semeniški stavbi, kasneje pa, vse do leta 1945, je semenišče za njuni stanovanji plačevalo najemnino. Podobno se je škof s pogodbo zavezal priskrbeti stanovanje dvema stolnima vikarjema in levitoma. Ti so v semenišču bivali do leta 1825, ko so zgradili današnje stolno župnišče. Kopalnišče sta odkupili cerkveni bratovščini sv. Križa in sv. Filipa Nerija z namenom, da na tem mestu zgradijo dom za ostarele duhovnike, ki pa je kasneje prišel v sklop semenišča. Skladišče, imenovano Zeughaus, in svet, na katerem je stalo skupaj s trgov ob njem, je semenišče dobilo v last šele leta 1729, ko ga je škof Sigismund Felix Schrattenbach kupil za 2.400 gld. Za prvo dobo dolgo-

³³ Milko Kos: Srednjeveška Ljubljana, str. 29 in Vladislav Fabjančič: Knjiga hiš III - str. 736, tipkopis v ZAL.

trajne zidave štejejo obdobje 1708-1730. Dela je vodil gradbeni odbor pod vodstvom operoza Janeza Antona Dolničarja. Cele stavbe niso zidali hkrati, najprej so postavili zahodni in južni trakt, ki je bil namenjen semenišču. Zidavo so zavirala tudi nesoglasja z mestnim svetom, saj se arhitekt zaradi varnosti ni mogel držati prvotnega načrta, naj severozahodni del stavbe postavi na slope in oboke. Tako so prvi del zgradbe pokrili šele leta 1712, v naslednjih letih pa so ga opremljali, kar kažejo računi za vrata in okna ter račun kamnoseka Luke Misleja za veliki portal z gigantoma z datumom 20. junija 1714. Po Dolničarjevi smrti 19. aprila 1714 je vodstvo del prevzel kanonik Jurij Andrej Gladič, ki je takoj pričel z zidavo vzhodnega trakta, namenjenega za stanovanja stolniških uslužbencev. Vendar je delo zaradi nasprotovanj sosednjega starega frančiškanskega samostana spet zastalo. Sodeč po virih so zidali naprej šele po letu 1729. Leta 1717 so se v zahodni trakt vselili gojenci štipendiranci posameznih ustanov. Notranjost je bila bistveno lepša kot danes, ko zaradi mnogih prezidav o velikih sončnih sobah skoraj ni več sledu. Za Ljubljano je dobila stavba poseben pomen leta 1725; takrat so v njej namestili prvo javno znanstveno knjižnico v Ljubljani, dediščino operozov.

Jugovzhodni del stavbe so začeli zidati po razrešitvi spora s frančiškanskim samostanom in ko so od magistrata kupili skladišče. Ni popolnoma jasno, kdaj so dela dokončali - vsekakor po letu 1731.

V drugem obdobje zidave od leta 1756 do 1772 je dela vodil generalni vikar in predstojnik zavoda Karel Peer. Čeprav so zidavo v glavnem končali že leta 1758, so stavbo notranje opremljali vse do leta 1772. Od takrat so semenišče v skladu z novimi potrebami še večkrat pre-

zidavali, pri tem pa pokvarili izgled več prostorov.³⁴

Stolno župnišče

Sedanje stolno župnišče, ki se nahaja za stolnico na naslovu Ciril-Methodov trg 5 oz. Vodnikov trg 6 (prejšnji naslovi 284 in 285 Semeniška 2, Pred škofijo 6 [5], Valvasorjev trg 6), so postavili konec leta 1825. Takrat so - kot že omenjeno - sem nastanili tudi tiste duhovnike, ki so opravljali funkcije, združene s pravico bivanja v kapiteljskih hišah, ki so jih porušili ob zidanju bližnjega semenišča. Na mestu današnjega župnišča sta prvotno stali dve hiši. Prva je bila že od XV. stoletja v lastništvu stolnega kapitlja, druga, znana kot Satelbergerjeva hiša, pa je stala v neposredni soseščini kopališča. Njeni lastniki so bili pred letom 1537 dediči zlatarja Avderja, nato zlatar Matija Magerlin, od leta 1600 pa Janez Satelberger oz. njegovi nasledniki. V začetku XVII. stoletja je tudi ta hiša prišla v last stolnega kapitlja, nakar se od leta 1641 do 1794 kot lastnik navaja bratovščina sv. Rešnjega telesa. Ves čas so v njej bivali najemniki, večinoma obrtniki. Po četrstoletnem presledku, ko je bila v lasti civilnih oseb, je hiša leta 1819 zopet prišla v cerkvene roke - spet je postala last stolnice oz. stolnega kapitlja.³⁵

Francišškanski samostan

O ljubljanskih frančiškanih viri poročajo že sredi XIII. stoletja. Samostan manjših bratov se prvič omenja leta

³⁴ Marijan Smolik: Kako so zidali semenišče v Ljubljani; Kronika II/1959, str. 90-96.

³⁵ Vladislav Fabjančič: Knjiga hiš III, str. 739-740, tipkopis v ZAL.

1269. Bil je zadnja pomembna zgradba v Mestu v smeri proti Poljanam. Samostan s cerkvijo in pomožnimi poslopji je zavzemal večji del današnjega Vodnikovega trga. Proti grajski strani je bila samostanu prizidana proti vzhodu obrnjena cerkev. Pred cerkvijo, približno pred današnjim Vodnikovim spomenikom, se je razprostiral nezazidan prostor, ki so ga uporabljali za pokopališče. Takoj za frančiškanskim samostanom in cerkvijo je potekalo mestno obzidje. Speljano je bilo od gradu naravnost po pobočju hriba, nato pa po zahodni strani nekdanjega Mestnega doma, današnjega Šentjakobskega gledališča, kjer je še danes ohranjen del stolpa nekdanjega mestnega obzidja. Obzidje je nadalje potekalo za hišami na vzhodni strani Študentovske ulice in naprej preko vzhodnega roba današnjega Vodnikovega trga do Ljubljance. Samostanska ali Kloštrska vrata so peljala skozi mestno obzidje ob nekdanji frančiškanski cerkvi, na mestu, kjer danes Vodnikov trg prehaja v Krekov trg.

Frančiškanski samostan so v XV. stoletju imenovali tudi spodnji, za zgornjega je veljal avguštinski, ki je stal ob Ljubljanci navzgor pred Špitalskimi vrati. Ljubljanski bratje sv. Frančiška so sprva pripadali veji minoritov-konventualov. Ker pa je v XV. stoletju disciplina v samostanu popuščala in so menihi tudi precej obubožali, je na pobudo kranjskega deželnega glavarja Wilhelma Auerperga leta 1491 ljubljanski samostan prevzela strožja veja reda sv. Frančiška t.i. observanti. Kmalu za tem je prišlo do obsežne zidave. V tem obdobju so tako poleg stolne in šentjakobske cerkve prezidali tudi frančiškansko cerkev.³⁶

Hudi časi so za ljubljanske frančiškane nastopili v do-

³⁶ Milko Kos: Srednjeveška Ljubljana, Lj. 1955, 29-31.

bi protestantizma. Velika večina ljubljanskih meščanov je prešla v novo vero in frančiškani, ki so bili od nekdaj odvisni od darov pobožnih katoličanov, so stradali. Protestanti so čedalje bolj odkrito kazali namero, da frančiškanski samostan popolnoma prevzamejo in so na frančiškanskem pokopališču pokopavali svoje mrtve.³⁷ Protestantska plemiča Ahacij Turn in Dietrich Turjaški sta od frančiškanov - v samostanu sta ostala le dva - v začetku šestdesetih let XVI. stoletja zahtevala naj prepustita samostan protestantom. Tudi Primož Trubar je odkrito grozil, da bo zavzel frančiškanski samostan. V nekem pismu je celo izrazil namero: "Prihodnjo nedeljo, ko se hode ljudstvo zbralo v špitalski kapeli, hočem iti v frančiškansko cerkev in tam pridigovati, ne da bi se za redovnike zmenili".³⁸ Tudi v devetdesetih letih XVI. stoletja so protestantski predikanti prihajali v frančiškanski samostan in še leta 1594 nadlegovali tamkajšnjega gvardiana Sigismunda Hallerja.³⁹

Zdi se, da je frančiškanski samostan ob koncu XVI. stoletja opustel. Vanj so se v začetku XVII. stoletja za krajši čas naselili jezuiti, tu pa se je za nekaj let nastanil tudi cesarski špital - sirotnišnica.

Nadvojvoda Ferdinand se je trudil, da se vsi meniški redovi, ki so se v času protestantizma odselili, vrnejo. Vendar so se ljubljanskega samostana polastili franči-

škani bosanske province z obljubo, da bodo tu ustanovili šolo za poučevanje mladine in noviciat. Obljube niso izpolnili, noviciat je kmalu ugasnil. Tudi njihovo delovanje v Ljubljani zaradi nepoznavanja "kranjskega" in nemškega jezika katoliški reformaciji ni koristilo v pričakovani meri. Tako je predstojnik avstrijske province frančiškanov Hieronim leta 1624 deželnega kneza prosil, naj ljubljanski frančiškanski samostan zopet priključijo avstrijski provinci. Ugotovil je, da je za ponovno oživitev samostana (vstopanje novicev) nujno, da tja naselijo menihe, vešče "kranjskega" in nemškega jezika ter obnovijo bogoslužje oz. spoved v teh dveh jezikih. Poleg tega je še menil, da ne bi škodilo, če bi ljubljanski konvent reformirali in očistili "pripadnikov divjega hrvaškega naroda".⁴⁰

Frančiškani so v samostanu bivali do leta 1784, ko so se preselili v nekdanji avguštinski samostan na današnjem Prešernovem trgu, kjer so še zdaj. Dve leti za odhodom frančiškanov so podrli cerkev, leto zatem ukinili pokopališče in porušili močno utrjena mestna Samostanska vrata. Ker je bilo po požaru jezuitskega kolegija aktualno vprašanje prostorov za licej, je Anton Tomaž Linhart, ki je bil od leta 1786 do 1792 okrožni šolski komisar, uspel pridobiti izpraznjeno samostansko poslopje. Po odobritvi njegovega načrta in izvršenih obnovitvenih delih v letih 1788-1790 se je v nekdanji samostan vselil licej. V liceju sta potekala filozofski in medikokirurški študij, dokler ju niso po letu 1848 razpustili. Poleg tega je bila tu v francoski dobi nastanjena visoka šola Ilirskih provinc, do leta 1852 teološki študij, gimnazija in licejska knjižnica pa do leta 1899. Svoje prostore je v licejskem posloplju do leta 1888 imel tudi deželni muzej. Stavbo so

⁴⁰ Prav tam.

³⁷ Ivan Vrhovec: Meščanski špital, Letopis Slovenske matice I. 1898, str. 35.

³⁸ Josip Gruden: Zgodovina slovenskega naroda, Celovec 1910, str. 645-648.

³⁹ Nadškofijski arhiv Ljubljana, KAL, spisi, fasc. 35, dopis predstojnika avstrijske frančiškanske province Hieronima deželnemu knezu Ferdinandu z dne 22. 1. 1624.

zaradi poškodb, ki jih je prizadejal potres leta 1895, morali v letih 1902-1903 podreti in nastal je današnji Vodnikov trg.⁴¹ Licej je imel sprva hišno številko 286, kasneje pa naslov Valvasorjev trg 1 oz. Vodnikov trg 1.

Mahrova trgovska šola

Hišna številka 287, kasnejši Cesarja Jožefa trg 12 [11] oz. Krekov trg 10, je naslov stavbe, kjer je bila v obdobju 1855-1918 nameščena zasebna Mahrova trgovska šola. Prej (v obdobju 1822-1855) je bil v tej stavbi hotel Pri avstrijskem dvoru, ki je zrasel leta 1834 poleg stražnice, na mestu kjer je prej stala vojaška žitnica.

Hotel Pri avstrijskem dvoru je bil sprva v lasti Vincencija Jaka in njegovega sina Avgusta, kasneje pa Antona Huberja. Znan je bil po tem, da so se v njem zbirali slovansko in slovensko čuteči izobraženci. Znamenit pa je bil tudi po svojih gostih. Don Carlos, pretendent za španski prestol se je v njem leta 1848 domnevno rodil, istega leta je bil tu gost tudi srbski knez Miloš Obrenović, leta 1850 pa avstrijski maršal Joseph Radetzky. Leta 1847 je tu bival znani naravoslovec Karl Kreil, ki je v sklopu svojih naravoslovnih potovanj obiskal tudi Kranjsko in - poleg ostalega - izmeril nadmorsko višino drugega nadstropja Mahrove hiše (303,26 m), na kar je dolgo opozarjala spominska plošča.

Trgovska šola, ki jo je od smrti Jakoba Franza Mahra leta 1845 vodil njegov sin Ferdinand Mahr, se je v stavbo o kateri govorimo preselila leta 1855 iz Kendove hiše na Mestnem trgu. V Ljubljano je na povabilo ljubljanskih

trgovcev Jakob Franz Mahr svojo šolo prestavil iz Gradca že leta 1833. Šlo je za zelo znano ustanovo, ki je bila prva te vrste v Avstriji - v njej so se šolali dijaki iz vse mo-narhije, prihajali so tudi iz evropskega dela takratne Turčije, ostalih evropskih držav ter celo Egipta in Indije. Leta 1909, ko je bila ustanova na višku, se je v njej šolalo 159 Slovencev, 38 Hrvatov, 30 Nemcev, 29 Italijanov in 13 Srbov. Po septembrskih dogodkih leta 1908 in potem ko so leta 1909 ustanovili dvorazredno državno trgovsko šolo v Ljubljani, so Mahrovo šolo Slovenci večinoma zapustili, saj je bila izrazito nemško orientirana. Ferdinand Mahr se je večkrat izkazal za zelo patriotičnega. Za časa vojne leta 1866 je odstopil šolske prostore za ranjence in si prislužil visoko odlikovanje, kasneje pa naslov dvornega svetnika. Cesar Franc Jožef je ob praznovanju šeststote obletnice začetka habsburške oblasti na Kranjskem leta 1883 obiskal Mahrov učni zavod in zelo pohvalil njegovo delovanje. Z letom 1918 je Mahrova trgovska šola prenehala s svojo dejavnostjo.⁴²

SKLEP

Prostor, s katerim se ukvarja naš pregled, je seveda precej povezan s slovensko zgodovino. Ustanovitev ljubljanske škofije je gotovo daljnosežno vplivala na nadaljnji tok dogodkov. Ne gre tudi pozabiti, da je ravno znotraj tega - pogojno rečeno - cerkvenega okraja v XVI. in za-

⁴¹ Fran Zwitter: Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918, Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani, Ljubljana 1969 - str. 35.

⁴² Fabjančič: Knjiga hiš III, 744-745, rokopis v ZAL; Peter pl. Radics: Alte Häuser in Laibach 1912; Die Handels-Lehranstalt in Laibach zum 6. Juli 1884, herausgegeben vom Gremium der Kaufleute in Laibach.

četku XVII. stoletja prišlo do burnih dogodkov. Nastop Trubarja in njegovih predikantov ter kasnejša neprizanesljiva rekatolizacija škofa Tomaža Hrena so se v veliki meri odigrali prav tu ali nedaleč proč (npr. sežig enajstih vozov luteranskih knjig na mestnem trgu). Tudi kasnejše burni dogodki prostora okrog stolnice niso zaobšli (npr. protestne demonstracije Slovencev septembra 1908, ko so ustrelili Ivana Adamiča in Rudolfa Lundra, protestno zborovanje slovenskih žena in deklet pred škofijo leta 1943, ko so zahtevale izpustitev zapornikov in internirancev).

Mestni predel, ki smo ga predstavili, je - poleg ostalega - zanimiv tudi zato, ker se na njegovih tleh stikata na eni strani izrazito materialna, na drugi pa neprofitna, duhovna komponenta. Obravnavani kare sta v starejši zgodovini omejevali Špitalska ulica in cesta, ki so jo poimenovali pred Škofijo, mejil pa je tudi na današnji Mestni trg. Obdajal ga je torej prostor, kjer so bile nameščene najpomembnejše trgovine v Ljubljani. Ta koncentracija materialnega življenja, ki se je - kot je bilo omenjeno v uvodu - stekalo čez Ljubljano skozi Špitalska vrata, je na nek način v nasprotju z objekti, ki so zrasli le nekaj deset metrov proč. Špital, špitalska cerkev, škofija, cerkev sv. Nikolaja (kasnejša stolnica), kapiteljske hiše (pozneje župnišče), frančiškanski samostan in semenišče so bile glede na relativno majhnost prostora številne zgradbe, katerih poslanstvo ni bilo izpolnjevanje totranskih, materialnih ciljev. Z izjemo špitala, ki je bil (vsaj izvirno) humanitarna ustanova, se vse zgradbe delijo na dve skupini. Prva je služila bivanju in poslovanju ljubljanskih trgovcev oz. obrtnikov, za drugo pa je značilno, da služijo sakralnemu namenu, ali pa so z njim neposredno povezane. Seveda je - oh upoštevanju stavb,

namenjenih upravnim in obrambnim namenom - tovrsten dualizem mogoče najti povsod po mestu. Vendar je za obravnavani prostor značilen strnjen blok sakralnih stavb, katerega srednjeveški zametek predstavljata cerkev sv. Nikolaja in stari frančiškanski samostan na današnjem Vodnikovem trgu. Sredi XVIII. stoletja je bilo stanje v kareju med Špitalsko ulico in obzidjem ter Ljubljano in ulico, ki so ji takrat rekli Pred škofijo, naslednje: na njegovem zahodnem robu je stal špital, ki je bil last mesta, vzdolž Špitalske ulice pa hiše s stanovanji in lokali ljubljanskih trgovcev. Vzhodno od špitalske cerkve sv. Elizabete in hiše št. 281 (danes Ciril-Metodov trg 3 - Schillingov, kasneje Codellijev kanonikat) pa vse do mestnega obzidja med frančiškanskimi vrati in Ljubljano so se nahajale same cerkvene stavbe. Meja med svetnimi in posvetnimi zgradbami je bila torej precej izrazita. Tovrstno oblikovanje tega dela mesta je narekovala ustanovitev ljubljanske škofije leta 1461 - vse naslednje urbanistične spremembe do konca XVIII. stoletja so bile njeno logično dopolnjevanje.⁴³

⁴³ Prvi resnejši poseg v ta zaključen prostor je prinesel šele čas Jožefa II., ko je stavba frančiškanskega samostana spremenila svoj namen in postala šolsko poslopje.

LITERATURA IN VIRI

- Rudolf Andrejka: Zgodovina kramarskih hišic v Prešernovi ulici, Kronika slovenskih mest, V/1938
- Rudolf Andrejka: Trgovska zgodovina Špitalske ulice v Ljubljani, Lj., 1935
- Rudolf Andrejka: Trgovsko življenje Ljubljane pred sto leti, Trgovski tovariš l. 1934
- Vladislav Fabjančič, Knjiga hiš III, tipkopis v ZAL
- Josip Gruden: Zgodovina slovenskega naroda
Die Handels-Lehranstalt in Laibach zum 6. Juli 1884
- Milko Kos: Srednjeveška Ljubljana - topografski opis mesta in okolice, knjižnica Kronike - zv. 1, Lj., 1955
- Peter pl. Radics: Alte Häuser in Laibach, 1912
- Majda Smole: Ljubljanska stolnica, Ljubljanski župnijski urad, Lj., 1982
- Marijan Smolik: Kako so zidali semenišče v Ljubljani, Kronika II/1959
- Viktor Steska: Ljubljanski škofijski dvorec, Zbornik za umetnostno zgodovino VII/1926
- Janez Veider: Stara ljubljanska stolnica, Lj., 1947
- Ivan Vrhovec: Meščanski špital, Letopis Slovenske Maticе za l. 1898
- Fran Zwitter: Višje šolstvo na Slovenskem do l. 1918, Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani
- Nadškofijski arhiv Ljubljana: KAL, spisi - fasc. 35, frančiškani in škofijska pisarna V, geslo kanonikati, fasc. 32
- Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zapisniki sej mestnega sveta (Gerichtsprotocolle) COD IC/6
- Zgodovinski arhiv Ljubljana, računske knjige, COD XIII/20

Highlights from the History of the Area of Ljubljana Situated between the Ljubljanica River, Ciril-Methodov Square, Stritarjeva and Kopitarjeva Streets

Dragan Matić

Introduction

Medieval Ljubljana was divided into three distinct town squares: Stari trg, Novi trg and Mesto. The area discussed in this study was located in the Mesto section of town - a section vitally important to the development of trade in Ljubljana. The layout of the roads in the Middle Ages predominantly followed the ancient Roman roads. An important Roman road along the trade route leading from the coast to the north ran just west of medieval Ljubljana, along the outskirts of the Roman town of Emona. Ljubljana was linked to this route by a road that entered the city at a crossroads situated where the main post office now stands on Slovenska Street, and which led across the Lower Bridge (also known as Špital Bridge) to the Mesto Square. Although the roads of ancient Emona had little or no effect at all on the layout of the medieval town, the ancient Roman main roads leading into the town centre in combination with the Lower (Špital) Bridge, evidently did. The immense importance of the Lower (Špital) Bridge together with the area in its proximity is also reflected in the statistics on the items of trade that passed through the five town portals. In the 16th century, the great majority of these entered or left the city through the Špital Gate, while significantly less goods passed through the other four city gates. The routes followed by the main roads leading out of the town and the layout of the buildings indicate that such a high concentration of goods passed this way already several

centuries earlier, in the Middle Ages. The Mesto section of the town (later known as Mestni trg, i.e. Town Square) grew out of the burgrave's need and interest to divert the flow of traffic which passed by the western outskirts of the settlement into the city, along a new and safer route behind fortified walls, by imposing an ordinance (Strassenzwang) compelling all travellers to pass along this route.

The Špital Bridge

The road to town led over the Stari (Old) Bridge, known also as the Spodnji (Lower) and later as the Špitalski (i.e. Hospital) Bridge, which was built in the 14th century, on through the Špital Gate and through it into the Mesto area. The bridge was wooden and was replaced several centuries later in 1842 by a stone bridge. In the area just outside the Špital Gate stood market stalls, where, by tradition dating back to the Middle Ages, butchers hawked their wares. New stalls were later added to fill the gaps, so that by 1769, the bridge was covered on both sides with them. The butchers were in time joined by pedlars, so that the bridge became a point where various merchandise was sold. The owners of these stalls were predominantly Slovene pedlars from the country, who had built up a business in their home-towns sufficient enough to support the sale of goods in Ljubljana. These made up the beginnings of the Slovene merchant class, or middle class.

Špital Street

Upon crossing the Špital Bridge and strolling past the pedlars' stalls, the traveler would enter the Mesto area via Špital Street. This street, now known as Stritarjeva Street differed considerably from its modern-day successor. Right until the great earthquake that struck Ljubljana, Špital Street was so narrow, that two wagons could barely pass each other. Although most of the houses were only two stories high until the 19th century, the street had a dark and confined air - as had the living quarters and shops lining it. The living conditions were even poorer just before and during the 18th century, when the Špital Gate, crowned by a two storeys high watch tower, blocked out the sunlight and prevented fresh air from circulating in the streets beneath it. The pedlars' stalls huddled close to the buildings on either side of the street presented an additional obstacle to the steady flow of traffic and although they were removed in the 18th century, Špital Street remained basically unchanged until the earthquake in 1895. After this disaster, all the houses, with the exception of the Krispers' house which was situated close to the Mestni trg, were torn down, and the street was broadened to its present-day width. The new buildings which grew in place of the old often occupied the same amount of space previously occupied by two or three of their predecessors.

The Municipal Špital

The first house immediately after the Špital Gate on the left side of the street lent its name to the bridge, the city gate and the street. In the Middle Ages, the word Špital meant both an orphanage and a hospice at the same time. The legend that the Špital was founded in 1345 by the Hungarian Queen Elizabeth has been proven a fallacy and its origins

traced to the fact that the patron saint of the Špital church was St. Elizabeth. The municipal Špital gradually became one of the most important institutions in Ljubljana. A great number of affluent persons (including Emperor Friedrich IV and Ferdinand I), donated funds, regular payments or real estate to the Špital, providing the institution with a regular source of income. As a number of pious feudal lords donated entire farms, complete with their serfs to the Špital, it became the first feudal estate to whom the serfs were obliged to pay the same taxes as to their former lords. As a result of this, there were numerous feudal estates in Carniola with more than a half the regular amount of bondsmen. The extensive Špital properties were managed by the Špital Ward, who was holder of one of the most respectable functions in the municipal government, and ranked second only to the mayor of the city and the judge.

The Špital church, together with the Špital, was built in the 14th century and is one of the oldest churches in Ljubljana. It was a very popular house of God and always full during mass. The number of paid masses soon grew, so frequent, that the Špital chaplain could not possibly read them all and needed the assistance of priests from the other churches in Ljubljana. Just as the Špital Ward, the Špital chaplain was appointed by the municipal government and the post, due to the high income, was a prestigious one. The interest was in fact so high, that the authorities issued "expectancies" years in advance, which means that certain priests were promised the ministry upon the death of its holder, even before the post was vacated.

The Špital church plays a special role in Slovene history, as it was from its pulpit that the Protestant preachers proclaimed the new faith which became anchored firmly amongst the burghers of Ljubljana and which the Catholic Reformers found difficult to root out at the end of the 16th and beginning of the 17th century. The first Slovene Protes-

tant, Primož Trubar, chose the Špital church to spread the new, Lutheran faith, knowing well that in order to secure the greatest amount of success, he would have to start amongst the burghers of the provincial capital. Without doubt, the Špital church was a burghers' church in the true sense of the word. The establishment was under the jurisdiction of the town administration, the city of Ljubljana was owner of the Špital lands and properties and both the wardship and the chaplaincy of this institution were conferred solely to burghers of the town of Ljubljana. The Protestants took over the Špital church entirely in 1564, and it remained in their hands for fifty years. The take-over was carried out upon the outbreak of the plague, when the greater part of Ljubljana's inhabitants had fled the city. The situation, however, changed dramatically when the Archduke Ferdinand and the new Bishop of Ljubljana, Tomaž Hren, came to power at the end of the 16th century. The Bishop's primary concern was to expel the Protestants from the Špital church - their main stronghold in Ljubljana. In 1600, the Bishop entered the church at the head of a procession, partially demolished its furnishings, and ordered all the Protestant books within it torn from page to page. The members of the Town Council, most of whom were Protestants at the time, embraced the Catholic faith again under duress, and ordered a great feast for the re-consecration of the church one year later, the cost of which amounted to 100 guldens (the price of half a feudal estate).

In time, the Špital building grew, as its neighbouring houses were steadily bought up by the municipality. The function of the building was finally altered by the French, who moved the nativity ward, poorhouse and hospice to the civil Lazarite hospital situated on present-day Slovenska Street. The vacated premises were let to innkeepers and private lodgers while the local government of the Gorenjska region, known as the "Kresija", occupied the remaining

rooms. The "Kresija" continued to hold office in the building until 1849 and gradually the old name was supplanted by the name of the local government. After the earthquake in 1895, the building was demolished and the building of the treasury of the burghers' estate was erected in its place in 1898.

House No. 272 - Špitalska 8

In the 16th century, this house was owned by a bakers' family - the Stofls. From 1672 to 1743, two tailors with the surname of Scheidt are listed as its owners, after which it was once more a bakery, although this time the property of the Golob family. From 1786 to 1893, all the house owners were army surgeons, the first of which, Jožef Panoš, occupied the premises until 1802. He was followed by France Paltauf and when the latter died in 1816, the house was owned by army surgeon Krištof Materna and later inherited by his son Kajetan. The house was then bought by the merchant Karl Weber and purchased off him by the municipality, who had it demolished in order to regulate the flow of traffic on Špital Street. The place where it once stood is now covered by Stritarjeva Street and a part of the palace of the treasury of the burghers' estate. From 1847 onwards, the house also harboured a number of workshops with shop-fronts.

House No. 273 - Špitalska 6

The next house in the street, situated on the left corner of the former Špitalska and Lingarjeva streets in the area now occupied partly by the "Kresija", was owned at the beginning of the 17th century by the baker Luka Hugel and his heirs. From 1634 to 1641, its owner was Mihael Taller, Postmaster and Judge of the Town of Ljubljana. Until 1720, the

house was then owned by Jernej Hmel and his heirs, followed by the merchant Tomaž Vincenc Mulič. From 1755 to 1808, the building was owned by the innkeeper Matija Šlibar, and inherited after his death by his wife, Cecilija. The popular inn was then taken over by Janez Kuk. In 1815, the house was bought by the municipal clerk Josip Vidic. The famous pharmacy "Pri zlatem jelenu (By the Golden Hart) was situated in the corner of the house until 1809, when it was purchased by the pharmacist Mayer, who moved it to the house of the merchant Jaklič, situated on today's Prešernov trg (Prešernov Square). From there, the pharmacy moved to its current location - the former property of an insurance agency.

The building was purchased in 1870 by the merchant Janez Več, and served as office room for manufactured goods tradesmen.

House No. 277 - Špitalska 4

On the right hand corner of Špitalska Street, at the corner of Špitalska and Lingarjeva (known today as Stritarjeva and Mačkova), stood the two-storey "old pharmacy", owned in the first half of the 17th century by the families Vuga and Markovič. From the mid-17th till the mid-18th century, the house was owned by the noble Russingers, otherwise known as the Rosenheims. Until the beginning of the 19th century, its owners were: the widow of the pharmacist Ramschissel, Katarina, followed by pharmacists Nikolaj Faber and Karl Schimmer (in that order). When the building was bought in 1810 by the French wartime publisher of Jewish origin, Moses Haimann, it was turned into a workshop with a shop-front and an exchange office. The Heimanns became the richest merchants in Ljubljana and made particularly big profits during the Congress of the Holy Alliance in 1821 by offering their financial services to numerous illustrious per-

sonages attending the Congress. The wealthy family contributed the enormous sum of 270,000 guildens and their memory lived long in the names humorously given by the inhabitants of Ljubljana to four Corinthian pillars, two of which still decorate the entrance of a shop at the corner of Stritarjeva and Mačkova streets today. Long after the ownership of the house had passed from the Heimann family into the hands of others, the shop was known amongst Ljubljana's burghers as "Zu den vier israelitischen Säulen" (by the four Israeli pillars). The next owner of the property, the merchant Kordin, together with his Viennese partner Ferdinand Melhior Schmitt, opened a shop for accessories and goods imported from Nuremberg in the building. After the earthquake, the new owner of the house, Viljemina Kordin, erected a three-storey house on the same site, which still stands today and which was later owned by a merchant of manufactured goods, Mr. Ihla. The house was bought after World War I by the merchants Janko Lenassi and Anton Gerkman, who set up a workshop with a shop-front in it.

House No. 278 - Špitalska 2

At the end of Špitalska Street, opposite the Krispers' house (currently known as Mestni trg 27), stood a house which was torn down after the earthquake. The space it stood on was used almost entirely in order to expand Stritarjeva Street, as the building had stood well over the current edge of this road. At the beginning of the 18th century, the house was owned by the noble Anton Janežič, followed until the turn of the century from 1720 onwards by the noble merchant Lovrenc Tomšič, from 1765 onwards by Ljubljana's renowned cloth merchant Ivan Miha Kuk (who was Mayor of Ljubljana from 1767 to 1770), the merchant Matevž Mulle and finally Lenart Vogou, who established a large grocery store and an ironmongery in the house on the corner. The

merchants who owned the house in the 19th century were not Ljubljana burghers. These were, in succession: Jakob Vosou from Slovenia's Gorenjska region, Julius Weidlich a Moravian German, Josip Pavlin from Slovenia's Dolenjska region and Jakob Klauer from the Slovenian Koroška region. The shop continued to operate after the earthquake, until the building was demolished in 1898.

Grobelnik House

When the house on Špitalska 2 was torn down, the house next to it became "the house on the corner". It was also then that it received the address it still carries today: Stritarjeva 2. Built after the earthquake by the merchant Ivan Grobelnik, the house changed many owners, ranging from the Credit Bank, to the merchant Emerik Mayer, the Mercantile Bank and the merchant Oskar Schmitt, who purchased it in 1933. The house at Stritarjeva 2 occupies the site where a house with the number 279 once stood. The owners of this property were: the Tishler family in the 16th century, the Bobnar and the Gaionzel families in the 17th century, the noble Graffhaidens in the 18th century, followed by the noble Stainhoffens, and finally the merchant Perko Schmitt. The same house also harboured a grocery shop in the 18th century.

House No. 280 - Pred škofijo 3 (today Ciril-Metodov trg 3)

The building was owned in the 16th century by the Ester family. The most famous member of this family was Andrej Ester, who was Judge of Ljubljana from 1551-1553. The Esters were succeeded by the Steklina family, which also produced a judge, Jurij Steklina. From 1601 to 1674, the house was owned by the Vrbec family, the most prominent of

whom was Pharmacist and Mayor, Janez Krstnik Vrbec, who inherited the house in 1601 from Školastika, the widow of Jurij Steklina. Until the middle of the 19th century, the house was owned in succession by the Koruza family, Anton Janežič, Janez Jurij Markovič, Francesco Gamba, the Mayor of Ljubljana (from 1752 to 1765), the Prombergars, and finally Janez and Ana Licht, who set up a library in it. Later, the house was purchased by the merchant Šantel, who used it to expand his mercantile goods shop from the neighbouring house of 279 (today Ciril-Metodov trg 2).

The Codelli Canonry (today's Ciril-Metodov trg 3)

The building was owned from 1567 to 1587 by the noble Janez Khisel, the Governor of Carniola (which was a high office in the provincial administration), and became the property of his inheritors in the 17th century. The house was declared a tax-free property in 1560 by Archduke Karl I - a privilege tied to the real estate as such, regardless of the rank of its owner. The house was next owned by the noble family of Mosconi, followed by the Fabijančič family (until 1714). The house was municipal property from 1740 to 1720, after which it was purchased for 4,500 guildens by Canon Jakob Schilling. In 1778, the house became a part of the Codelli and Raab benefice and divided amongst two owners in 1811. One half went to the Codelli Canonry while the owners of the second half were the noble families of Kahlberg, Sparovitz, the Countess Frančiška Stubenberg and Jožef Kordin. In the 20th century, it was inherited by Kordin's widow and Franc Drofenik. The house also served as a grocery store in the 19th century.

The Bishop's Palace (Ciril-Metodov trg 4)

The construction of the initial palace building was or-

dered by Bishop Krištof Ravbar in 1512 and the works were supervised by the famous architect Avguštin Tifernus, who later became a professor at the University of Vienna. Doubtless the earthquake in 1511 was one of the main causes necessitating the construction. The palace was a one-storey building with two wings, and a gable end, which faced the Ljubljana on one side. In the mid-17th century, the building was raised by one storey. The palace's beautiful arcaded courtyard was constructed in 1695 by Bishop Žiga, Count Herbertstein. The north end of the palace was built later, in 1733, during the time of Felix, Count Schrattenbach. Bishop Karl, Count Herbertstein, ordered restoration work done and added the present facade with wreathed ornamentation, which was constructed by Leopold Hofer.

The Bishop's Palace, which was one of the most beautiful palaces in Ljubljana, served as accommodations for illustrious guests during their stay in the town. These included the three Hapsburgs: the Holy Roman Emperor Leopold I (in 1660), Archduke Karl I (in 1805) and Emperor Franz I (in 1818). In 1797 the Palace was home to the French General Bernadotte, and later the abode of three Governors of the Illyrian Provinces: Marshal Marmont, General Bertrand and Marshal Junot. In 1797, the Palace was visited by Emperor Napoleon and during the Congress of the Holy Alliance in 1821 it was the abode of the Russian Czar Alexander, who stayed there for five months.

The Cathedral

The original cathedral was built by the mid-13th century at the latest and was torn down in 1701-1704 in parallel to the construction of the new cathedral on the same site. The decision to build the new cathedral was made by the Dean of the Cathedral and Cathedral's Vicar Janez Anton Dolničar, a member of the Academia Operosorum. The Cathedral was

built to the plans of one of Rome's most prominent architects, Andreas Pozzo, and the construction works were carried out by the Ljubljana stonemason Franc Bombasi (a Venetian by birth) and Pietro Janni from Milano. They were assisted by the master mason Jugovic, and later also by Gregor Maček. The constructors used lime to which wine had been added in order to make the walls more strong and durable. The dome was wooden (for lack of funds) and secured onto a framework of iron girders. The new dome was painted by Giulio Quaglio. When the old belfry was torn down in 1704, two new, bulbous baroque cupolas with a volume of "4 bushels" were erected between 1705 and 1706, in which relics and parchments were stored. In 1707, a 6.4 ton bell was hung in the belfry and on May 8 of the same year, a solemn consecration ceremony was held in the presence of the Emperor's emissary, Duke Joseph of Eggenberg and several other illustrious personages. In 1841, a new cupola was constructed by Master Mason Matej Medved in place of the old one painted in 1844 with frescoes by Matej Langus.

The Seminary

Construction of the Seminary was begun in 1708 north of the Cathedral, to the plans of Carlo Martinuzzi and went on for more than 50 years. The construction works were supervised by a committee headed by Janez Anton Dolničar - the same man who had begun the construction of the Cathedral, and continued after his death in 1714 by Jurij Andrej Gladič. Not all the buildings were raised at the same time. The first to be completed were the west and south wings, which were intended for use by the monks of the seminary alone. The construction of the other part of the seminary was slowed down by conflicts with the municipal council, because the contractors had already begun building outside

of the boundaries of the designated building lot. In addition, the friars of the neighbouring old Franciscan monastery were also opposed to the construction works. Regardless of the situation, however, in 1717, the first students moved in. The building became particularly significant for Ljubljana in 1725, when the city's first public scientific library the heritage of the Academia Operosorum, was established in it. The southwestern section of the complex was only built after the dispute with the Franciscan monastery had been settled and when the Church had purchased an old warehouse off the municipality. It is not entirely clear when the works were concluded, but we can say with surety that it was after 1731. The second phase of construction was supervised by the Cathedral's Vicar and Dean, Karel Peer. Although the construction works were concluded in 1758, the furnishing of the building's interior went on until 1772.

The Franciscan Monastery

The Franciscan monastery was mentioned first in a document dating back to 1269. It was the last important building in the town before one reached the Poljane area. The monastery, together with its church and ancillary buildings, took up the greater part of what is now Vodnikov trg (Vodnikov Square). A church facing east was later built nestled close to the monastery walls. Before it, approximately where the Vodnik memorial stands today, was a cemetery. Directly behind the monastery and church ran the city walls. The walls continued on from the Castle, followed the curve of the hill and then continued along the western side of the Town Entertainment Hall, (where the Šentjakob Theatre now stands), where a part of one of the watchtowers in the fortress wall is still preserved today. The wall then continued on behind the houses on the west side of Študentovska (Students') Street and on towards the eastern edge of what is

now Vodnikov Square, down to the Ljubljana. The monastery gate, known as the "Kloštrska" gate was located in the city walls close to the former Franciscan church, where Vodnikov trg now meets with Krekov trg (Krekov Square).

The Reformation in Slovenia was a time of severe hardship for the Ljubljana Franciscans. The great majority of Ljubljana's burghers embraced the new faith and the Franciscans, who were traditionally dependent upon the donations of pious Catholics, suffered hunger and want. The Protestants showed their intent to take over the monastery increasingly more openly and as time went by they began burying their deceased in the Franciscan cemetery. The demand that they leave the monastery was addressed to the Franciscans several times by the Protestants and the monks were harassed within the monastery itself. It seems that the Franciscan monastery was deserted at the end of the 16th century and inhabited later for a short while by the Jesuits. For a few years, it also became the home of the Emperor's Špital, or orphanage.

During the Counter-Reformation, the Archduke Ferdinand made efforts to bring all the orders of monks which had moved out of Ljubljana back into the city again. The Ljubljana monastery was given over to the Franciscans of the Bosnian Provinces, who promised to establish a school for youths and novices. Yet the promise was not kept and the novitiate soon became deserted. Nor did their establishment in Ljubljana provide the Catholic Counter-Reformation with the helpful support it desired, as the monks were none too familiar with the "Carniolan" and German languages. As a result of this, the head of the Austrian Franciscan province, Hieronymus, addressed a request to the landgrave in 1624 that the Ljubljana Franciscan monastery be made a part of the Austrian Franciscan province once again and that monks fluent in the "Carinthian" and German language be settled in it. The Franciscans remained in the monastery until 1784,

when they moved to the former Augustinian monastery situated on what is now Prešernov trg (Prešernov Square), which is still inhabited by Franciscans today. Soon after the monks left the monastery, the church was demolished, the cemetery closed and the strongly fortified Samostanska vrata (Monastery Gate) was torn down. The monastery was later rebuilt, and from 1788-1790, it housed a lyceum. During the period of French occupation, it served as a secondary school such as were established throughout the Illyrian Provinces and later as a "gymnasium" and lyceum library. The building suffered damage in the earthquake and was torn down in 1902-1903. The area is now covered by Vodnikov trg.

The Mahr School of Commerce (Krekov trg 10)

This building of the Mahr School of Commerce was built in 1834 on the site where a military granary once stood. Initially, it was a hotel of considerable renown called "The Austrian Court". It was a favourite gathering place of Slovene intellectuals and a number of quite famous persons stayed in it during the relatively short time it was in operation. In 1848, Don Carlos, pretender to the Spanish throne, was born here, and in the same year, the Serbian Prince Miloš Obrenović was a guest, followed in 1850 by the Austrian

Marshal Radetzky. Five years later, in 1855, the famous Mahr School of Commerce - the first of its kind in Austria was opened. The school was attended by pupils from all reaches of the Monarchy and some even came from Turkey, a number of other European countries, as well as Egypt and India. The Mahr School of Commerce was closed in 1918.

Conclusion

The area covered in this study is a point where the material components and the non-profit, spiritual components of life meet. Bordering on the Town Square, the area was surrounded on one side by Špitalska Street and on the other by Ciril-Methodova Street. These two streets and the square are also where the most important shops in Ljubljana were located. This concentration of material and goods-oriented activities form a considerable contrast with the sacral buildings erected only a few dozen metres away. The dividing line between the secular and the profane buildings was evidently quite clearly marked. The founding of the Diocese of Ljubljana in 1461 set the precedent for this combination, and all subsequent urbanistic alterations that occurred until the end of the 18th century were only a logical sequel.

REPRODUKCIJE

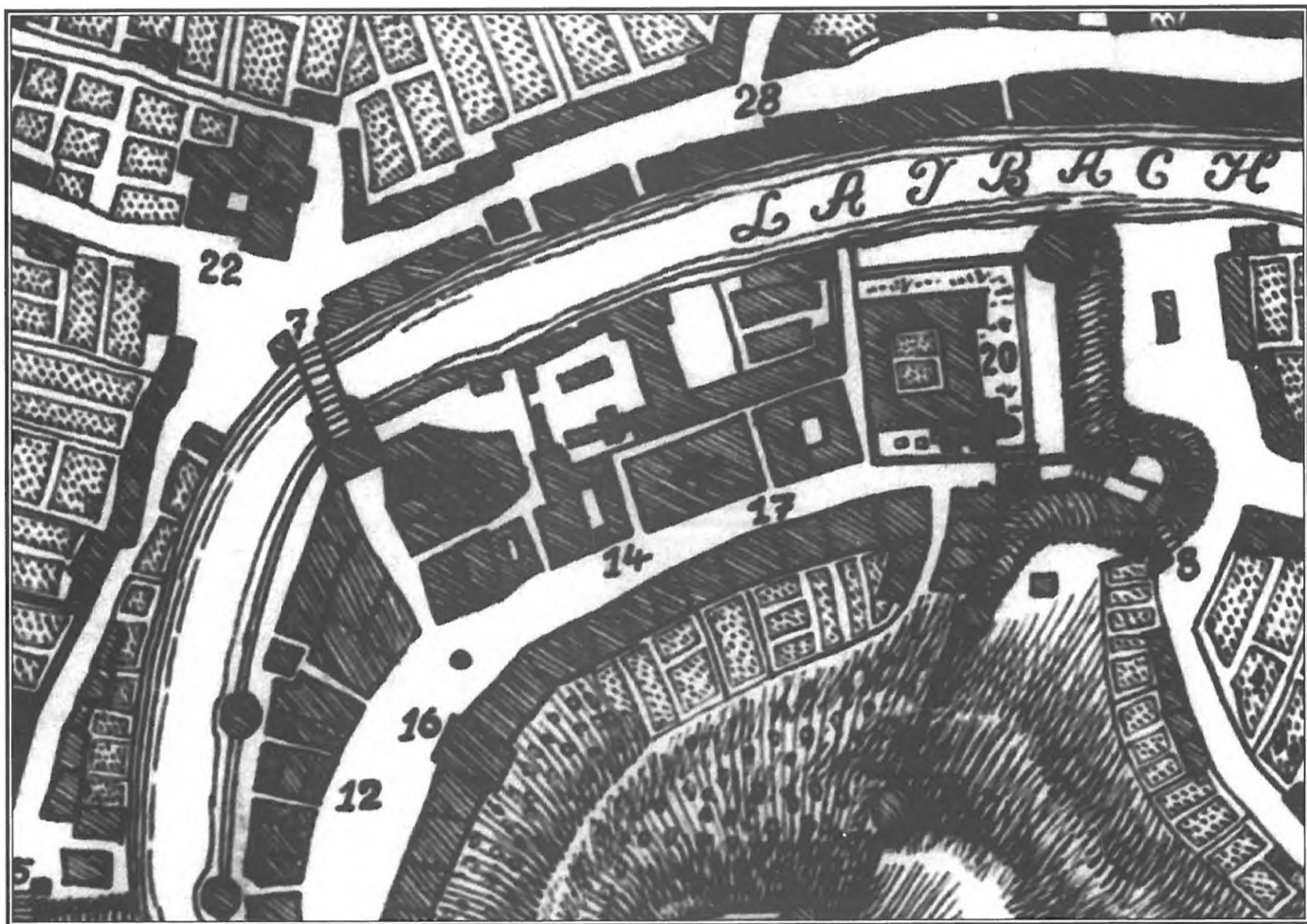

1

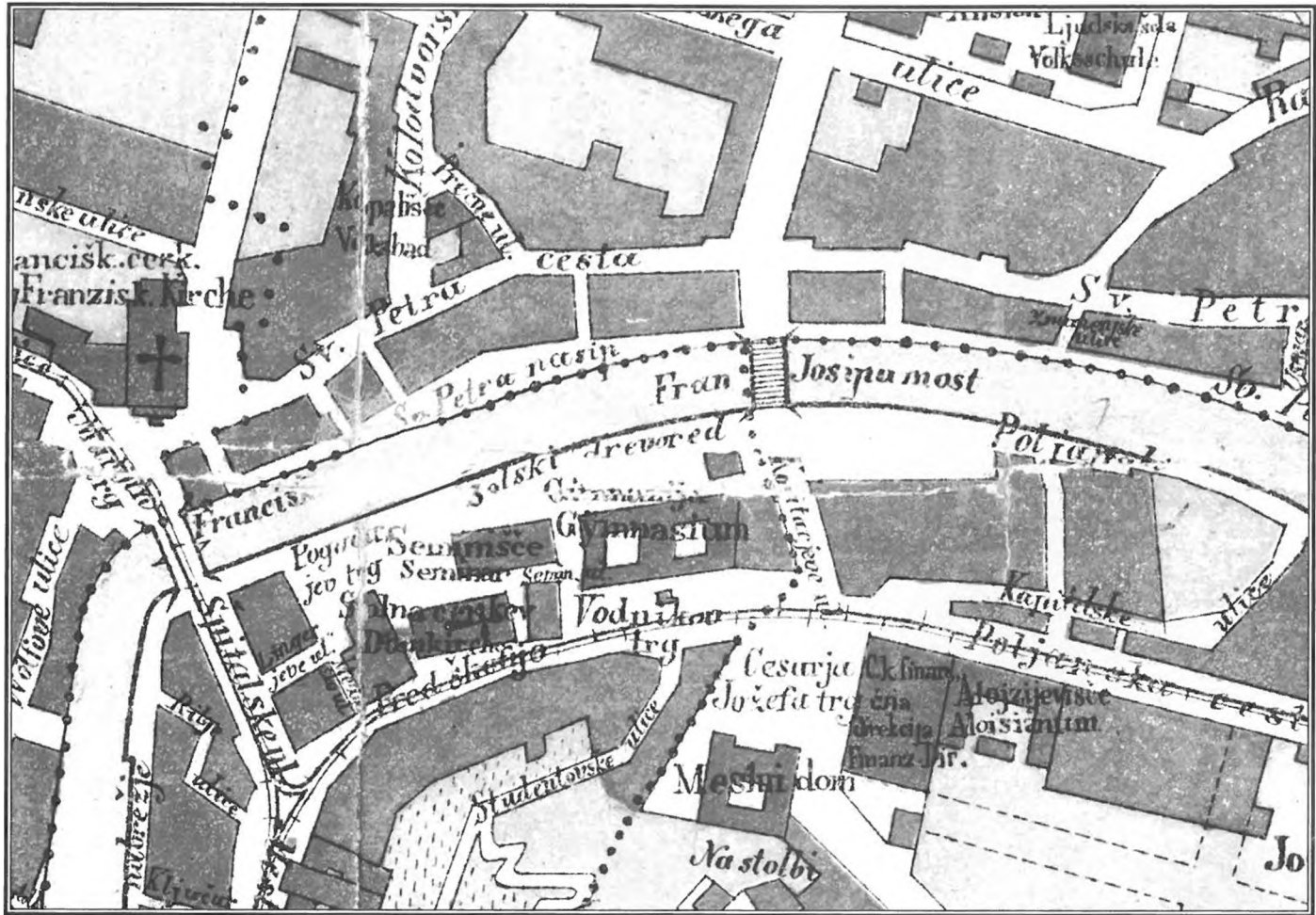
Andreas Trost, **Veduta Ljubljane (bakrorez iz Valvasorjeve knjige Topographia Ducatus Carnioliae modernae, 1679)**, detajl
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), NEG 1 (fotografske plošče)

2 Andreas Trost, **Velika veduta Ljubljane (bakrorez iz Valvasorjeve knjige Slava vojvodine Kranjske, Ljubljana 1689)**, detajl
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Risbe, slike in grafike (LJU-347)

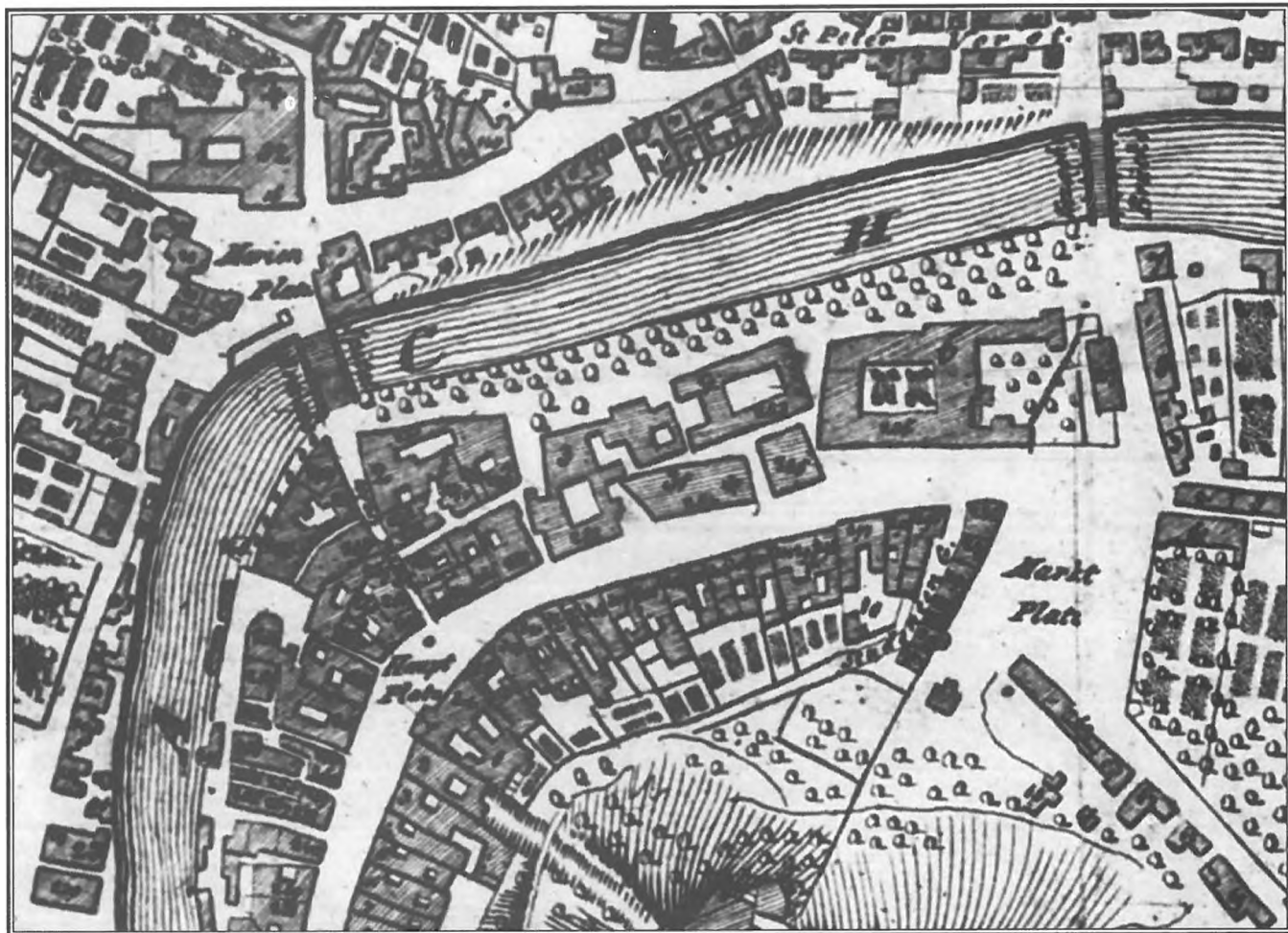

3 Janez Dizma Florijančič, **Karta Ljubljane in predmestij, 1744** (iz *Ducatus Carnioliae tabula chronographicae...*), detajl
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zemljevidi in karte (LJU-337), št. 622

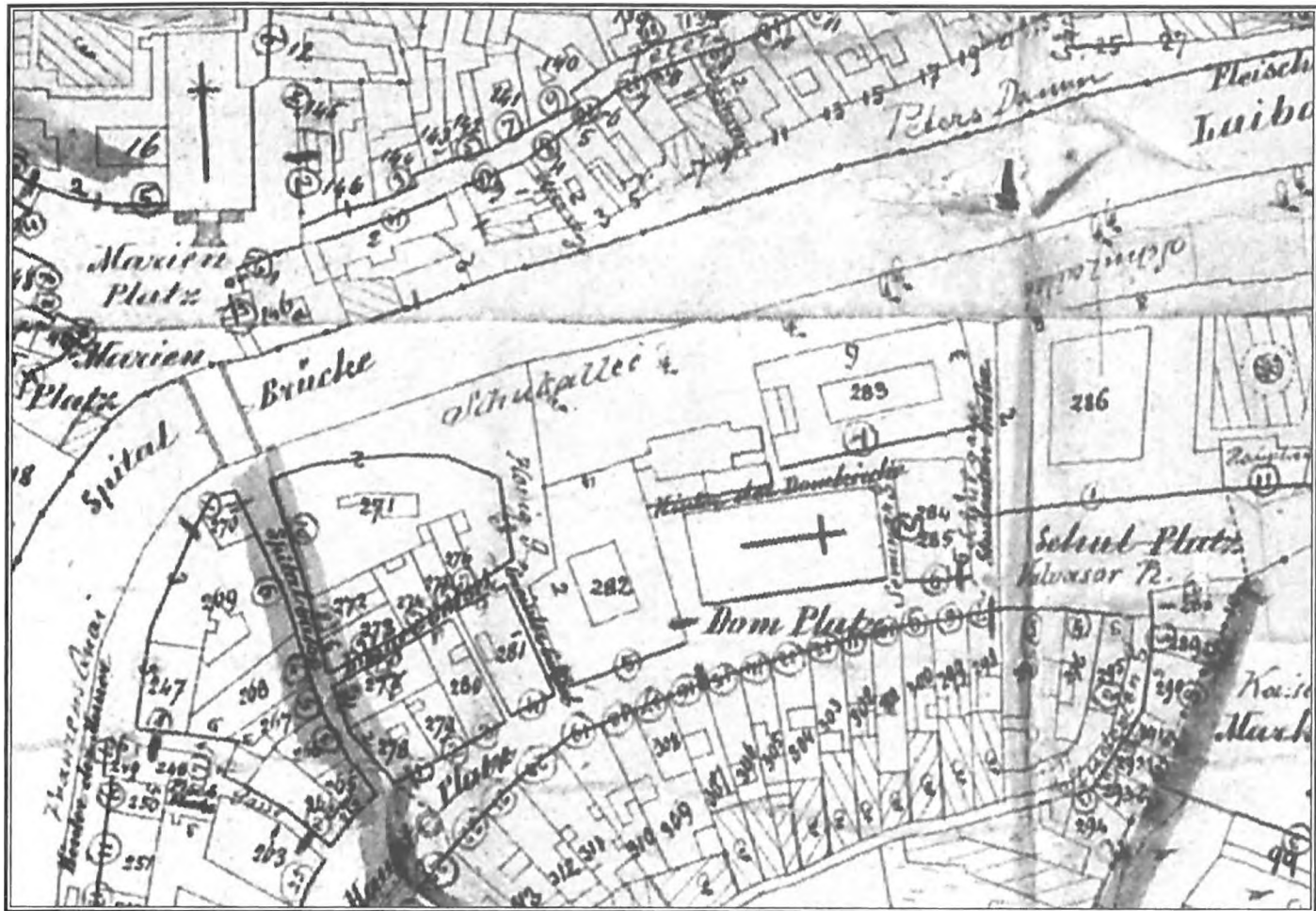

4

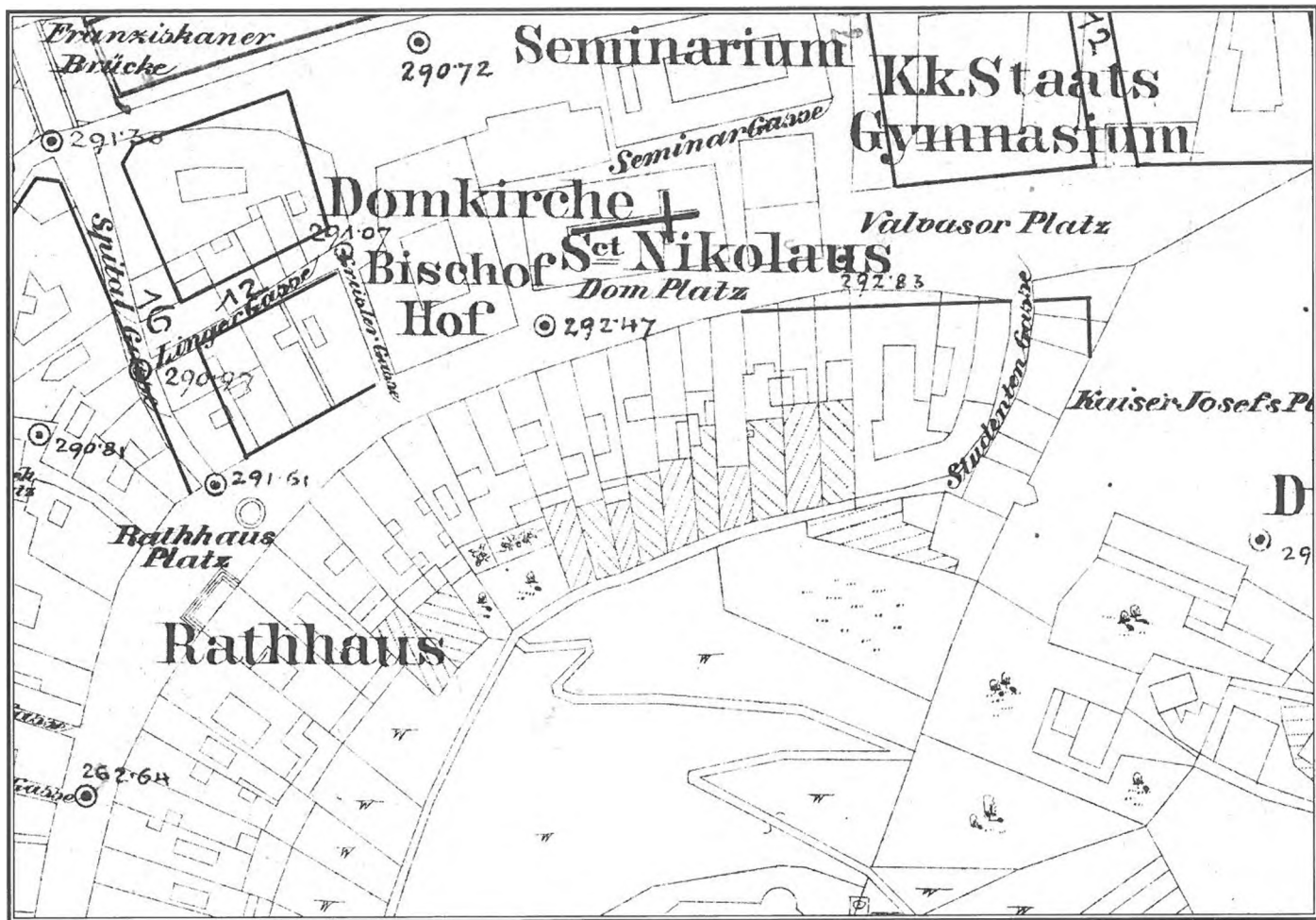
Ciril Metod Koch, **Načrt mesta Ljubljana, 1902**, detajl
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zemljevidi in karte (LJU-337), (1225)

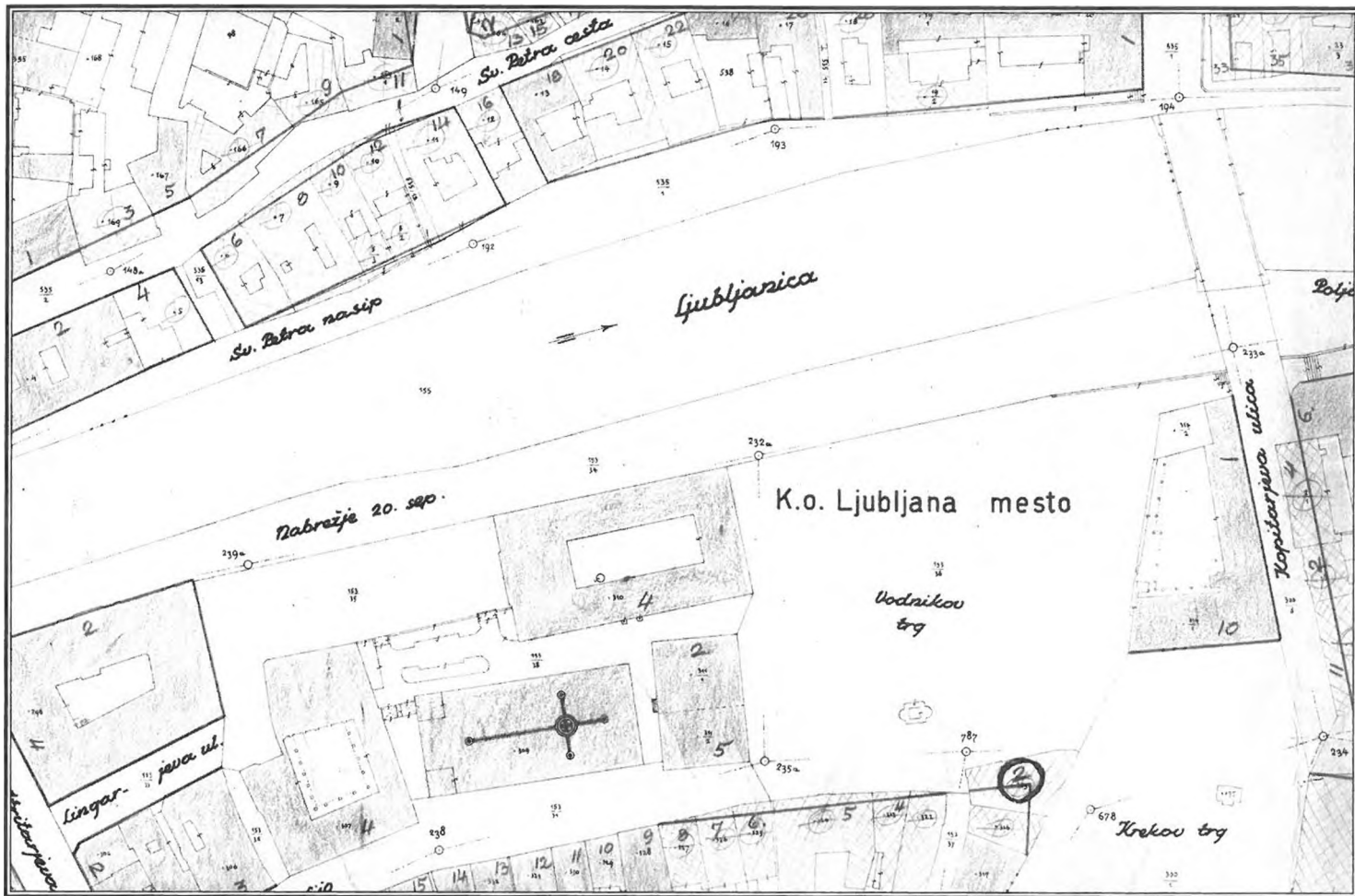
5 **Ljubljana s predmestji, 1827**, detajl
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 00/3, 1

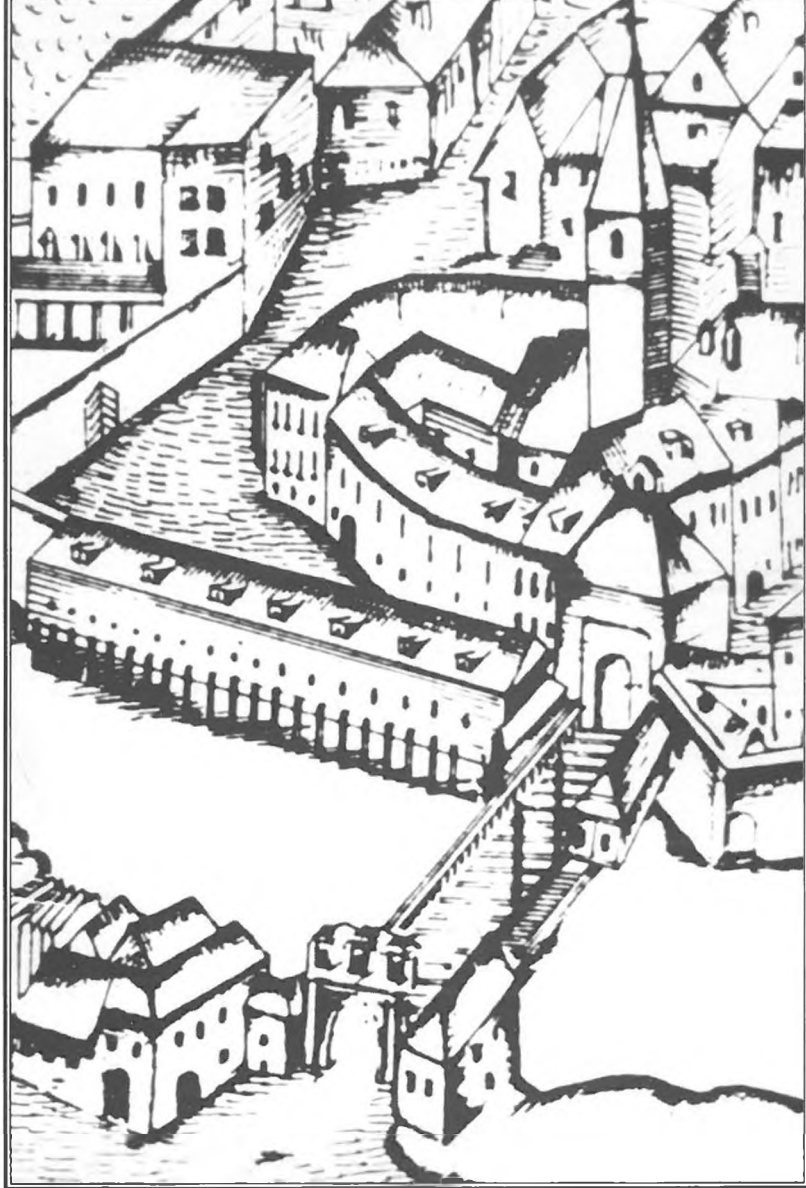
6 Reambulirani katastrski načrt Ljubljane s predmestji, starimi in novimi hišnimi številkami ter spremembami imen ulic in trgov, okoli 1876, detajl
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 00/3, 7

7 Regulacijski načrt Ljubljane, 1898, detalj
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 00/5, 3

8 **Katastrski načrt Ljubljane z osnutkom regulacije cest, okoli 1940, detajl**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 00/12, 41

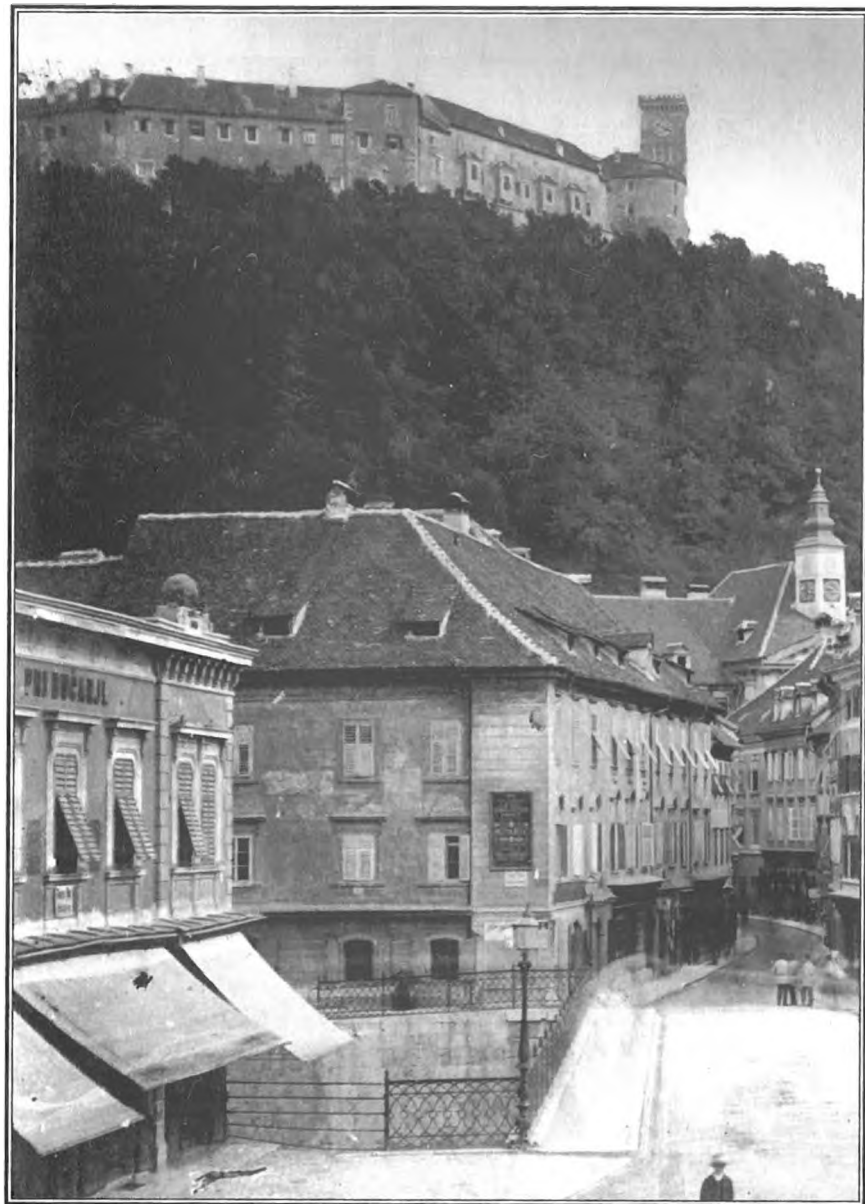

- 9 **Folpert van Ouden Allen, Špitalski kompleks z mesnicami in Špitalskim mostom (grafični list iz Valvasorjeve knjige skic za Topographio Ducatus Carnioliae modernae, okoli 1660), detajl**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/D-Gr.4, 113

10

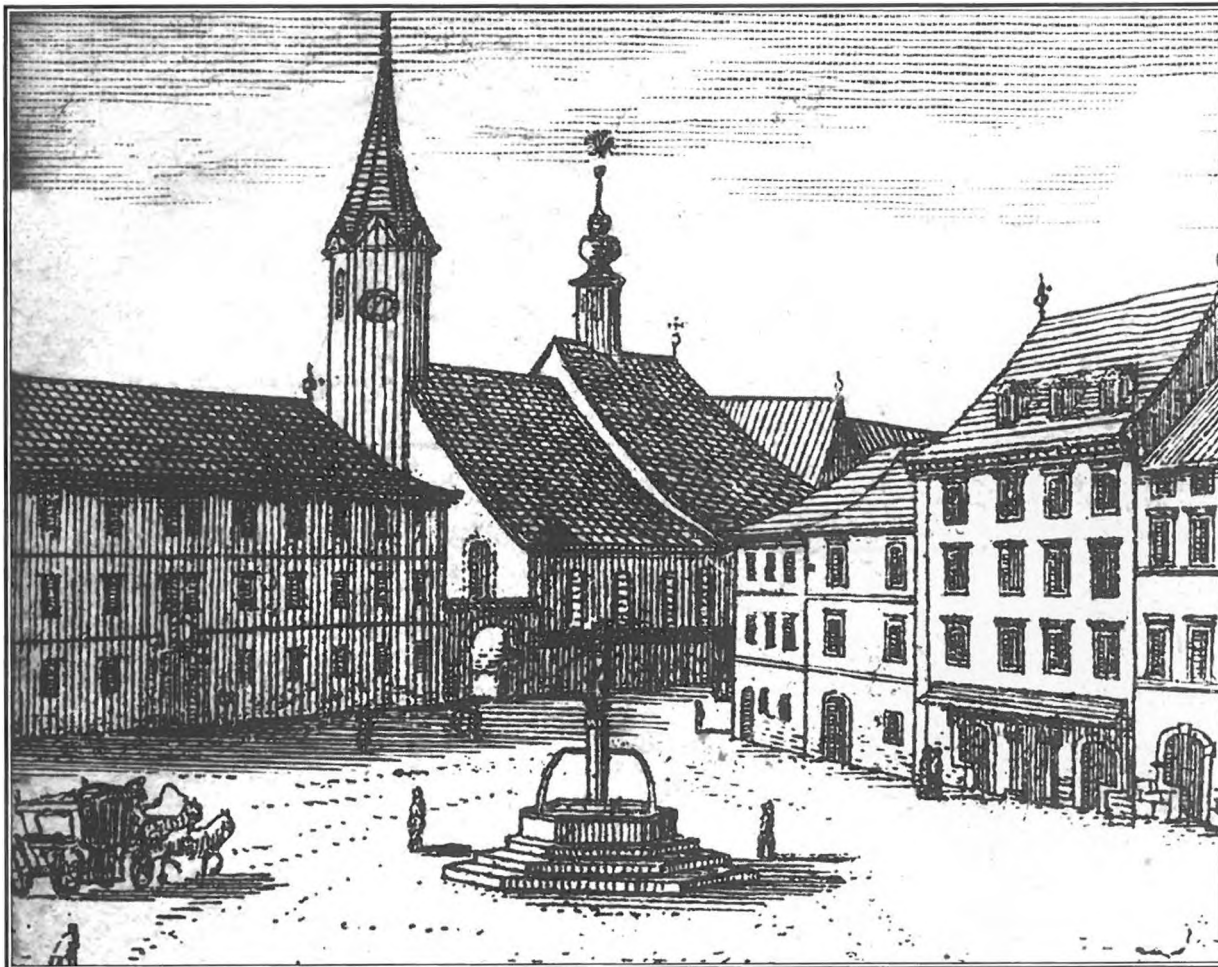
Kristijan Pajer, **Meščanski špital v Špitalski (sedaj Stritarjevi) ulici, okoli 1890**

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/A1, 606

11 **Kresija z nabrežjem Ljubljance in delom Pogačarjevega trga, po 1898**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/A 64

12 **Mestni trg s stolnico (bakrorez iz Velike vedute Ljubljane v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske, Ljubljana 1689), 1899, detajl**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/G

13 **Hiše Pred škofijo (sedaj Ciril-
Metodov trg) 1,2,3,4, okoli 1895,**
detajl
*Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka
(LJU-342), POZ II/G*

**Krisper, Codellijev kanonikat na
Pred škofijo 3 (sedaj Ciril-
Metodov trg) in sosednji hiši,
okoli 1950**

*Zgodovinski arhiv Ljubljana,
Fototeka (LJU-342), POZ II/ D-Gr.4,
22*

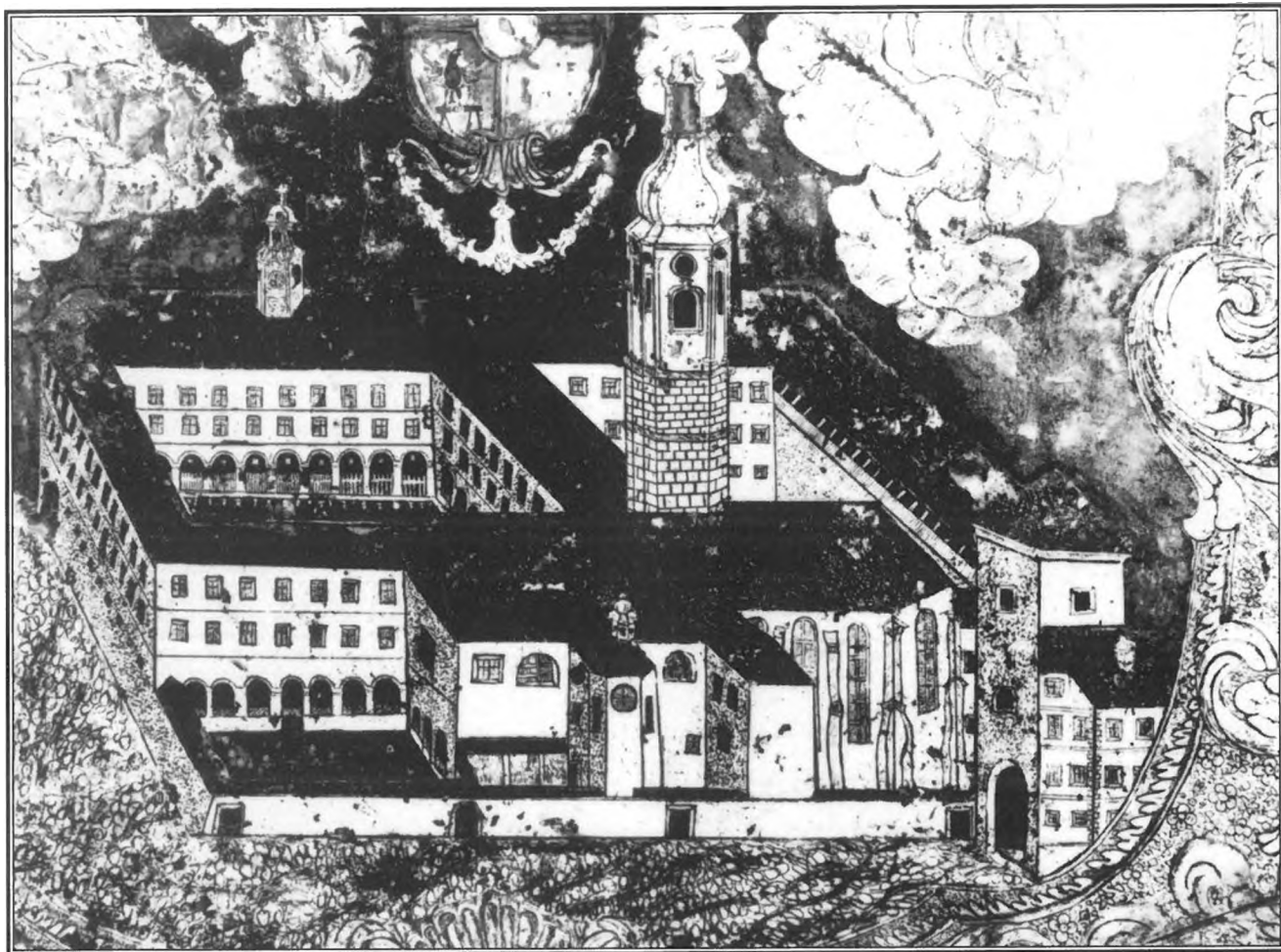

15 Kristijan Pajer, **Škofija, stolnica in del Pogačarjevega trga, okoli 1890**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/A1, 605

16 **Pogačarjev trg s semeniščem, stolnico in škofijo, 1906**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/G

17 **Franciškiški samostan s cerkvijo in mestnimi vrati (na vzhodnem delu sedanjega Vodnikovega trga, po potresu porušen), prva polovica 18. stoletja**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/D5, 228

18 **Stolnično župnišče in stara gimnazija s spomenikom Valentinu Vodniku na Vodnikovem trgu, okoli 1900, detajl**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/G

19 **Stara gimnazija ob Šolskem drevoredu, 1895**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/E16, 64

20

Glavna stražnica med staro gimnazijo in Mahrovo hišo na Vodnikovem trgu (po potresu porušena), okoli 1895

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/A1, 188

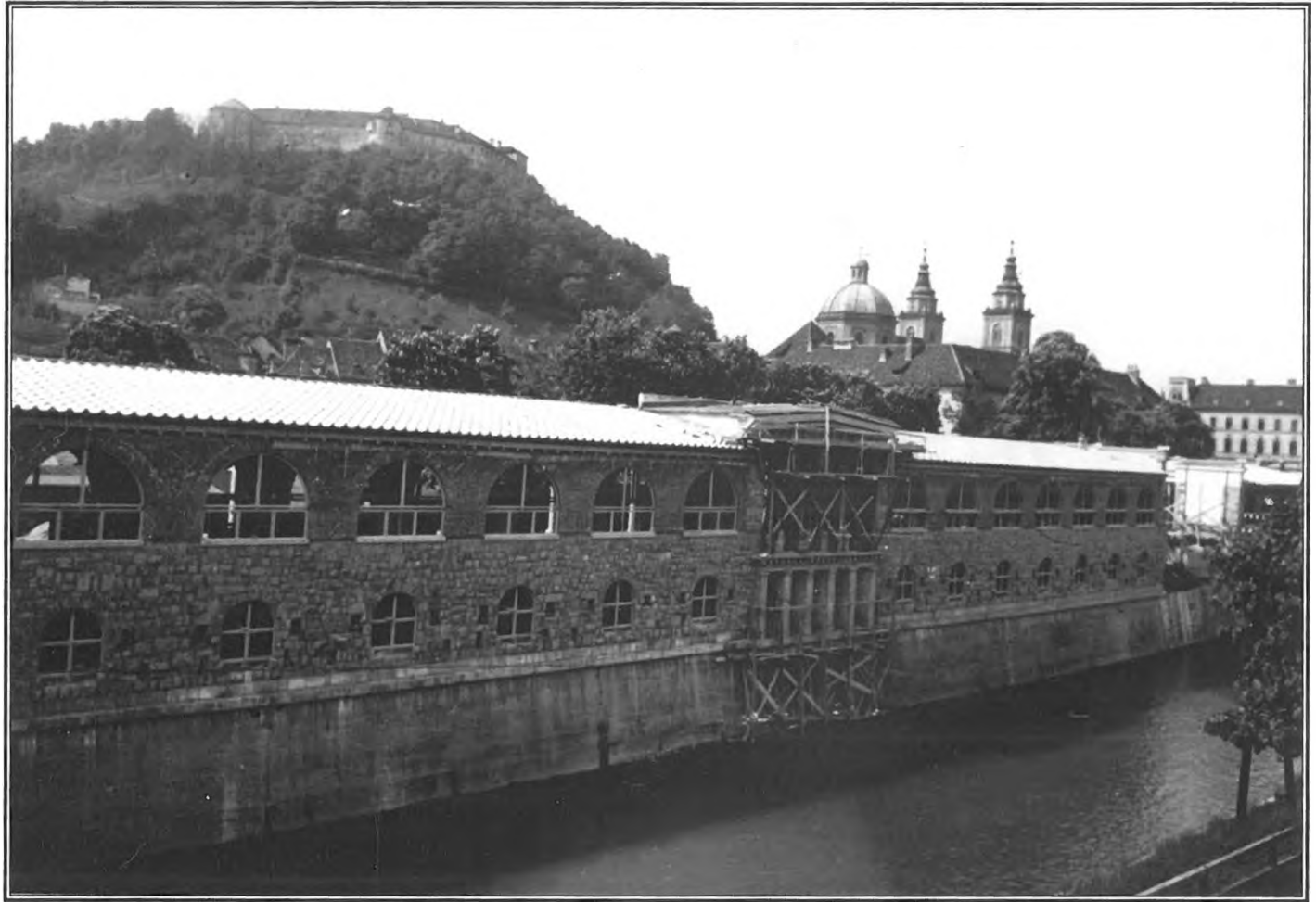
21 **Mahrova hiša na Cesarja Jožefa trgu (sedaj Krekovem trgu 10), 1910**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ II/A2, 14

22 **Vodnikov trg s semeniščem in škofijskim župniščem, okoli 1930**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/F3, 726

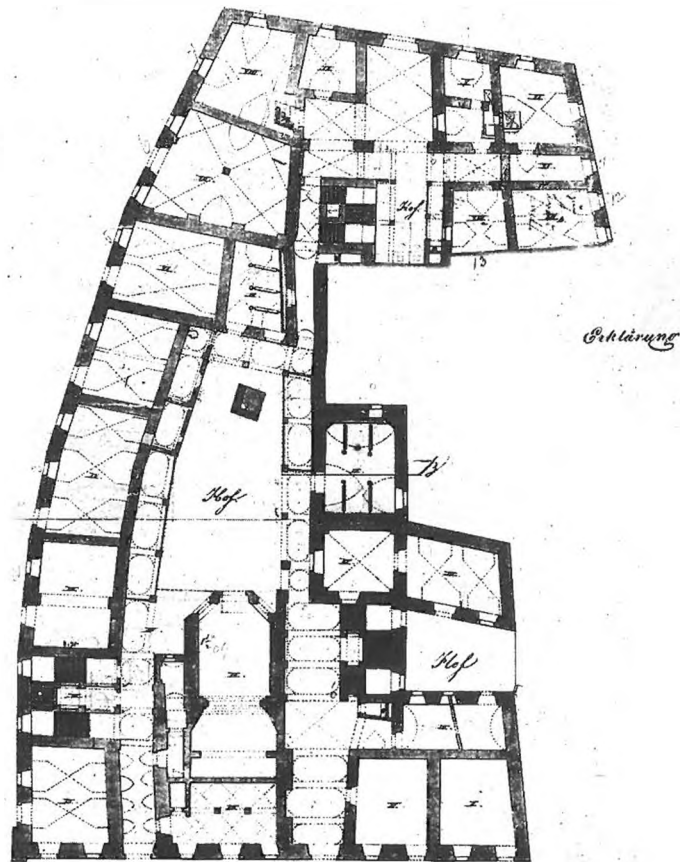

23 M. Strobl, **Cesarja Franca Jožefa - Jubilejni most (sedaj Zmajski most), 1902**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/A2, 195

24 **Plečnikove tržnice pred dograditvijo, pred 1944**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/A5, 1218

Plan des Bürger-spitals. Gebäudes. Oberer Erde. N. Schreiber

Erklärung

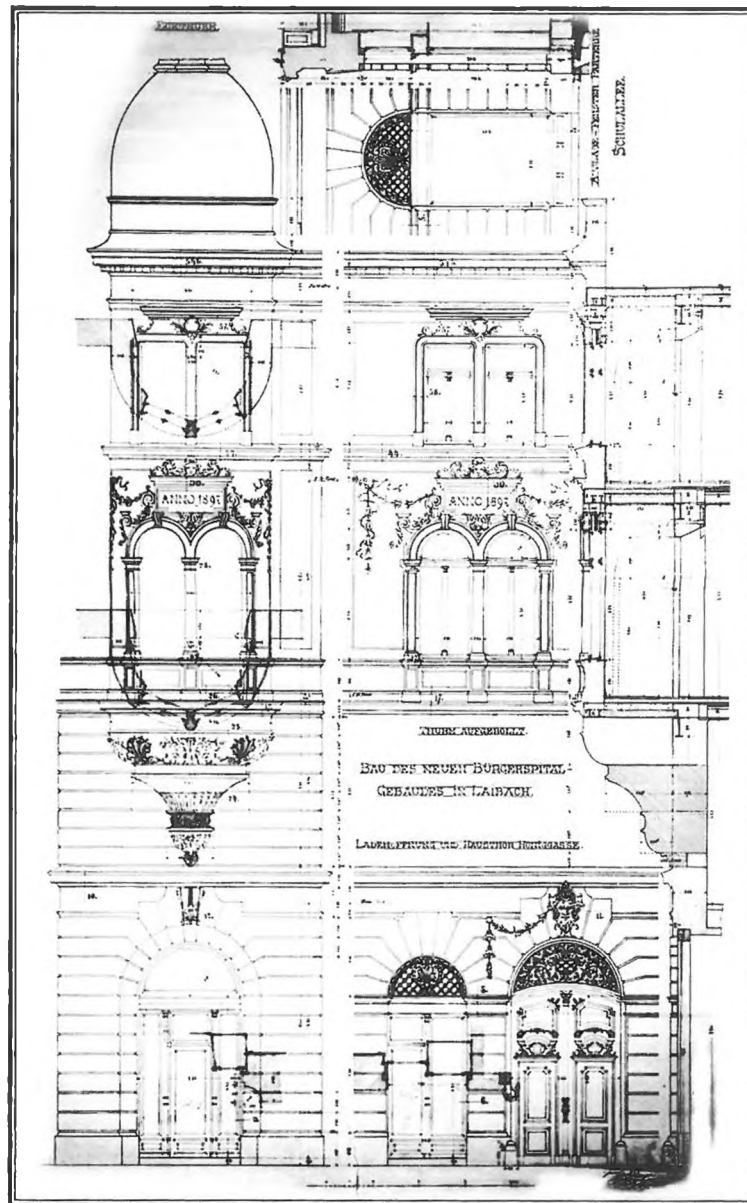
Maßstab
1:1000

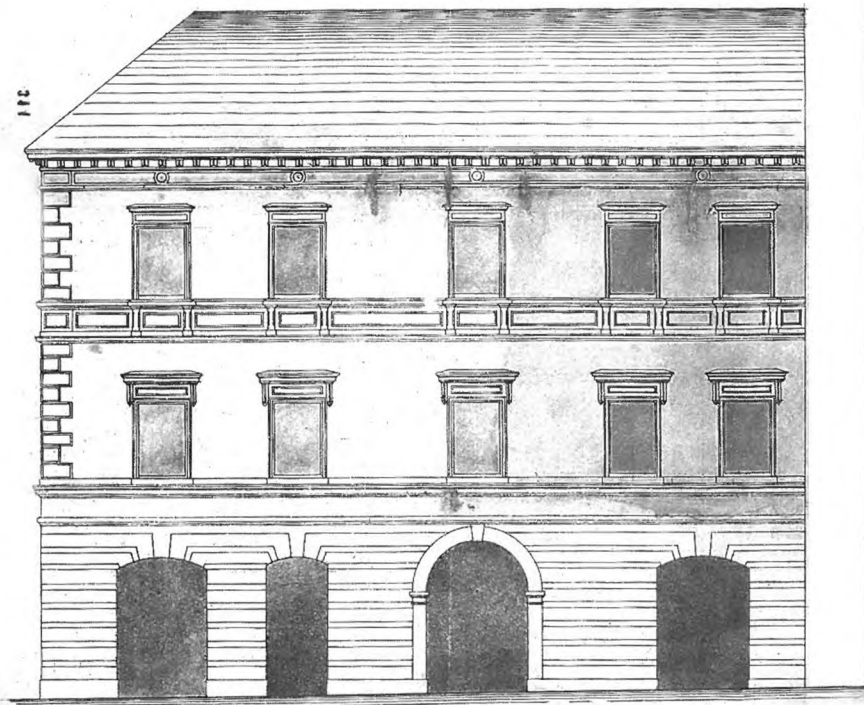
Emerich Schreiber
1831

25

Emerich Schreiber, **Meščanski špital v Špitalski (sedaj Stritarjevi) ulici 6, 1831**, tloris pritličja
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 10/9, 5

Leopold Theyer, **Stavba meščanske imovine v Šolskem / Nabrežnem drevoredu (sedaj Adamič-Lundrovem nabrežju 2), 1897**, pogleda, prerez in tlorisa vogalnega stolpiča; pogledi, tlorisi in prerezi vrat
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 10/9, 16

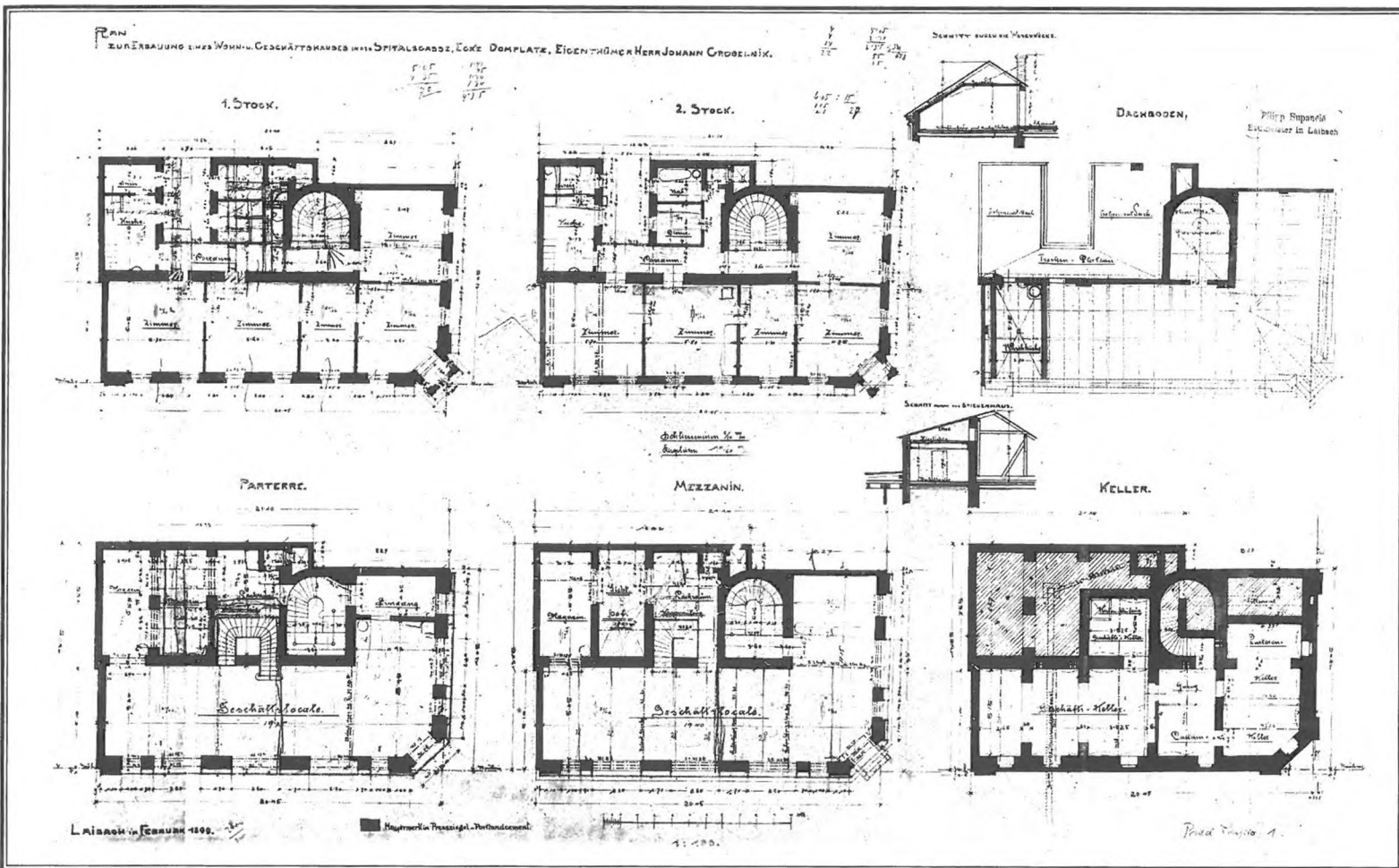

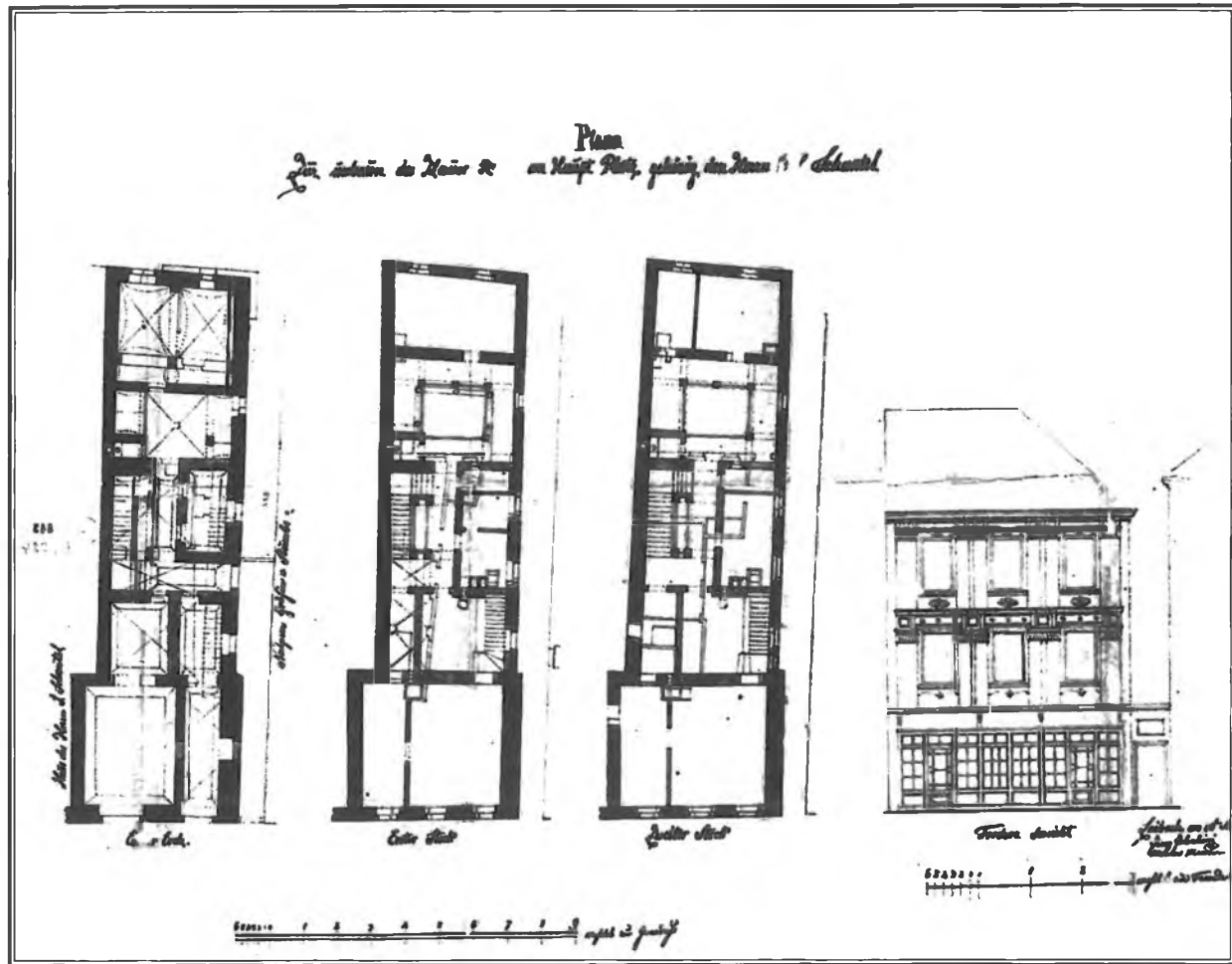

27

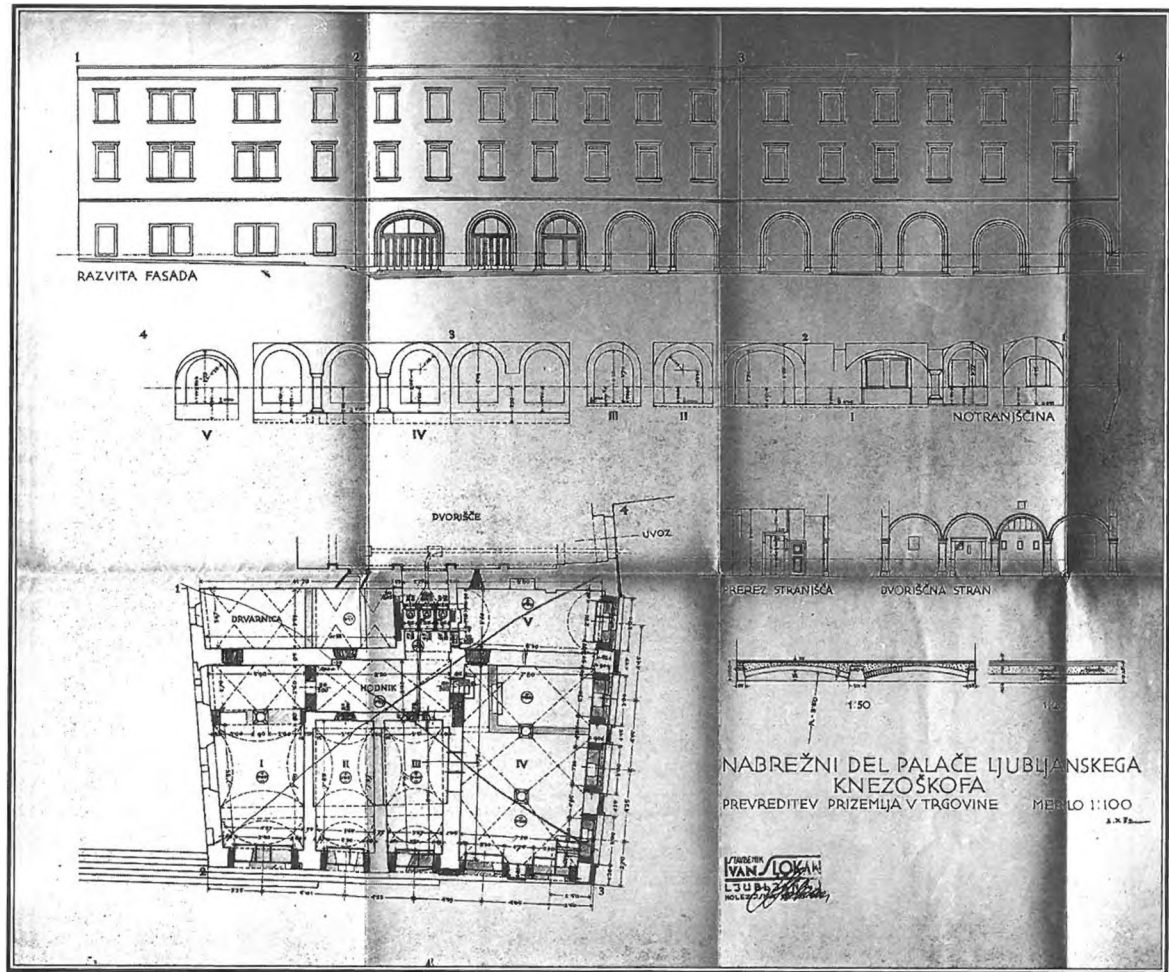
Vogalna stanovanjska hiša Predškofijo 1 (po potresu porušena), 1869, fasada in del tlorisa

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura (LJU-489), Reg I, f. 754, fol. 314

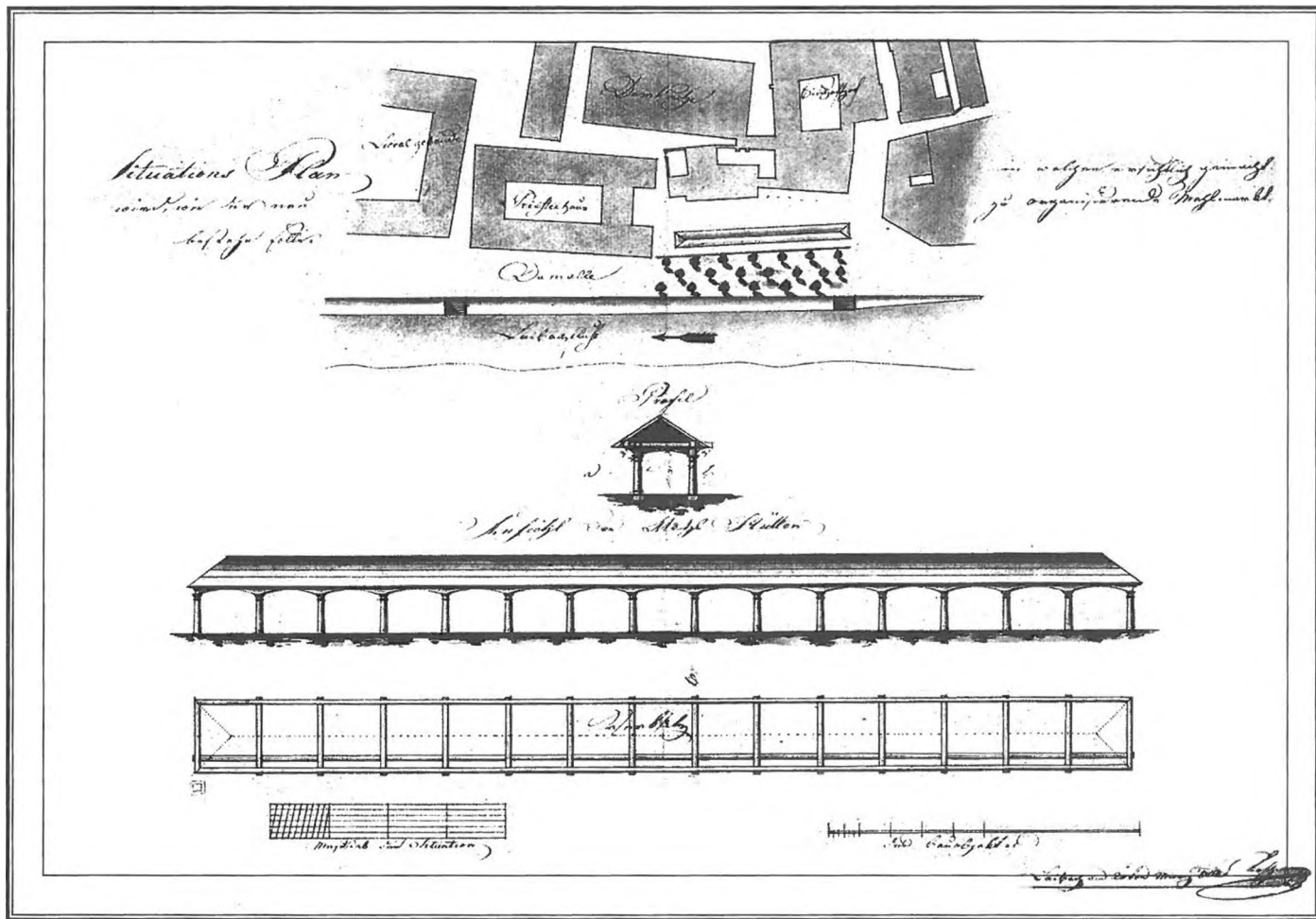

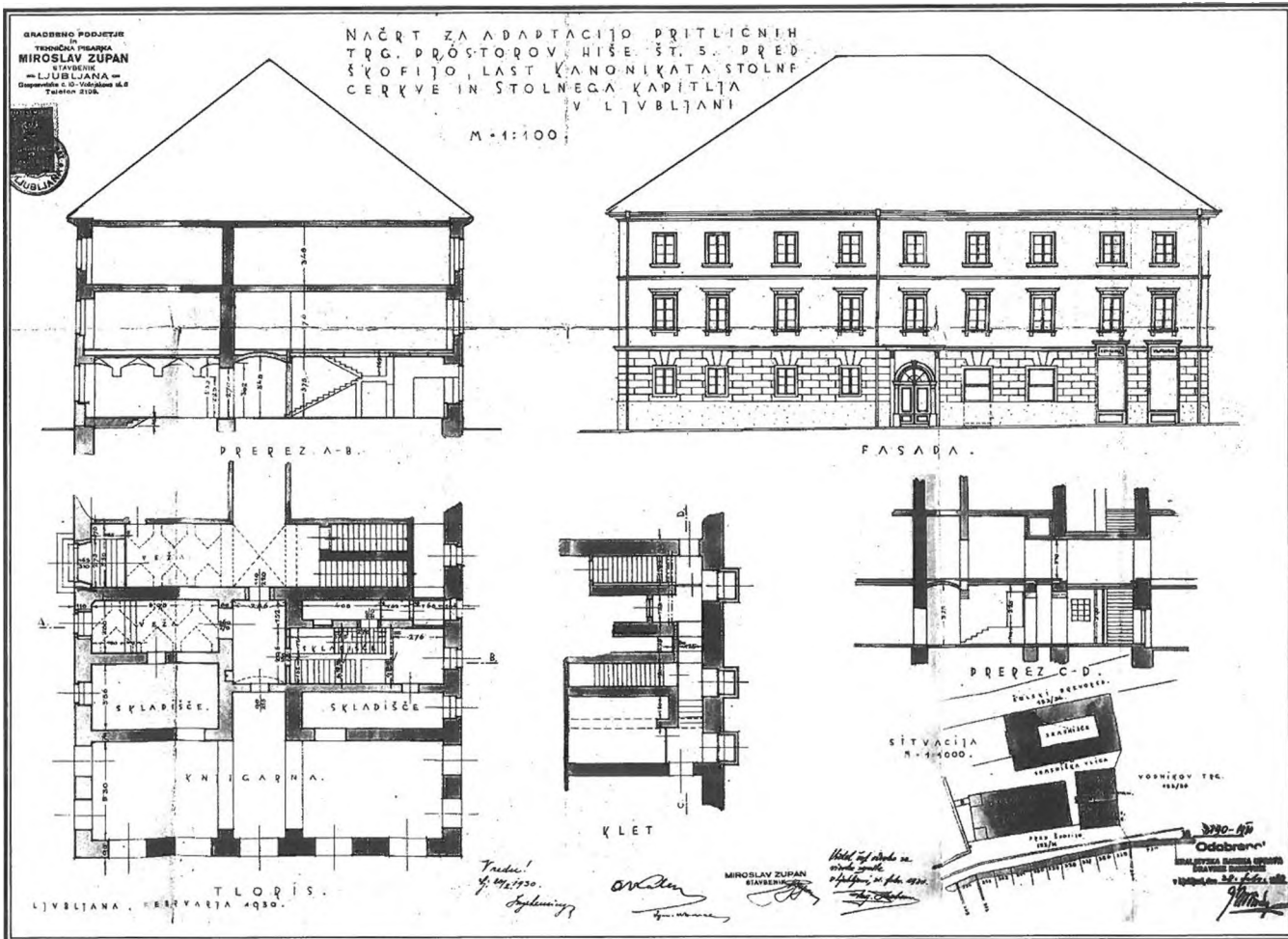
29 Stanovanjska hiša na Stolnem trgu 3 (tudi Glavni trg, sedaj Ciril-Metodov trg 2), 1857, tlorisi etaž in fasada
 ZAL, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura (LJU-489), Reg I, f. 524, fol. 843

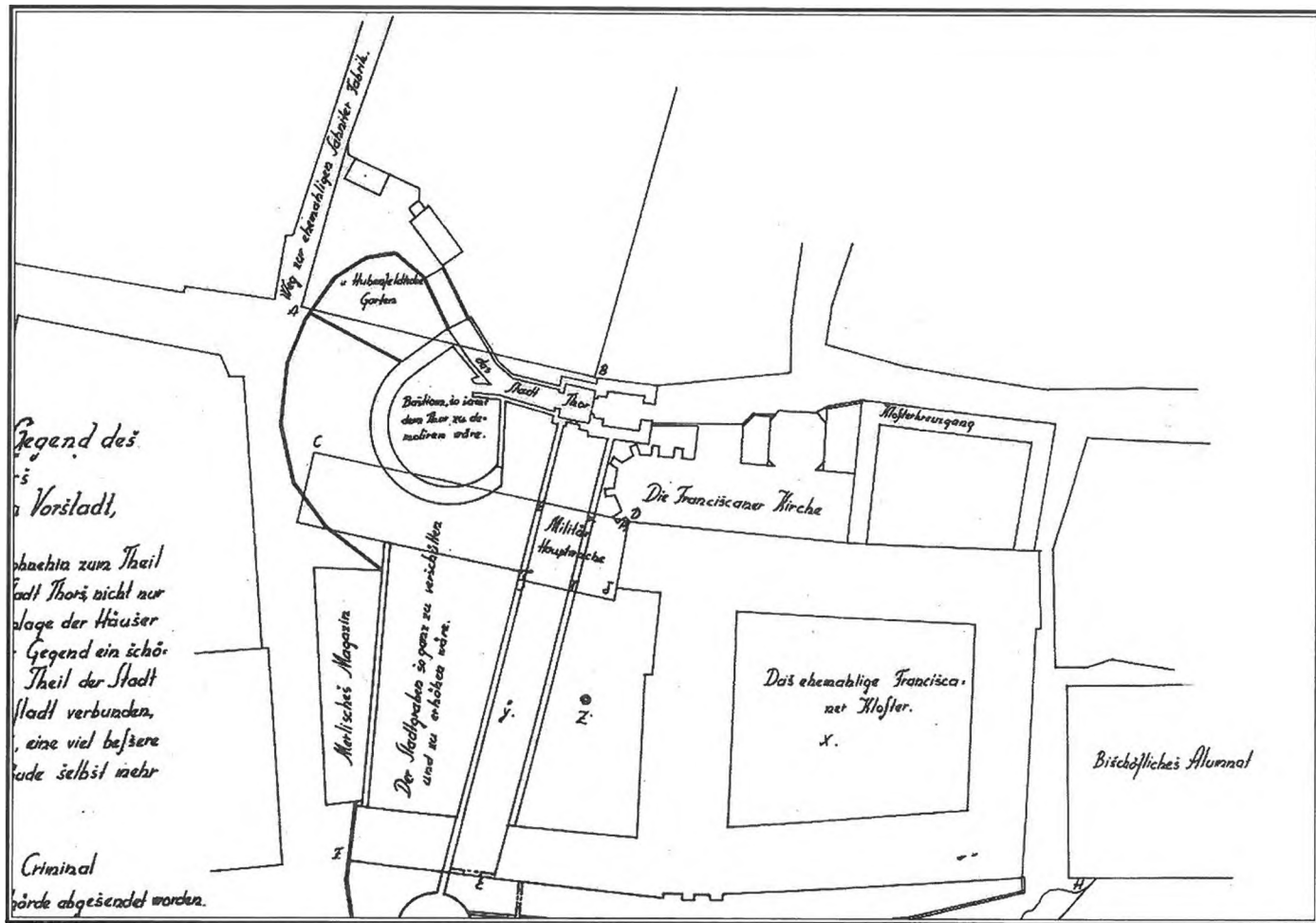
30 **Palača ljubljanskega knezoškofa na Pogačarjevem trgu 2, 1933, razvita fasada, prerezi, tloris pritličja**
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, gradbena registratura (LJU-493), Reg IV b/33

31 **Tržnice za moko na Pogačarjevem trgu, 1832**, situacija, prerez, pogled in tloris
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 18/1

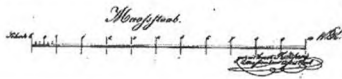
- 33 **Stolno župnišče Pred škofijo 5 (sedaj Ciril-Methodov trg 5), 1930, prereza, fasada, tloris pritličja, delni tloris kleti in situacija**
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, gradbena registratura (LJU-493), Reg IV

1tes Stock.

Erklärung				Erklärung			
nach dem 1 ^{ten} Stocke				nach dem 2 ^{ten} Stocke			
Stück	Angabe	Fl.	St.	Stück	Angabe	Fl.	St.
1	Kommunikations Strep	1	1	1	Kommunikations Strep	1	1
2	Kammer	16	16	2	Wohn. Zimmer	16	16
3	Stube	16	16	3	Stube	16	16
4	Stube	16	16	4	Stube mit Kamin	16	16
5	Kammer	16	16	5	Wohn. Zimmer	16	16
6	Stube	16	16	6	Stube	16	16
7	Stube	16	16	7	Stube	16	16
8	Stube	16	16	8	Stube	16	16
9	Stube	16	16	9	Stube	16	16
10	Stube	16	16	10	Stube	16	16
11	Stube	16	16	11	Stube	16	16
12	Stube	16	16	12	Stube	16	16
13	Stube	16	16	13	Stube	16	16
14	Stube	16	16	14	Stube	16	16
15	Stube	16	16	15	Stube	16	16
16	Stube	16	16	16	Stube	16	16
17	Stube	16	16	17	Stube	16	16
18	Stube	16	16	18	Stube	16	16
19	Stube	16	16	19	Stube	16	16
20	Stube	16	16	20	Stube	16	16
21	Stube	16	16	21	Stube	16	16
22	Stube	16	16	22	Stube	16	16
23	Stube	16	16	23	Stube	16	16
24	Stube	16	16	24	Stube	16	16
25	Stube	16	16	25	Stube	16	16
26	Stube	16	16	26	Stube	16	16
27	Stube	16	16	27	Stube	16	16
28	Stube	16	16	28	Stube	16	16
29	Stube	16	16	29	Stube	16	16
30	Stube	16	16	30	Stube	16	16
31	Stube	16	16	31	Stube	16	16
32	Stube	16	16	32	Stube	16	16
33	Stube	16	16	33	Stube	16	16
34	Stube	16	16	34	Stube	16	16
35	Stube	16	16	35	Stube	16	16
36	Stube	16	16	36	Stube	16	16
37	Stube	16	16	37	Stube	16	16
38	Stube	16	16	38	Stube	16	16
39	Stube	16	16	39	Stube	16	16
40	Stube	16	16	40	Stube	16	16
41	Stube	16	16	41	Stube	16	16
42	Stube	16	16	42	Stube	16	16
43	Stube	16	16	43	Stube	16	16
44	Stube	16	16	44	Stube	16	16
45	Stube	16	16	45	Stube	16	16
46	Stube	16	16	46	Stube	16	16
47	Stube	16	16	47	Stube	16	16
48	Stube	16	16	48	Stube	16	16
49	Stube	16	16	49	Stube	16	16
50	Stube	16	16	50	Stube	16	16
51	Stube	16	16	51	Stube	16	16
52	Stube	16	16	52	Stube	16	16
53	Stube	16	16	53	Stube	16	16
54	Stube	16	16	54	Stube	16	16
55	Stube	16	16	55	Stube	16	16
56	Stube	16	16	56	Stube	16	16
57	Stube	16	16	57	Stube	16	16
58	Stube	16	16	58	Stube	16	16
59	Stube	16	16	59	Stube	16	16
60	Stube	16	16	60	Stube	16	16
61	Stube	16	16	61	Stube	16	16
62	Stube	16	16	62	Stube	16	16
63	Stube	16	16	63	Stube	16	16
64	Stube	16	16	64	Stube	16	16
65	Stube	16	16	65	Stube	16	16
66	Stube	16	16	66	Stube	16	16
67	Stube	16	16	67	Stube	16	16
68	Stube	16	16	68	Stube	16	16
69	Stube	16	16	69	Stube	16	16
70	Stube	16	16	70	Stube	16	16
71	Stube	16	16	71	Stube	16	16
72	Stube	16	16	72	Stube	16	16
73	Stube	16	16	73	Stube	16	16
74	Stube	16	16	74	Stube	16	16
75	Stube	16	16	75	Stube	16	16
76	Stube	16	16	76	Stube	16	16
77	Stube	16	16	77	Stube	16	16
78	Stube	16	16	78	Stube	16	16
79	Stube	16	16	79	Stube	16	16
80	Stube	16	16	80	Stube	16	16
81	Stube	16	16	81	Stube	16	16
82	Stube	16	16	82	Stube	16	16
83	Stube	16	16	83	Stube	16	16
84	Stube	16	16	84	Stube	16	16
85	Stube	16	16	85	Stube	16	16
86	Stube	16	16	86	Stube	16	16
87	Stube	16	16	87	Stube	16	16
88	Stube	16	16	88	Stube	16	16
89	Stube	16	16	89	Stube	16	16
90	Stube	16	16	90	Stube	16	16
91	Stube	16	16	91	Stube	16	16
92	Stube	16	16	92	Stube	16	16
93	Stube	16	16	93	Stube	16	16
94	Stube	16	16	94	Stube	16	16
95	Stube	16	16	95	Stube	16	16
96	Stube	16	16	96	Stube	16	16
97	Stube	16	16	97	Stube	16	16
98	Stube	16	16	98	Stube	16	16
99	Stube	16	16	99	Stube	16	16
100	Stube	16	16	100	Stube	16	16

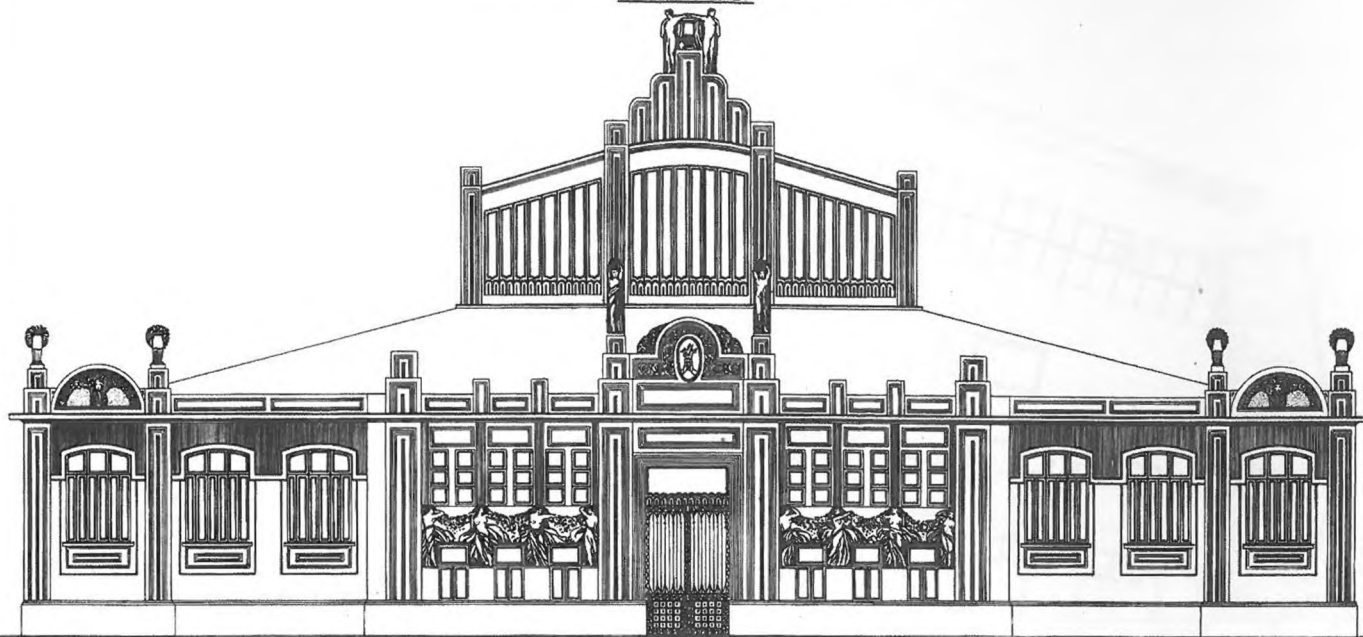
Von der k.k. Landesbau-Verwaltung
 in Wien am 6ten August 1831
 in Genehmigung eines Bauherrn.

[Handwritten signature]
[Handwritten text]

R. Schrey, Licej na Šolskem trgu in v Šolskem drevoredu (tudi Pred šolami, sedaj Vodnikov trg), 1831, tloris 1. nadstropja z legendo
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 11/1

NAČRT TRŽNICE V GLAVNEM MESTU LJUBLJANI.

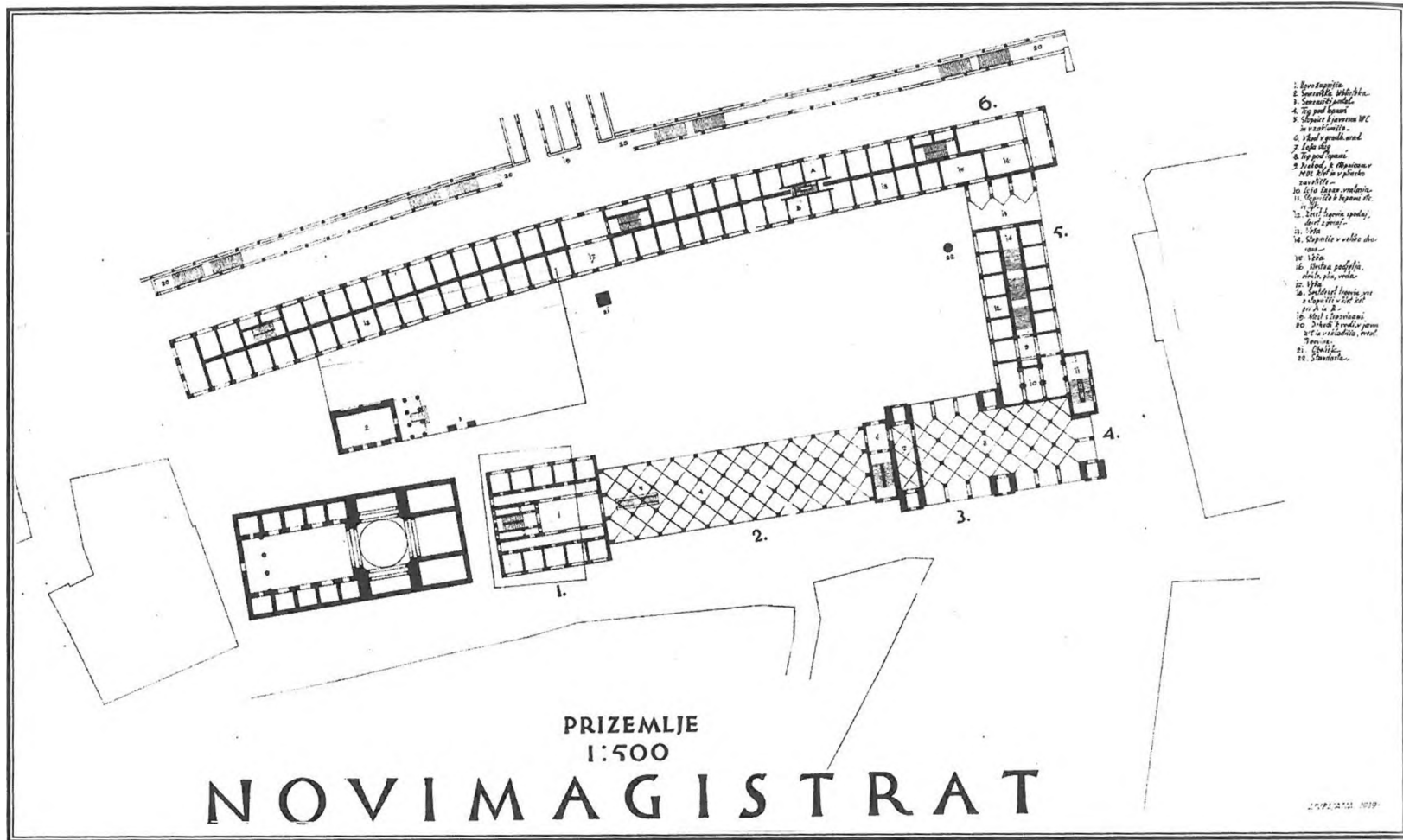
SPREDNJE LIČE.

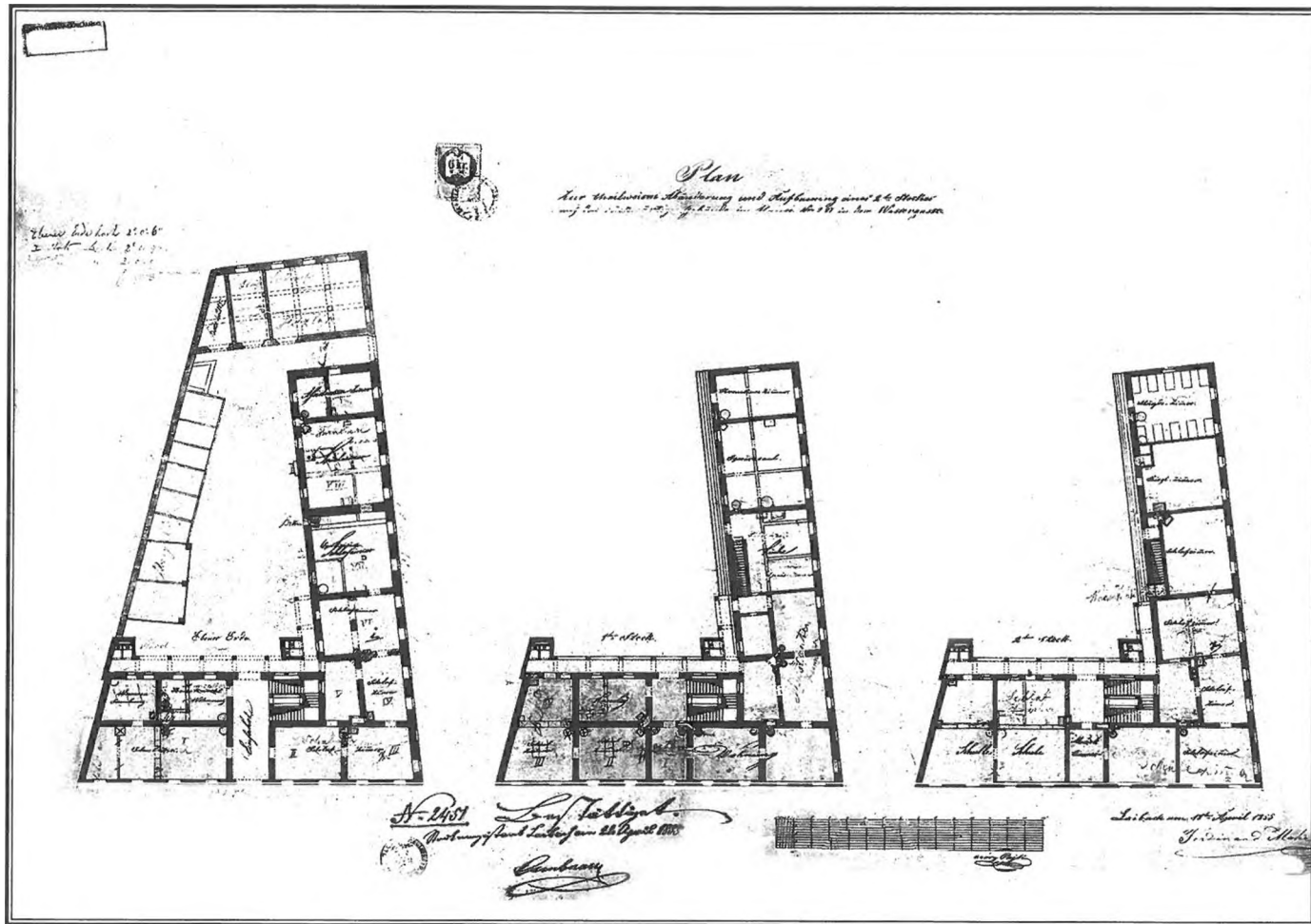
1:100.

36

Tehnični biro Fanta & Jireš, Praga, **Tržnica na Vodnikovem trgu, 1910**, glavna fasada
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 18/1

37 Seminar arh. Jožeta Plečnika, **Novo magistratno poslopje s tržnicami na Vodnikovem in Pogačarjevem trgu, 1939**, tloris pritličja in legenda
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 17A/3, 1

38 Jurij Pajk, **Mahrova trgovska šola in stanovanjska hiša na Sejmskem trgu (sedaj Krekov trg 10), 1855,** tlorisi pritličja, 1. in 2. nadstropja
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 16/4

Commerbare und Extraordi-
nari Ausgaben.

So auch die consecration - S. Ek.
sabetza, mit und großtall
am Freilag, offter Sonntag
reconforter Conult
angewandt worden.

Leibschuch hand 7 paar Copiumen	—	fl 6.430.
Verb ein Mercurij Schrift für ein peltz	—	fl 48
Verb Lein	—	fl 2
Verb einig Lein, für 10 lb	—	fl 50.
Lein für 4 lb	—	fl 10.
Lein für 5 lb	—	fl 10.
Lein für 6 lb	—	fl 10.
Lein für 7 lb	—	fl 10.
Lein für 8 lb	—	fl 10.
Lein für 9 lb	—	fl 10.
Lein für 10 lb	—	fl 10.
Lein für 11 lb	—	fl 10.
Lein für 12 lb	—	fl 10.
Lein für 13 lb	—	fl 10.
Lein für 14 lb	—	fl 10.
Lein für 15 lb	—	fl 10.
Lein für 16 lb	—	fl 10.
Lein für 17 lb	—	fl 10.
Lein für 18 lb	—	fl 10.
Lein für 19 lb	—	fl 10.
Lein für 20 lb	—	fl 10.
Lein für 21 lb	—	fl 10.
Lein für 22 lb	—	fl 10.
Lein für 23 lb	—	fl 10.
Lein für 24 lb	—	fl 10.
Lein für 25 lb	—	fl 10.
Lein für 26 lb	—	fl 10.
Lein für 27 lb	—	fl 10.
Lein für 28 lb	—	fl 10.
Lein für 29 lb	—	fl 10.
Lein für 30 lb	—	fl 10.
Lein für 31 lb	—	fl 10.
Lein für 32 lb	—	fl 10.
Lein für 33 lb	—	fl 10.
Lein für 34 lb	—	fl 10.
Lein für 35 lb	—	fl 10.
Lein für 36 lb	—	fl 10.
Lein für 37 lb	—	fl 10.
Lein für 38 lb	—	fl 10.
Lein für 39 lb	—	fl 10.
Lein für 40 lb	—	fl 10.
Lein für 41 lb	—	fl 10.
Lein für 42 lb	—	fl 10.
Lein für 43 lb	—	fl 10.
Lein für 44 lb	—	fl 10.
Lein für 45 lb	—	fl 10.
Lein für 46 lb	—	fl 10.
Lein für 47 lb	—	fl 10.
Lein für 48 lb	—	fl 10.
Lein für 49 lb	—	fl 10.
Lein für 50 lb	—	fl 10.
Lein für 51 lb	—	fl 10.
Lein für 52 lb	—	fl 10.
Lein für 53 lb	—	fl 10.
Lein für 54 lb	—	fl 10.
Lein für 55 lb	—	fl 10.
Lein für 56 lb	—	fl 10.
Lein für 57 lb	—	fl 10.
Lein für 58 lb	—	fl 10.
Lein für 59 lb	—	fl 10.
Lein für 60 lb	—	fl 10.
Lein für 61 lb	—	fl 10.
Lein für 62 lb	—	fl 10.
Lein für 63 lb	—	fl 10.
Lein für 64 lb	—	fl 10.
Lein für 65 lb	—	fl 10.
Lein für 66 lb	—	fl 10.
Lein für 67 lb	—	fl 10.
Lein für 68 lb	—	fl 10.
Lein für 69 lb	—	fl 10.
Lein für 70 lb	—	fl 10.
Lein für 71 lb	—	fl 10.
Lein für 72 lb	—	fl 10.
Lein für 73 lb	—	fl 10.
Lein für 74 lb	—	fl 10.
Lein für 75 lb	—	fl 10.
Lein für 76 lb	—	fl 10.
Lein für 77 lb	—	fl 10.
Lein für 78 lb	—	fl 10.
Lein für 79 lb	—	fl 10.
Lein für 80 lb	—	fl 10.
Lein für 81 lb	—	fl 10.
Lein für 82 lb	—	fl 10.
Lein für 83 lb	—	fl 10.
Lein für 84 lb	—	fl 10.
Lein für 85 lb	—	fl 10.
Lein für 86 lb	—	fl 10.
Lein für 87 lb	—	fl 10.
Lein für 88 lb	—	fl 10.
Lein für 89 lb	—	fl 10.
Lein für 90 lb	—	fl 10.
Lein für 91 lb	—	fl 10.
Lein für 92 lb	—	fl 10.
Lein für 93 lb	—	fl 10.
Lein für 94 lb	—	fl 10.
Lein für 95 lb	—	fl 10.
Lein für 96 lb	—	fl 10.
Lein für 97 lb	—	fl 10.
Lein für 98 lb	—	fl 10.
Lein für 99 lb	—	fl 10.
Lein für 100 lb	—	fl 10.

SEZNAM RAZSTAVLJENEGA GRADIVA

Vedute

1

Giovanni Pieroni

Veduta Ljubljane, 1639 (lavirana perorisba s tušem v Narodnem muzeju v Ljubljani)

reprodukcija, okoli 1955 / 12,1 x 8,1

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342),

POZ II/F 131

2

Andreas Trost

Veduta Ljubljane (bakrorez iz Valvasorjeve knjige *Topographia Ducatus Carnioliae modernae*, 1679), detajl

reprodukcija / 15 x 10

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342),

NEG I (fotografske plošče)

3

Andreas Trost

Velika veduta Ljubljane (bakrorez iz Valvasorjeve knjige *Slava vojvodine Kranjske, Ljubljana 1689*), detajl

kopija, okoli 1955 / 47,2 x 25,5

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Risbe, slike in grafike

(LJU-347)

4

Friedrich Bernhard Werner

Ljubljana, prestolnica Vojvodine Kranjske, 1732 (lavirana risba s tušem v Mestnem muzeju Ljubljana), detajl

kopija / 27,4 x 15

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Risbe, slike in grafike

(LJU-347)

Karte

5

Martin Stier

Karta Ljubljane - Erste Abbris von Laibach, 1654 (1. variantna iz Karlsruheja), detajl

kopija na kartonu / 56,8 x 41,8

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zemljevidi in karte

(LJU-337), št. 624

6

Janez Dizma Florijančič

Karta Ljubljane in predmestij, 1744 (iz *Ducatus Carnioliae tabula chronographicae...*), detajl

kopija / 42,3 x 30,5

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zemljevidi in karte

(LJU-337), št. 622

7

Ciril Metod Koch

Načrt mesta Ljubljana, 1902, detajl

barvna kopija litografije (tiskarna J. Blasnik, Ljubljana) / 41,2 x 43,1

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zemljevidi in karte

(LJU-337), (1225)

Katastrski in regulacijski načrti

8

Franc Dežman

Predel mesta med Kopitarjevo in Stritarjevo ulico, Ciril-Metodovim trgom in Ljubljanico, 1822, situacija, tlakovanje

matrica / 70,9 x 50,3

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334),

mapa 00/1, 7

9

Ljubljana s predmestji, 1827, detajl

kopija / 78,5 x 76,4

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334),

mapa 00/3, 1

10

G. W.

Katastrski načrt Ljubljane z regulacijo ulic, stavb in napeljavo plinske razsvetljave, 1841, detajl

matrica (Lith. Neuhofer u. Winter C.) / 78,7 x 63,5

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334),

mapa 00/2, 8

11

Reambulirani katastrski načrt Ljubljane s predmestji, starimi in novimi hišnimi številkami ter spremembami imen ulic in trgov, **okoli 1876**, detajl

kopija / 125,7 x 107,1

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334),

mapa 00/3, 7

12

Regulacijski načrt Ljubljane, 1898, detajl

kopija / 76,3 x 62,2

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334),

mapa 00/5, 3

13

Regulacijski načrt Ljubljane in okolice, 1935, detajl

kolorirana kopija / 98,3 x 195

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334),

mapa 00/28, 7

14

Katastrski načrt Ljubljane z osnutkom regulacije cest, okoli 1940, detajl

kopija / 67,1 x 53,6

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334),

mapa 00/12, 41

Fotografije

15

Folpert van Ouden Allen

Špitalski kompleks z mesnicami in špitalskim mostom (grafični list iz Valvasorjeve knjige skic za Topographio Ducatus Carnioliae modernae, okoli 1660), detajl

reprodukcija, okoli 1955 / 24,2 x 30,5

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342),

POZ II/D-Gr.4, 113

16
Kristijan Pajer
Meščanski špital v Špitalski (sedaj Stritarjevi) ulici, okoli 1890
fotografija / 20,9 x 17,2
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/A1, 606

17
Meščanski špital v Lingarjevi (sedaj Mačkovi) ulici, 1895
fotografija / 12 x 8,2
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/A1, 418

18
Krisper
Codellijev kanonikat z Medarske ulice, okoli 1950
fotografija / 22,4 x 28,3
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/D-Gr.4, 21

19
Kresija z nabrežjem Ljubljance in delom Pogačarjevega trga, po 1898
fotografija / 22,7 x 17
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/A 64

20
Mestni trg s stolnico (bakrorez iz Velike vedute Ljubljane v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske, Ljubljana 1689), 1899, detajl
razglednica (založil A. Turk, Ljubljana) / 14 x 9
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/G

21
Hiše Pred škofijo (sedaj Ciril-Methodov trg) 1, 2, 3, 4, okoli 1895, detajl
razglednica (založil Regel & Krug, Leipzig) / 14,2 x 9,2
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/G

22
Peršetova hiša - Pred škofijo 1 (po potresu porušena) in vhod v Špitalsko ulico, 1890
fotografija / 13,6 x 9,1
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/E16, 114

23
Hiše Pred škofijo (sedaj Ciril-Methodov trg) 1-4, okoli 1930, detajl
razglednica / 13,3 x 7,5
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/G

24
Krisper
Codellijev kanonikat na Pred škofijo 3 (sedaj Ciril-Methodov trg) in sosednji hiši, okoli 1950
fotografija / 22,4 x 28,3
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/D-Gr.4, 22

25
Kristijan Pajer
Škofija, stolnica in del Pogačarjevega trga, okoli 1890
fotografija / 24,3 x 18,1
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/A1, 605

26

Stolnica s semeniščem, škofijo in delom Pogačarjevega trga, okoli 1900

razglednica (založil J. Bonač, Ljubljana) / 11,2 x 8
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/G

27

Pogačarjev trg s semeniščem, stolnico in škofijo, 1906

razglednica (založil Stengel & Co., Dresden) / 13,9 x 8,7
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/G

28

Frančiškanski samostan s cerkvijo in mestnimi vrati (na vzhodnem delu sedanjega Vodnikovega trga, po potresu porušen), prva polovica 18. stoletja, (slika na steklu v Mestnem muzeju Ljubljana)

reprodukcija, okoli 1955 / 11 x 8,3
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/D5, 228

29

Stolnično župnišče in stara gimnazija s spomenikom Valentinu Vodniku na Vodnikovem trgu, okoli 1900, detajl

razglednica / 13,9 x 9,1
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/G

30

Stara gimnazija ob Šolskem drevoredu, 1895

fotografija / 15,4 x 11,3
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/E16, 64

31

Glavna stražnica med staro gimnazijo in Mahrovo hišo na Vodnikovem trgu (po potresu porušena), okoli 1895

fotografija / 12,2 x 8,3
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/A1, 188

32

Mahrova hiša na Cesarja Jožefa trgu (sedaj Krekovem trgu 10), 1910

fotografija / 17 x 12,1
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/A2, 14

33

Vodnikov trg s semeniščem in Vodnikovim spomenikom, pred 1912

razglednica (založil W. L.) / 13,8 x 8,9
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/G

34

Vodnikov trg s semeniščem in škofijskim župniščem, okoli 1930

fotografija / 16,5 x 11,3
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/F3, 726

35

**M. Strobl
Cesarja Franca Jožefa - Jubilejni most (sedaj Zmajski most), 1902**

fotografija / 39,2 x 29,6
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342), POZ II/A2, 195

36

Plečnikove tržnice pred dograditvijo, pred 1944

fotografija / 12,8 x 7,8

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka (LJU-342),

POZ II/A5, 1218

Načrti posameznih objektov

37

Špitalski most, okoli 1830, fasada in tloris delavnic, ne-izvedeno

kolorirana matrica / 44,2 x 27,2

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334),

mapa 01/1, 13

38

Emerich Schreiber

Meščanski špital v Špitalski (sedaj Stritarjevi) ulici 6,

1831, tloris pritličja

matrica / 41,9 x 58,1

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334),

mapa 10/9, 5

39

Leopold Theyer

Stavba meščanske imovine v Šolskem / Nabrežnem drevoredu (sedaj Adamič-Lundrovem nabrežju 2),

1897, pogleda, prerez in tlorisa vogalnega stolpiča; pogledi, tlorisi in prerezi vrat, gradnja

matrica / 75,5 x 129,3

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334),

mapa 10/9, 16

40

Vogalna stanovanjska hiša Pred škofijo 1 (po potresu porušena), 1869, fasada in del tlorisa, adaptacija

kolorirana matrica / 34,9 x 44,4

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura (LJU-489), Reg I, f. 754, fol. 314

41

Vogalna stanovanjska hiša Pred škofijo 1 (sedaj Ciril-Metodov trg 1), 1899, tlorisi etaž, gradnja

kopija / 88,5 x 52,8

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura (LJU-489), Reg I, f. 1154

42

Stanovanjska hiša na Stolnem trgu 3 (tudi Glavni trg, sedaj Ciril-Metodov trg 2), 1857, tlorisi etaž in fasada,

adaptacija (stavbenik Franz Faleschini)

kolorirana matrica / 72,1 x 55,7

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura (LJU-489), Reg I, f. 524, fol. 843

43

Palača ljubljanskega knezoškofa na Pogačarjevem trgu 2, 1933, razvita fasada, prerezi, tloris pritličja (stavbenik Ivan Slokan)

kopija / 69,5 x 58,5

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, gradbena registratura (LJU-493), Reg IV b/33

44

Tržnice za moko na Pogačarjevem trgu, 1832, situacija, prerez, pogled in tloris, gradnja (tesarski mojster J. Košir)

kolorirana matrica / 46,3 x 32,4

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 18/1

45

Cerkev sv. Nikolaja - stolnica Pred škofijo (sedaj Ciril-Metodov trg), 1895, glavna fasada do zatrepa in prerez zatrepa, rekonstrukcija / adaptacija (stavbenik Franz Faleschini)

matrica / 46,2 x 45,9

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura (LJU-489), Reg I, sv. XVIII/3, f. 1159, fol. 297

46

Stolno župnišče Pred škofijo 5 (sedaj Ciril-Metodov trg 5), 1930, prereza, fasada, tloris pritličja, delni tloris kleti in situacija, adaptacija pritličnih trgovskih prostorov (stavbenik Miroslav Zupan)

kopija / 71 x 50,7

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, gradbena registratura (LJU-493), Reg IV

47

Oswald Bruck

Kompleks frančiškanskega samostana oziroma gimnazijskega in licejskega poslopja (na sedanjem Vodnikovem trgu) na osnovi mestnega obzidja s Kloštrskimi vrati, bastionom in mestnim jarkom, sreda 19. stoletja, tloris, rekonstrukcija

kopija / 37 x 55,5

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zemljevidi in karte (LJU-337), št. 623

48

R. Schrey

Licej na Šolskem trgu in v Šolskem drevoredu (tudi Pred šolami, sedaj Vodnikov trg), 1831, tloris 1. nadstropja z legendo, adaptacija

kolorirana matrica / 73 x 55,7

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 11/1

49

Tehnični biro Fanta & Jireš, Praga

Tržnica na Vodnikovem trgu, 1910, glavna fasada, neizvedeno

matrica / 77,7 x 39,2

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 18/1

50

seminar arh. Jožeta Plečnika

Novo magistratno poslopje s tržnicami na Vodnikovem in Pogačarjevem trgu, 1939, tloris pritličja in legenda, neizvedeno

kopija / 76,7 x 37,5

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 17A/3, 1

51

seminar arh. Jožeta Plečnika

Mesarski most ter tržnice na Pogačarjevem in Vodnikovem trgu, okoli 1940, tlorisa kleti in pritličja, fasadi na vodo in cesto, 1. del, gradnja

kopija / 142,7 x 56

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, gradbena registratura (LJU-493), Reg VI c

52

Jurij Pajk

Mahrova trgovska šola in stanovanjska hiša na Sejemskem trgu (sedaj Krekov trg 10), 1855, tlorisi prtiličja, 1. in 2. nadstropja, prezidava in dozidava
kolorirana matrica / 72,7 x 51,6

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti (LJU-334), mapa 16/4

Rokopisno gradivo

53

Obraznava na seji ljubljanskega mestnega sveta dne 7. marca 1547 - sklep o tem, da mora župan apelirati na generalnega vikarja Leonharda Mertliza, naj v špitalski cerkvi spet vpeljejo slovenske pridige, saj so te opustili in pridigajo samo v nemščini in italijanščini.

folija kodeksa / 51,8 x 32

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige (LJU-488), COD I/6, fol. 147

54

Knjiga izdatkov ljubljanskega mestnega magistrata za leto 1601 - prva stran seznama izrednih stroškov za pojedino na velikonočni torek, ob svečani vnovični posvetitvi špitalske cerkve sv. Elizabete, potem ko je škof Hren iz nje izgnal protestante.

list knjige / 19 x 30,5

Posebni in izredni stroški ob posvetitvi kapele sv. Elizabete v meščanskem špitalu na velikonočni torek.

Naročeno je bilo:

7 parov kopunov	6 gld.	30 kr.
mernik češenj		48 kr.
jajca	2 gld.	
5 sirov po 10 kr.		50 kr.
4 sire po 4 kr.		16 kr.
6 sirov po 6 kr.		36 kr.
3 pari golobov		36 kr.
3 purani po kosu 1 gld. 2 kr.	3 gld.	6 kr.
se 2 purana	3 gld.	20 kr.
skupaj	18 gld.	2 kr.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige (LJU-488), COD XIII/20 b, fol. 132

55

Listina, s katero ljubljanski magistrat potrjuje prepis lastništva hiše št. 233 "na trgu" na ime Codellijevega kanonikata in Raabovega beneficiata.

1778, julij 29., Ljubljana / 39,4 x 31,9

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zbirka listin Kjubljana (LJU-333), inv. št. 180

56

Častna knjiga gojencev Mahrove trgovske šole - pohvaljeni dijaki za šolsko leto 1864

stran knjige / 24,2 x 37,7

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mahrova trgovska šola (LJU-213)

ISBN 961-5247-00-X
9 789616 124700